

**EWALUACJA PROGRAMÓW
PROFILAKTYCZNYCH
REALIZOWANYCH NA TERENIE
DZIELNICY PRAGA-POŁUDNIE**

RAPORT KOŃCOWY

Monika Bartosiewicz-Niziołek

Warszawa, grudzień 2011

SPIS TREŚCI

1	STRESZCZENIE	4
2	WNIOSKI I REKOMENDACJE	7
3	WPROWADZENIE	16
3.1	CELE I ZAKRES EWALUACJI.....	16
3.2	KRYTERIA I PYTANIA BADAWCZE.....	16
4	METODOLOGIA BADANIA EWALUACYJNEGO	18
4.1	KONCEPCJA REALIZACJI BADANIA	18
4.2	METODY I TECHNIKI BADAWCZE.....	18
4.2.1	Analiza dokumentacji oraz danych zastanych	18
4.2.2	Pogłębiony wywiad indywidualny	20
4.2.3	Ankieta internetowa.....	20
4.2.4	Studium przypadku	21
4.3	SCHEMAT BADANIA	21
5	UZYSKANE WYNIKI	23
5.1	DOŚWIADCZENIE W REALIZACJI PROGRAMÓW PROFILAKTYCZNYCH	23
5.2	ADEKWATNOŚĆ PROGRAMÓW PROFILAKTYCZNYCH.....	25
5.3	SKUTECZNOŚĆ W OSIĄGANIU ZAŁOŻONYCH CELÓW I REZULTATÓW	30
5.4	EFEKTYWNOŚĆ PODEJMOWANYCH DZIAŁAŃ	37
5.5	UŻYTECZNOŚĆ PROGRAMÓW DLA ICH ODBIORCÓW	47
5.6	TRWAŁOŚĆ OSIĄGNIĘTYCH REZULTATÓW	50
5.7	ODDZIAŁYWANIE OSIĄGNIĘTYCH REZULTATÓW	54
6	PODSUMOWANIE	56
7	STUDIA PRZYPADKU - DOBRE PRAKTYKI	66

7.1	BADANIE POTRZEB ODBIORCÓW.....	66
7.2	REALIZACJA ZAPLANOWANYCH CELÓW I REZULTATÓW.....	67
7.3	UŻYTECZNOŚĆ, TRWAŁOŚĆ I ODDZIAŁYWANIE PROGRAMU	69
8	ZAŁĄCZNIKI	71
8.1	Scenariusz pogłębionego wywiadu indywidualnego z osobami zaangażowanymi w realizację lokalnego programu profilaktyki uzależnień i przeciwdziałania przemocy w rodzinie dla dzielnicy Praga-Południe.....	71
8.2	Scenariusz pogłębionego wywiadu indywidualnego z koordynatorami programów profilaktycznych zrealizowanych na terenie dzielnicy Praga-Południe w roku 2010 oraz 2011	73
8.3	Kwestionariusz ankiety cawi dla koordynatorów programów profilaktycznych.....	75
8.4	Kwestionariusz ankiety dla uczestników programów profilaktycznych.....	80
8.5	Fiszka programu profilaktycznego	84
8.6	Lista wylosowanych programów profilaktycznych	86

1 STRESZCZENIE

Niniejszy raport prezentuje wyniki badania ewaluacyjnego, a także wnioski i rekomendacje dotyczące programów profilaktycznych realizowanych w latach 2010-2011 przez Wydział Spraw Społecznych i Zdrowia Urzędu Dzielnicy Praga-Południe m.st. Warszawy.

Przeprowadzona ewaluacja miała charakter zewnętrzny i była realizowana w trybie ex-post tj. po zakończeniu poszczególnych programów profilaktycznych (z wyjątkiem programów trzyletnich, które polegały na prowadzeniu świetlic środowiskowych - w tym przypadku ewaluacja miała charakter okresowy, ze względu na termin ich zakończenia przypadający na rok 2012).

Przedmiotem badania były trzy rodzaje programów realizowanych przez:

- placówki oświatowe - na ogół krótkotrwałe szkolenia i warsztaty,
- organizacje pozarządowe oraz kościelne - roczne programy z zakresu poradnictwa oraz wieloletnie zadania polegające na prowadzeniu świetlic środowiskowych dla dzieci i młodzieży.

Głównym celem ewaluacji było dokonanie analizy oraz ocena programów profilaktycznych pod kątem ich adekwatności do potrzeb beneficjentów, skuteczności w osiąganiu zaplanowanych celów i rezultatów, efektywności realizacji, a także użyteczności i trwałości osiągniętych efektów oraz ich oddziaływania na szerszą społeczność (tj. osoby spoza grona bezpośrednich uczestników).

Informacje zebrane w toku badania ewaluacyjnego umożliwiły identyfikację mocnych oraz słabych stron realizowanych programów profilaktycznych, wskazanie dobrych praktyk w tym zakresie, a także sformułowanie wniosków i rekomendacji dotyczących sposobu wdrażania tych programów w następnych latach.

W odniesieniu do poszczególnych kryteriów ewaluacyjnych sformułowano następujące pytania badawcze:

1. W jakim stopniu realizowane programy profilaktyczne zaspokajały potrzeby odbiorców? (adekwatność)
2. Jaki był stopień przydatności osiągniętych rezultatów dla uczestników programów profilaktycznych? (użyteczność)
3. W jakim stopniu w programach profilaktycznych realizowanych w latach 2010-2011 osiągnano zaplanowane cele i rezultaty? (skuteczność)
4. Czy w wyniku realizacji tych programów osiągnano również jakieś dodatkowe rezultaty, nie zakładane we wnioskach/ofertach konkursowych? (efektywność)
5. Czy realizowane działania były prowadzone w optymalny sposób? (efektywność)
6. Jakie czynniki ułatwiały vs utrudniały osiągnięcie zaplanowanych efektów? (efektywność)
7. Jakie czynniki wpływały na trwałość osiągniętych efektów? (trwałość)
8. Czy i w jakim zakresie osiągnane rezultaty zostały rozpowszechnione? (oddziaływanie)

Badanie ewaluacyjne zostało przeprowadzone w okresie od października do grudnia 2011 r. i polegało na wykorzystaniu dwóch rodzajów uzupełniających się oraz weryfikujących metod badawczych o charakterze:

- jakościowym - analizy dokumentacji i danych zastanych, analizy treści zamieszczonych na stronach internetowych grantobiorców oraz pogłębionego wywiadu indywidualnego (IDI),
- ilościowym – ankiety internetowej dla koordynatorów programów profilaktycznych.

Analiza dokumentacji i danych zastanych objęła:

- a) dokumenty o charakterze strategicznym tj. Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych m. st. Warszawy, Lokalny Program Profilaktyki Uzależnień i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie dla Dzielnicy Praga Południe m. st. Warszawy oraz regulamin konkursowy,
- b) dokumenty związane z realizacją 26-ciu wylosowanych programów profilaktycznych - wnioski o dofinansowanie oraz oferty na realizację zadań publicznych złożonych przez placówki oświatowe i organizacje, a także sprawozdania merytoryczne z realizacji tych programów oraz raporty z ich ewaluacji wewnętrznej,
- c) inne dokumenty merytorycznie związane z analizowanymi zagadnieniami (np. raporty relacjonujące wyniki badań z zakresu profilaktyki).

Analiza treści zamieszczonych na stronach internetowych grantobiorców została przeprowadzona wyłącznie w odniesieniu do wylosowanych programów.

Pogłębione wywiady indywidualne zrealizowano z koordynatorami 26-ciu programów a także osobami odpowiedzialnymi za ich wdrażanie ze strony Urzędu Dzielnicy Praga-Południe.

Z kolei ankieta internetowa została skierowana do koordynatorów wszystkich programów realizowanych na terenie Dzielnicy w latach 2010-11.

Wiedza zgromadzona w toku badania umożliwiła identyfikację zarówno mocnych, jak i słabych stron realizowanych programów, przedstawienie dobrych praktyk w tym zakresie, sformułowanie wniosków odnoszących się do poszczególnych kryteriów ewaluacyjnych, a także wskazanie rekomendacji, których wdrożenie pozwoliłoby na doskonalenie procesu planowania i realizacji programów profilaktycznych w kolejnych latach.

Poniżej przedstawiono matrycę logiczną przeprowadzonego badania ewaluacyjnego.

Cele szczegółowe	Kryterium	Pytanie ewaluacyjne	Metoda badawcza	Respondent/źródło informacji	Dobór próby
ocena dostosowania programów do potrzeb uczestników	adekwatność	1. W jakim stopniu realizowane programy profilaktyczne zaspokajają potrzeby ich odbiorców?	• analiza dokumentów i danych zastanych	• oferty i sprawozdania z realizacji programów, raporty ewaluacyjne	• 26 programów (dobór warstwowo-kwotowy)
			• pogłębiony wywiad indywidualny (IDI)	• koordynatorzy danych programów	• 26 koordynatorów losowo wybranych programów
			• ankieta CAWI	• koordynatorzy wszystkich programów	• próba wyczerpująca (N = 50)
weryfikacja poziomu osiągnięcia zakładanych rezultatów	skuteczność	2. Jaki jest stopień osiągnięcia rezultatów zaplanowanych w danych programach?	• analiza dokumentów i danych zastanych	• oferty i sprawozdania z realizacji programów	• 26 programów (dobór warstwowo-kwotowy)
		3. Czy w wyniku realizacji tych programów osiągane są jakieś dodatkowe rezultaty?	• IDI • CAWI	• koordynatorzy danych programów • koordynatorzy wszystkich programów	• 26 koordynatorów • próba wyczerpująca (N=50)
ocena stosunku ponoszonych nakładów do uzyskiwanych korzyści	efektywność	4. Czy realizowane działania są prowadzone w optymalny sposób?	• IDI • CAWI	• koordynatorzy danych programów • koordynatorzy wszystkich programów	• 26 koordynatorów • próba wyczerpująca (N=50)
		5. Jakie czynniki ułatwiają vs utrudniają osiągnięcie zaplanowanych rezultatów?	• jw.	• jw.	• jw.
ocena efektów zrealizowanych programów profilaktycznych	użyteczność	6. Jaki jest stopień przydatności osiągniętych rezultatów dla uczestników danych programów?	• analiza dokumentów i danych zastanych	• oferty i sprawozdania z realizacji programów, raporty ewaluacyjne	• 26 programów (dobór warstwowo-kwotowy)
			• IDI	• koordynatorzy danych programów	• 26 koordynatorów
			• ankieta CAWI	• koordynatorzy wszystkich programów	• próba wyczerpująca (N = 50)
ocena trwałości osiągniętych rezultatów	trwałość	7. Jakie czynniki mogą wpływać na trwałość osiągniętych rezultatów?	• IDI	• koordynatorzy danych programów	• 26 koordynatorów
			• CAWI	• koordynatorzy wszystkich programów	• próba wyczerpująca (N=50)
ocena oddziaływania rezultatów	oddziaływanie	8. Czy i w jakim zakresie rezultaty te są rozpowszechniane?	• jw. • analiza treści	• jw. • strony internetowe placówek oświatowych oraz organizacji pozarządowych i kościelnych	• jw. • strony internetowe 26 grantobiorców (dobór jw.)

2 WNIOSKI I REKOMENDACJE

Kluczowe wnioski wynikające z przeprowadzonego badania ewaluacyjnego oraz odpowiadające im rekomendacje zostały przedstawione w formie tabelarycznej - w podziale na poszczególne obszary problemowe.

OBSZAR PROBLEMOWY: badanie potrzeb oraz satysfakcji odbiorców programów			
<p>Problem/zjawisko (zob. rdz. 5.1, 5.2 oraz 5.5.)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dane zawarte we wnioskach/ofertach wskazują na to, że tylko co trzecia placówka/organizacja faktycznie badała potrzeby uczestników programu (opisała specyficzne trudności, z jakimi się boryka, podejmowane próby ich rozwiązania): <ul style="list-style-type: none"> - w ok. 40% przypadków programów szkolnych opisywane są ogólne (niespecyficzne) potrzeby pewnej grupy odbiorców (np. typowych dzieci, rodziców), bądź wyniki badań prowadzonych na znacznie szerszej próbie (np. ogólnopolskiej), - co czwarty wniosek i 70% ofert nie zawierały informacji nt. diagnozy potrzeb grupy docelowej (często opiera się ona na doświadczeniu realizatora, jednak perspektywa ta może być jednostronna), choć zdecydowana większość koordynatorów deklaruje ich badanie, - co piąty wniosek/oferta nie zawierały pełnych informacji nt. grupy docelowej programu (np. liczby uczestników/klas do których jest kierowany, sposobu pozyskiwania odbiorców). 2. Choć koordynatorzy wysoko oceniają dostosowanie do potrzeb odbiorców oraz użyteczność programów, sprawozdania z ich realizacji zawierają skąpe informacje na ten temat: <ul style="list-style-type: none"> - jedynie w co czwartym zrelacjonowano wyniki badania satysfakcji uczestników programu (wskazujące na pozytywną ocenę zajęć przez zdecydowaną większość osób), - tylko co piąte zawierało informację nt. przydatności programów (wyłącznie szkolnych), która w niemal wszystkich przypadkach była duża, a w jednym zróżnicowana (w zależności od danej klasy), - kwestie satysfakcji i użyteczności programów są dość pobieżnie traktowane w ankietach ewaluacyjnych (na ogół odnoszą się do nich 1-3 pytania), - żadne ze sprawozdań dotyczących prowadzenia świetlic nie zawierało wyników ewaluacji, która na ogół ma charakter fasadowy. 		
<p>Skutki</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dostosowanie programu do potrzeb odbiorców często ma charakter deklaracyjny – brakuje na to dowodów, zarówno w postaci diagnoz, jak i badania satysfakcji uczestników (w ramach ewaluacji). 2. Trudność w ocenie adekwatności i użyteczności programów profilaktycznych, szczególnie w odniesieniu do zadań realizowanych przez organizacje - brakuje danych na temat przydatności tych programów dla ich odbiorców. 3. Brak informacji zwrotnych od odbiorców programów uniemożliwia ich doskonalenie poprzez wprowadzanie zmian mających na celu większe dostosowanie do oczekiwań grupy docelowej. 		
<p>Skala ważności</p>	<p>Nieznaczny</p>	<p>Istotny</p>	<p>Kluczowy</p>

Rekomendacje	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uwzględnienie w większym stopniu punktu widzenia uczestników programu podczas jego planowania. Przywiązywanie większej wagi do badania oczekiwań konkretnych grup docelowych oraz zamieszczanie szczegółowego opisu ich potrzeb w dokumentacji konkursowej. 2. Badanie w większym zakresie użyteczności i adekwatności programów do potrzeb ich odbiorców (w ramach ewaluacji). Wykorzystanie w tym celu danych z monitoringu, szczególnie w przypadku programów wdrażanych przez organizacje (np. dokumentujących zmiany w funkcjonowaniu uczestników). 3. Wprowadzenie wymogu przekazywania przez grantobiorców raportów ewaluacyjnych w formie załączników do sprawozdań z uwagi na zdawkowy charakter wielu z nich. 4. Przeprowadzenie kompleksowego szkolenia dla koordynatorów programów z projektowania oraz realizacji badań ewaluacyjnych.
Korzyści	<ol style="list-style-type: none"> 1. Większy stopień dostosowania programów do potrzeb grupy docelowej. 2. Wyższy poziom satysfakcji odbiorców z uczestnictwa w programie. 3. Zwiększenie przydatności realizowanych programów. 4. Zwiększenie szans na uzyskanie oczekiwanych efektów w zakresie profilaktyki. 5. Możliwość doskonalenia wdrażanych programów.
Adresat rekomendacji	WSSiZ, koordynatorzy programów profilaktycznych
Termin realizacji	Począwszy od kolejnej edycji Programu

OBSZAR PROBLEMOWY: skuteczność w osiągnięciu założonych celów i rezultatów

<p>Problem/zjawisko (zob. rdz. 5.3)</p>	<ol style="list-style-type: none"> Większość wnioskodawców niepoprawnie formułuje cele i rezultaty (zbyt ogólnie, w sposób niemożliwy do zmierzenia, często są one nieosiągalne i nie wynikają z podejmowanych działań). Oba te elementy są mylone ze sobą nawzajem, działaniami oraz efektami odroczonymi. Choć większość koordynatorów deklaruje uzyskanie wszystkich założonych rezultatów, z danych zawartych w dokumentacji wynika, że placówki oświatowe zrealizowały 33% celów oraz 26% rezultatów, zaś organizacje odpowiednio 42% i 28%. Wszystkie zaplanowane cele osiągnięto w co piątym programie szkolnym, a rezultaty jedynie w dwóch (w przypadku organizacji nie było programów, w których osiągnięto wszystkie założone cele, czy rezultaty). W niemal co czwartym sprawozdaniu brakuje informacji dotyczących zrealizowanych celów, a w ponad połowie na temat rezultatów. Grantobiorcy na ogół nie wykazują poziomu osiągnięcia zakładanych rezultatów, brakuje dowodów na to, że (i w jakim stopniu) zostały one zrealizowane. Co trzecie sprawozdanie ma zdawkowy charakter, co czwarte stanowi kopię wniosku lub sprawozdań częściowych. Większość grantobiorców planuje zbyt dużo celów/rezultatów (od kilkunastu do ok. 30). Założone działania na ogół są realizowane i szczegółowo opisane (w co czwartym sprawozdaniu nie odniesiono się do niektórych z nich, w związku z czym nie wiadomo, czy działania te zostały wdrożone). 		
<p>Skutek</p>	<ol style="list-style-type: none"> Brak możliwości wykazania, że założone cele i rezultaty są osiąmane, ograniczanie się w sprawozdaniach do deklaracji („zostały osiągnięte”). Nie przywiązywanie wagi do konieczności wykazania stopnia realizacji założonych celów i rezultatów, brak staranności w sporządzaniu dokumentacji uniemożliwia rzetelną ocenę skuteczności programów. 		
<p>Skala ważności</p>	<p>Nieznaczny</p>	<p>Istotny</p>	<p>Kluczowy</p>
<p>Rekomendacje</p>	<ol style="list-style-type: none"> Zorganizowanie warsztatów dla wnioskodawców w zakresie logiki projektu (formułowania celów i rezultatów zgodnie z zasadami SMART), planowania i pomiaru ich wskaźników. Ograniczenie ilości celów i rezultatów zamieszczanych w dokumentacji (np. do 5-7), wymóg ich wypunktowania oraz monitorowania. Zwiększenie nacisku na wykazywanie w sprawozdaniach (stopnia) osiągnięcia zaplanowanych celów i rezultatów, poziomu realizacji założonych działań, wykorzystywanie w tym celu danych z monitoringu. Upowszechnienie wśród realizatorów programów procedury pre- i post-testu (testów wiedzy realizowanych przed i po zakończeniu programu). Monitorowanie przez WSSiZ procesu wdrażania programów, szczególnie wieloletnich i z zakresu poradnictwa (w tym poprzez sprawdzanie sporządzanej dokumentacji (dzienników zajęć, indywidualnych kart uczestników, zeszytów obserwacji, planów pracy). 		
<p>Korzyści</p>	<ol style="list-style-type: none"> Możliwość rzetelnej oceny skuteczności programów dzięki poprawnemu formułowaniu zamierzonych celów i rezultatów oraz ich wskaźników, a także wykazaniu stopnia ich osiągnięcia. Przywiązywanie większej wagi do zapisów zawartych w dokumentacji - traktowanie ich jako rodzaju zobowiązania, a nie jedynie formalności. 		
<p>Adresat rekomendacji</p>	<p>WSSiZ oraz grantobiorcy</p>		

Termin realizacji	Począwszy od kolejnej edycji Programu		
OBSZAR PROBLEMOWY: efektywność wdrażania programów profilaktycznych			
Problem/zjawisko (zob. rdz. 5.4)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wnioskodawcy nie opisują we wnioskach/ofertach potencjalnych zagrożeń dla osiągnięcia zakładanych rezultatów i nie opracowują strategii przeciwdziałania temu ryzyku. 2. Do czynników utrudniających osiąganie założonych rezultatów należą kwestie organizacyjne (głównie konieczność realizacji programu w czasie zajęć lekcyjnych), ograniczenia finansowe i czasowe, niepełna frekwencja, niewłaściwe podejście uczestników (opór wobec zmian postaw, brak zaangażowania, problemy z koncentracją), odmienne zasady i normy panujące w ich środowisku, problemy we współpracy z rodzicami oraz innymi instytucjami. 3. Zdecydowana większość koordynatorów przyznała, że na realizację programów przeznaczono wystarczającą ilość czasu oraz środków finansowych (co piąty stwierdził, że finanse były niewystarczające). 4. Redukcja wnioskowanej kwoty nie miała większego wpływu na realizację programów szkolnych; w przypadku organizacji zdania były podzielone (niektóre pozyskały dodatkowe środki z innych źródeł, wprowadziły racjonalizację prowadzonych działań). 5. We wdrażaniu programów pomagają: kompetencje i doświadczenie realizatorów, dobra współpraca z uczestnikami (znajomość ich potrzeb), rodzicami, środowiskiem lokalnym i różnymi instytucjami zajmującymi się profilaktyką, ciekawa tematyka, aktywne metody i formy prowadzenia zajęć, różne rozwiązania organizacyjne, kwestie finansowe oraz jasne zasady uczestnictwa w programie. 6. Wysoko oceniono współpracę z wykonawcami zewnętrznymi – często wieloletnią (profesjonalizm, kompetencje, rzetelność, elastyczność, wsparcie w diagnozowaniu potrzeb i ewaluacji, wskazówki odnośnie dalszej pracy z uczniami). Brakuje jednak wymiany informacji na temat realizatorów. 7. Koordynatorzy w superlatywach wypowiadali się o współpracy z Wydziałem Spraw Społecznych i Zdrowia (dobra komunikacja, otwartość, wsparcie, życzliwość, profesjonalizm). 		
Skutek	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nie wiadomo, czy wnioskodawcy przewidują ewentualne utrudnienia w realizacji programów i przygotowują plany zaradcze. 2. Sprawy organizacyjne stanowią zasadnicze utrudnienie w realizacji programów profilaktycznych. 3. Współpraca z realizatorami zewnętrznymi oraz Wydziałem Spraw Społecznych i Zdrowia przyczynia się do zwiększenia efektywności prowadzonych programów. 		
Skala ważności	Nieznaczny	Istotny	Kluczowy
Rekomendacje	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zamieszczanie we wniosku prognozy zagrożeń dla realizacji programu i proponowanych sposobów ich przezwyciężania. 2. Zwiększenie stopnia dostosowania zajęć do potrzeb ich odbiorców (np. podział grup na mniejsze, bądź zwiększenie ilości uczestników, wydłużenie zajęć, czy ich rozbijanie na krótsze moduły, obecność lub brak wychowawcy na zajęciach). 3. Ustalenie jasnych zasad udziału w danym programie oraz ich konsekwentne egzekwowanie. Motywowanie uczestników, stosowanie pozytywnych wzmocnień, stosowanie indywidualnego podejścia w tzw. trudnych przypadkach. 4. Wspieranie kadry poprzez omawianie problemów, superwizję, 		

	<p>zatrudnienie specjalistów i wolontariuszy, zacieśnienie współpracy z rodzicami oraz różnymi instytucjami np. szkołami, kuratorami, Ośrodkami Pomocy Społecznej. Zwiększenie zakresu współpracy z podmiotami zajmującymi się profilaktyką (Policją, Strażą Miejską).</p> <p>5. Zapewnienie ciągłości realizacji programów poprzez możliwość ich wdrażania w ciągu całego roku (szczególnie w przypadku długoterminowych programów realizowanych przez Ośrodki Pracy Pozaszkolnej), bądź w perspektywie wieloletniej (poradnictwo).</p> <p>6. Przypominanie o terminie konkursu, informowanie wnioskodawcy w przypadku odmowy przyznania dotacji (z uzasadnieniem), wcześniejsze poinformowanie o przyznaniu funduszy, większy stopień wykorzystania elektronicznych środków przekazu.</p> <p>7. Wymiana informacji (np. w postaci bazy danych, podczas spotkania dla koordynatorów) na temat aktualnie wdrażanych programów i ich realizatorów.</p> <p>8. Oszczędzanie środków, negocjowanie cen, pozyskanie innych sponsorów w sytuacji redukcji dotacji.</p>
Korzyści	<p>1. Ułatwienie we wdrażaniu programów oraz osiągnięciu zamierzonych rezultatów poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prognozowanie potencjalnego ryzyka i opracowanie strategii zaradczych - większe dostosowanie do sytuacji odbiorców - wsparcie procesu planowania i realizacji programu - gwarancję kontynuacji programu np. w kolejnym półroczu
Adresat rekomendacji	WSSiZ oraz koordynatorzy programów profilaktycznych
Termin realizacji	Począwszy od kolejnej edycji Programu

OBSZAR PROBLEMOWY: oddziaływanie, trwałość i promocja osiągniętych rezultatów

<p>Problem/zjawisko (zob. rdz. 5.6 i 5.7)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kwestia oddziaływania i trwałości osiągniętych rezultatów nie jest uwzględniana w dokumentacji programowej, niemniej jednak niemal wszyscy koordynatorzy są przekonani o tym, że efekty realizowanych programów będą miały trwały charakter. 2. Niektóre osoby wskazały na brak możliwości monitorowania odroczonego efektów programu. 3. Jedynie dwie placówki oświatowe i 40% organizacji zamieściły na swoich stronach internetowych pełne dane na temat realizowanych programów (ich nazwę, informację o dofinansowaniu ze środków m.st. Warszawy i współpracy z Urzędem Dzielnicy Praga-Południe). 4. Niektóre placówki realizowały po 2-3 programy, ale duża ich część nie włączyła się w te działania tj. około 90% przedszkoli, 70% zespołów szkół, po 40% szkół podstawowych i liceów, a także 50% gimnazjów. 5. Niemal wszystkie podmioty wdrażające programy w 2010 r. realizują je w kolejnym roku. 		
<p>Skutek</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak informacji na temat oddziaływania i trwałości rezultatów uzyskanych w wyniku realizacji programów profilaktycznych oraz ich efektów odroczonego. 2. Stosunkowo niski stopień rozpowszechnienia osiągniętych rezultatów. 		
<p>Skala ważności</p>	<p>Nieznacznym</p>	<p>Istotny</p>	<p>Kluczowy</p>
<p>Rekomendacje</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Podejmowanie działań mających na celu rozpowszechnienie oraz utrwalenie osiągniętych rezultatów: <ul style="list-style-type: none"> - cykliczne powtarzanie i/lub planowanie programu w dłuższej perspektywie (jako sekwencję różnych działań nawiązujących do siebie) - utrwalanie nabytych treści (również w ramach innych zajęć np. podczas godziny wychowawczej), - zacieśnienie współpracy z rodziną wzmacniającą uzyskane efekty, - współpraca z innymi instytucjami i specjalistami, - tworzenie grup wsparcia dla uczestników, - podejmowanie pracy ze środowiskiem lokalnym (rodzinnym, rówieśniczym), - realizacja wieloletnich programów z zakresu poradnictwa, - udostępnienie większej ilości materiałów profilaktycznych (ulotek, broszur), - publiczne prezentowanie prac i osiągnięć uczestników programów, - promowanie programów podczas różnego rodzaju spotkań oraz imprez, - zamieszczanie pełnych informacji na temat programu na stronach internetowych grantobiorców. 2. Zwiększenie udziału rodziców w działaniach profilaktycznych poprzez: <ul style="list-style-type: none"> - realizowanie większej ilości programów mających na celu podniesienie kompetencji wychowawczych (skierowanych również do rodziców dzieci w wieku szkolnym i młodzieży), - dwutorowe prowadzenie programów, kierowanych równoległe do dzieci i rodziców. W celu zwiększenia frekwencji rodziców na zajęciach, ich terminy mogą być skojarzone z innymi wydarzeniami szkolnymi, - informowanie rodziców o możliwości korzystania z różnych form pomocy specjalistycznej poprzez rozdawanie ulotek, w tym dotyczących np. działalności Punktu Informacyjno-Konsultacyjnego, 		

	<p>- promowanie w konkursie wnioskodawców obejmujących swoim programem rodziny uczestników,</p> <p>3. Włączenie do współpracy większej ilości placówek oświatowych, szczególnie szkół podstawowych, liceów oraz gimnazjów. Zebranie informacji na temat powodów braku ich aktywności w aplikowaniu o środki.</p> <p>4. Ujednolicenie zasad występowania o przyznanie środków w przypadku wdrażania przez placówkę 2-3 programów szkolnych jednocześnie (wnioskowanie o nie łącznie bądź oddzielnie np. łącznie w przypadku programów skierowanych do różnych klas, ale realizowanych przez tego samego wykonawcę).</p> <p>5. Umożliwienie wymiany doświadczeń pomiędzy koordynatorami programów.</p> <p>6. Udział przedstawicieli WSSiZ w spotkaniach/impresach stanowiących okazję do promocji programów.</p> <p>7. Badanie odroczonego efektów programów profilaktycznych (w sposób systemowy).</p> <p>8. Zachęcanie wnioskodawców do realizacji programów edukacyjnych skierowanych do sprzedawców alkoholu i papierosów, wdrażania programów przygotowanych i realizowanych przez młodzież (przeznaczonych dla rówieśników i młodszych uczniów).</p>
Korzyści	<p>1. Utrwalenie osiągniętych rezultatów oraz ich rozpowszechnienie.</p> <p>2. Zwiększenie oddziaływania prowadzonych programów profilaktycznych.</p> <p>3. Promowanie profilaktyki.</p>
Adresat rekomendacji	WSSiZ oraz koordynatorzy programów profilaktycznych
Termin realizacji	Począwszy od kolejnej edycji Programu

OBSZAR PROBLEMOWY: procedura konkursowa oraz dokumenty programowe

Problem/zjawisko	<ol style="list-style-type: none"> 1. Co piąta placówka oświatowa nie zamieściła we wniosku informacji na temat wcześniejszych doświadczeń w realizacji programów profilaktycznych, a co trzecia organizacja pobieżnie potraktowała tę kwestię w ofercie (nie wskazano nazw i terminów zrealizowanych zadań, nie zamieszczono informacji nt. źródła ich finansowania). 2. Ponad połowa placówek oświatowych i co trzecia organizacja zamieściły we wnioskach zdawkowe informacje nt. osób realizujących programy - jedynie ich imiona i nazwiska i/lub wykształcenie (miało to miejsce w większości programów szkolnych o charakterze wewnętrznym). 3. W przypadku programów szkolnych informacje dotyczące wykonawców należy zamieścić zarówno we wnioskach, jak i sprawozdaniach - brakuje precyzyjnych wskazań na temat danych, które należy zawrzeć w każdym z tych dokumentów. 4. Merytoryczna część wniosku jest oceniana w globalny sposób, z pominięciem kryteriów i ocen cząstkowych przyznawanych jego poszczególnym elementom. 5. Wysoki stopień sformalizowania procedury zatwierdzania dofinansowania programów realizowanych przez placówki oświatowe stosowanej przez Urząd m.st. Warszawy. 6. Brak możliwości odwołania się od decyzji nieprzyznania środków ze względów formalnych. 7. Nieefektywny podział zadań związanych z rozliczaniem programów i zatwierdzaniem sprawozdań przez Wydział Spraw Społecznych i Zdrowia oraz Dzielnicowe Biuro Finansów Oświaty. 		
Skutek	<ol style="list-style-type: none"> 1. Braki danych w dokumentacji dotyczące istotnych elementów realizowanych programów (głównie pkt 2). 2. Nagminne powielanie zapisów nt. wykonawców znajdujących się we wnioskach oraz sprawozdaniach. 3. Brak premiowania sposobu przedstawienia danych kwestii we wniosku. 4. Zniechęcenie wnioskodawców, spadek motywacji do udziału w konkursie. 5. Długotrwała i mało efektywna procedura zatwierdzania wniosków w Urzędzie m.st. Warszawy oraz sprawozdań w Urzędzie Dzielnicy Praga-Południe. 		
Skala ważności	Nieznacznym	Istotny	Kluczowy

Rekomendacje	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pouczenie wnioskodawców o konieczności zamieszczania we wnioskach/ofertach szczegółowego opisu doświadczeń zawodowych/uprawnień realizatorów do prowadzenia danego programu, a także wcześniejszych doświadczeń placówki w tym zakresie. 2. Doprecyzowanie wymagań dot. opisu wykonawców zamieszczanego we wniosku oraz sprawozdaniu (np. wymóg zamieszczania w nim informacji na ten temat jedynie w przypadku zmian kadrowych, wraz z podaniem ich uzasadnienia). 3. Dopracowanie procedury oceny wniosków poprzez przyznawanie poprzez: <ul style="list-style-type: none"> - umożliwienie odwoływania się od decyzji odrzucenia wniosku ze względów formalnych, - ustalenie przez poszczególne ciała oceniające wnioski określonej ilości punktów za właściwy sposób opisu danych elementów. 4. Uproszczenie procedury zatwierdzania dofinansowania programów szkolnych poprzez przekazanie kompetencji Urzędu m.st. Warszawy w tym zakresie Zarządowi Dzielnicy. 5. Podział zadań/kompetencji pomiędzy WSSiZ (rozliczanie części merytorycznej) a DBFO (rozliczanie finansowe) programów.
Korzyści	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kompletna dokumentacja. 2. Spełnienie wymogu wskazanego w tzw. miejskim Programie Profilaktyki¹. 3. Ułatwienie w sporządzaniu sprawozdań z realizacji programów. 4. Bardziej przejrzysta i efektywna procedura oceny i zatwierdzania wniosków oraz poprawa ich jakości.
Adresat rekomendacji	WSSiZ oraz wnioskodawcy, a także Urząd m.st. Warszawy
Termin realizacji	Począwszy od kolejnej edycji Programu

¹ Zob. pkt 2 & 3.1 „Osoby prowadzące powinny przedstawić aktualne dokumenty, rekomendacje i zaświadczenia, świadczące o uprawnieniach do prowadzenia danego programu”.

3 WPROWADZENIE

3.1 CELE I ZAKRES EWALUACJI

Zasadniczym celem ewaluacji była ocena programów profilaktycznych realizowanych na terenie dzielnicy Praga-Południe pod kątem ich adekwatności, skuteczności, efektywności, użyteczności, trwałości oraz oddziaływania. Zgromadzona w wyniku badania wiedza umożliwiła identyfikację mocnych oraz słabych stron wdrażanych programów, wskazanie dobrych praktyk w tym zakresie, a także sformułowanie zaleceń dotyczących sposobu realizacji programów profilaktycznych w kolejnych latach.

Przedmiotem badania ewaluacyjnego były programy profilaktyczne zrealizowane w 2010 oraz 2011 r. na terenie Dzielnicy Praga-Południe przez placówki oświatowe, organizacje pozarządowe i kościelne.

Zakres badania obejmował wszystkie trzy obszary zadań z zakresu profilaktyki realizowane przez Wydział Zdrowia i Spraw Społecznych Urzędu Dzielnicy Praga-Południe:

- programy prowadzone przez placówki oświatowe - wdrażane przez szkoły, przedszkola, ogniska pracy pozaszkolnej; najczęściej krótkotrwałe szkolenia i warsztaty,
- poradnictwo prowadzone przez organizacje pozarządowe i kościelne - roczne programy obejmujące doradztwo psychologiczne, pedagogiczne, prawne, socjoterapię, grupy wsparcia, zajęcia wyrównawcze, reedukacyjne i rozwojowe,
- kilkuletnie programy polegające na prowadzeniu świetlic środowiskowych realizowane przez organizacje pozarządowe i kościelne.

Cel i zakres ewaluacji zostały zdefiniowane w sposób, który w najpełniejszym stopniu umożliwił zaspokojenie potrzeb informacyjnych Zamawiającego. Oba te elementy zostały ustalone z Zamawiającym na etapie projektowania koncepcji badania, która została szczegółowo opisana w Raporcie Metodologicznym.

3.2 KRYTERIA I PYTANIA BADAWCZE

Ze względu na cel i zakres planowanej ewaluacji, została ona przeprowadzona w oparciu o następujące kryteria oceny:

- **adekwatność** – stopień dostosowania programów profilaktycznych do potrzeb osób, które zostały nimi objęte,
- **użyteczność** – stopień przydatności programów dla ich odbiorców (uczestników),
- **skuteczność** – stopień osiągnięcia zaplanowanych celów i rezultatów programów,
- **efektywność** – sprawność działań podejmowanych w toku ich realizacji,
- **trwałość** – stopień utrzymywania się osiągniętych rezultatów,
- **oddziaływanie** – stopień, w jakim korzyści odniesione przez uczestników programów profilaktycznych miały szerszy wpływ na ich otoczenie.

W odniesieniu do ww. kryteriów sformułowano następujące pytania badawcze:

1. W jakim stopniu realizowane programy profilaktyczne zaspokajały potrzeby odbiorców? (adekwatność)
2. Jaki był stopień przydatności osiągniętych rezultatów dla uczestników programów profilaktycznych? (użyteczność)
3. W jakim stopniu w programach profilaktycznych realizowanych w latach 2010-2011 osiągnięto zaplanowane cele i rezultaty? (skuteczność)
4. Czy w wyniku realizacji tych programów osiągnięto również jakieś dodatkowe rezultaty, nie zakładane we wnioskach/ofertach konkursowych? (skuteczność)
5. Czy realizowane działania były prowadzone w optymalny sposób? (efektywność)
6. Jakie czynniki ułatwiały vs utrudniały osiągnięcie zaplanowanych efektów? (efektywność)
7. Jakie czynniki wpływały na trwałość osiągniętych efektów? (trwałość)
8. Czy i w jakim zakresie osiągnięte rezultaty zostały rozpowszechnione? (oddziaływanie)

Dobór poszczególnych kryteriów ewaluacyjnych, pytań, metod i narzędzi badawczych, a także sposób realizacji badania ewaluacyjnego zostały zaproponowane przez ewaluatora, a następnie uzgodnione z Zamawiającym.

Warto zaznaczyć, że kryteria oraz odpowiadające im pytania badawcze zostały znacznie poszerzone w stosunku do wstępnych oczekiwań Zamawiającego i odzwierciedlają podejście zalecane przez Komisję Europejską.

4 METODOLOGIA BADANIA EWALUACYJNEGO

4.1 KONCEPCJA REALIZACJI BADANIA

Badanie opierało się na podejściu triangulacyjnym, polegającym na wykorzystaniu zróżnicowanych metod badawczych, prowadzących do uzyskiwania danych, które wzajemnie się uzupełniały i weryfikowały.

W badaniu ewaluacyjnym zastosowano zarówno metody jakościowe, jak i ilościowe. Spośród metod o charakterze jakościowym wykorzystano analizę dokumentacji i danych zastanych, analizę treści zawartych na stronach internetowych grantobiorców, pogłębiony wywiad indywidualny (IDI) oraz studium przypadku, natomiast w ramach metod ilościowych ankietę internetową (CAWI).

4.2 METODY I TECHNIKI BADAWCZE

4.2.1 Analiza dokumentacji oraz danych zastanych

Zastosowanie tej metody miało na celu zdobycie informacji na temat kontekstu formalnego programów profilaktycznych, a także głębsze wniknięcie w ich specyfikę - poznanie założeń badanych programów oraz osiągniętych wyników. Technika ta została wykorzystana na wstępnym etapie ewaluacji, równocześnie służąc jako element wspomagający przygotowanie badań terenowych. Analiza dokumentacji i danych zastanych obejmowała następujące dokumenty:

- *Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych m. st. Warszawy na rok 2011* (załącznik do uchwały nr XCIII/2727/2010 Rady m.st. Warszawy z dnia 21 października 2010 r.),
- *Lokalny Program Profilaktyki Uzależnień i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie dla Dzielnicy Praga Południe m. st. Warszawy na rok 2011* (załącznik do Uchwały nr 846/2011 Zarządu Dzielnicy Praga-Południe m.st. Warszawy z dnia 1 czerwca 2011 r.),
- *Regulamin rozpatrywania ofert zgłaszanych w konkursie na wdrażanie programów z zakresu profilaktyki uzależnień i przeciwdziałania przemocy w placówkach oświatowych i żłobkach Dzielnicy Praga-Południe w 2011 r.* (załącznik nr 1 do Uchwały nr 846/2011 Zarządu Dzielnicy Praga-Południe m.st. Warszawy z dnia 1 czerwca 2011 r.),
- *Zasady ubiegania się o wdrażanie programów z zakresu profilaktyki uzależnień i przeciwdziałania przemocy w placówkach oświatowych i żłobkach Dzielnicy Praga-Południe* (załącznik nr 2 do Uchwały nr 846/2011 Zarządu Dzielnicy Praga-Południe m.st. Warszawy z dnia 1 czerwca 2011 r.),
- wnioski o dofinansowanie/oferty na realizację zadania publicznego oraz sprawozdania merytoryczne z realizacji programów wdrażanych w latach 2010-2011,
- raporty z ewaluacji wewnętrznej badanych programów.

Spośród 50 programów profilaktycznych obejmujących poradnictwo, programy szkolne oraz prowadzenie świetlic wylosowano 26 programów (52%), które zostały poddane szczegółowej analizie. Lista wylosowanych programów profilaktycznych znajduje się w załączniku nr 7.6. Dobór próby miał charakter warstwowo-kwotowy uwzględniający ilość programów realizowanych w ramach danych obszarów (a także rodzaj i ilość placówek oświatowych w przypadku obszaru pierwszego):

- obszar I: programy szkolne - analizie poddano 16 spośród 31 programów (tj. 2 programy wdrażane przez przedszkola, 5 przez szkoły podstawowe, 3 przez gimnazja, 2 przez zespół szkół, 1 przez liceum i 3 przez ogniska pracy pozaszkolnej),
- obszar II: poradnictwo - przeanalizowano 6 spośród 12 programów,
- obszar III: prowadzenie świetlic - 4 spośród 7 programów.

Analiza dokumentów dotyczących wylosowanych programów miała charakter dwuetapowy i została przeprowadzona przy użyciu specjalnie w tym celu skonstruowanych narzędzi analitycznych tj. fiszki (arkusza) programu oraz zbiorczej matrycy. W fiszce (której wzorzec znajduje się w załączniku nr 7.5) zamieszczono kluczowe informacje na temat:

- grupy docelowej i sposobu badania jej potrzeb,
- planowanych vs osiągniętych działań, celów i rezultatów programu,
- trwałości osiągniętych rezultatów (jw.),
- użyteczności programów dla ich uczestników,
- dotychczasowych doświadczeń (w tym wykonawców zewnętrznych) w realizacji programów profilaktycznych,
- metod i wyników ich ewaluacji wewnętrznej.

W trakcie analizy dokumentacji okazało się, we wnioskach/ofertach nie zamieszczono opisu potencjalnego ryzyka dla realizacji programów, ani strategii przeciwdziałania tym zagrożeniom.

Ponadto sprawozdania zawierały nikielne informacje na temat trwałości i użyteczności osiągniętych rezultatów, a także nie obejmowały niemal żadnych danych dotyczących efektywności oraz oddziaływania ewaluowanych programów. W związku z tym, że wszystkie te kwestie planowano badać w ramach analizy dokumentacji (przy pomocy fiszek programowych), zagadnienia te zostały pogłębione w ramach pozostałych metod badawczych. Kwestię rozpowszechnienia rezultatów badano też przy pomocy analizy treści zawartych na stronach internetowych podmiotów wdrażających wylosowane programy.

W kolejnym etapie prac dane zamieszczone w fiszkach posłużyły do sporządzenia matrycy oceny programów, umożliwiającej podsumowanie zebranych informacji. Informacje uzyskane za pomocą analizy dokumentacji i danych zastanych umożliwiły udzielenie odpowiedzi na pytania odnoszące się do kryterium adekwatności i skuteczności oraz w nieznacznym stopniu do użyteczności i trwałości osiągniętych rezultatów, a także efektywności podjętych działań. Ponadto zostały wykorzystane jako element wspomagający przygotowanie badania ilościowego (ankiety skierowanej do koordynatorów programów profilaktycznych).

4.2.2 Pogłębiony wywiad indywidualny (ang. *In-depth Interview* – IDI)

Celem tej metody było zebranie opinii osób zaangażowanych w realizację programów profilaktycznych, zarówno ze strony Wydziału Spraw Społecznych i Zdrowia Urzędu Dzielnicy Praga-Południe, jak i grantobiorców tj. placówek oświatowych oraz organizacji pozarządowych i kościelnych.

Wywiady indywidualne zostały przeprowadzone z koordynatorami 26-ciu wylosowanych programów (trzy z nich, ze względu na kwestie organizacyjne, zostały zrealizowane drogą telefoniczną) oraz 4-ma kluczowymi osobami zaangażowanymi w zarządzanie programami profilaktycznymi na poziomie Urzędu Dzielnicy Praga-Południe - zrealizowano dwa IDI z pracownikami Urzędu, w tym jedną triadę (tj. wywiad prowadzony jednocześnie z trzema respondentami).

Technika ta pozwoliła dotrzeć do przekonań i postaw osób badanych, umożliwiając poznanie wielu różnych aspektów ewaluowanych programów, a także pełniejsze i głębsze zrozumienie uwarunkowań towarzyszących procesowi ich wdrażania. Podczas IDI możliwe było omówienie skomplikowanych, czy szczegółowych kwestii, na temat których respondenci mogli się swobodnie i obszernie wypowiedzieć, a także dodatkowo poruszyć tematy ważne z ich punktu widzenia. Technika pogłębionych wywiadów indywidualnych posłużyła gromadzeniu informacji, które umożliwiły udzielenie odpowiedzi na pytania badawcze odnoszące się do kryterium adekwatności i użyteczności, a także efektywności (czynników ułatwiających vs utrudniających realizację programów) oraz trwałości osiągniętych efektów.

Wszystkie wywiady miały charakter ustrukturyzowany - zostały przeprowadzone przy użyciu scenariuszy, w których sprecyzowano w formie pytań istotne dla prowadzonej ewaluacji kwestie. Scenariusz IDI (w wersji dla pracowników Urzędu oraz koordynatorów programów) został zamieszczony w załącznikach 7.1 oraz 7.2.

W niniejszym raporcie przytoczono niektóre wypowiedzi respondentów, z zachowaniem ich anonimowości. Cytaty te zostały wyróżnione kursywą.

4.2.3 Ankieta internetowa (ang. *Computer Assisted Web Interview* – CAWI)

Metoda ta ma charakter ilościowy; umożliwia m.in. poznanie skali badanego zjawiska dzięki obliczeniu rozkładów procentowych odpowiedzi respondentów i polega na zebraniu ich opinii w formie sondażu realizowanego przy pomocy wystandaryzowanego narzędzia (kwestionariusza ankiety zawierającego w większości pytania zamknięte).

Ankieta internetowa została skierowana do koordynatorów wszystkich programów profilaktycznych zrealizowanych w latach 2010- 2011 r. na terenie dzielnicy Praga-Południe (50 programów – próba wyczerpująca). Technika ta posłużyła poznaniu opinii respondentów na temat procesu oraz efektów wdrażania programów w odniesieniu do ich adekwatności i użyteczności, a także efektywności oraz trwałości osiągniętych rezultatów.

Do wszystkich koordynatorów programów profilaktycznych został przesłany mail z informacją na temat prowadzonej ewaluacji wraz z zaproszeniem do wzięcia udziału w badaniu. W mailu znajdował się link do zabezpieczonej hasłem ankiety elektronicznej,

która została zamieszczona się na stronie internetowej Wykonawcy. W celu zapewnienia możliwie wysokiego odsetka responsywności (tj. zwrotu ankiet) kontaktowano się telefonicznie z respondentami, którzy nie wypełnili kwestionariusza w przewidzianym na to czasie, prosząc o ich włączenie się w badanie. Poziom realizacji próby wyniósł 94%.

Kwestionariusz ankiety zamieszczono w załączniku 7.3.

Ponadto, zgodnie z umową, opracowano też roboczą wersję narzędzia ilościowego służącego do badania dorosłych odbiorców programów profilaktycznych (zob. załącznik 7.4). Należy zaznaczyć, że wymaga ono przeprowadzenia pilotażu, który umożliwi m.in. opracowanie adekwatnych kafeterii odpowiedzi.

4.2.4 Studium przypadku

Studium przypadku stanowi metodę opisu zjawisk, wydarzeń, osób, bądź sytuacji, które mogą mieć wartość poznawczą, edukacyjną, czy promocyjną. Posłużenie się tą techniką umożliwia uzupełnienie luk w posiadanej wiedzy w danym zakresie, a także stanowi okazję do rozpropagowania rozwiązań, które sprawdziły się w praktyce, w związku z czym można je uznać za godne polecenia i naśladowania.

Technika ta umożliwiła przeprowadzenie pogłębionej analizy procesów związanych z wdrażaniem badanych programów profilaktycznych. Została ona wykorzystana w celu zrozumienia uwarunkowań towarzyszących osiąganiu zaplanowanych celów i rezultatów, z uwzględnieniem napotkanych problemów i sposobów ich przewycięzania, a także czynników ułatwiających ten proces. Studium przypadku posłużyło zilustrowaniu dobrych praktyk w zakresie adekwatności, skuteczności, efektywności, użyteczności i trwałości.

Na etapie sporządzania oferty na realizację ewaluacji, a następnie raportu metodologicznego, zakładano, że studium przypadku obejmie dwa programy, które w pełni będą spełniać wszystkie kryteria ewaluacyjne. Jednak ze względu na brak możliwości sprostania temu wymogowi, w ramach studium przypadku opisano wybrane elementy różnych programów profilaktycznych (zob. rdz. 7).

4.3 SCHEMAT BADANIA

Badanie ewaluacyjne programów profilaktycznych realizowanych na terenie Dzielnicy Praga Południe w latach 2010-2011 składało się z dwóch etapów. W pierwszym przeprowadzono analizę dokumentów i analizę danych zastanych w celu szczegółowego zapoznania się z wylosowanymi programami, udzielenia odpowiedzi na niektóre pytania ewaluacyjne oraz dopracowania roboczych wersji narzędzi badawczych.

Z kolei w drugim etapie badania zrealizowano pogłębione wywiady indywidualne (IDI) oraz ankietę internetową (CAWI), które umożliwiły zebranie opinii osób zaangażowane we wdrażanie programów profilaktycznych, udzielenie odpowiedzi na pozostałe pytania badawcze oraz sformułowanie rekomendacji.

Poniżej zamieszczono syntetyczne zestawienie wykorzystanych metod badawczych oraz źródeł informacji wraz ze sposobem ich doboru.

Technika badawcza	Źródło informacji	Dobór próby
Analiza dokumentów oraz analiza danych zastanych	Dokumenty związane z realizacją programów profilaktycznych na terenie Dzielnicy Praga-Południe	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych m. st. Warszawy na rok 2011</i> • <i>Lokalny Program Profilaktyki Uzależnień i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie dla Dzielnicy Praga Południe m. st. Warszawy na rok 2011</i> • <i>Zasady ubiegania się o wdrażanie programów z zakresu profilaktyki uzależnień i przeciwdziałania przemocy w placówkach oświatowych i żłobkach Dzielnicy Praga-Południe</i> • <i>Regulamin rozpatrywania ofert zgłaszanych w konkursie na wdrażanie programów z zakresu profilaktyki uzależnień i przeciwdziałania przemocy w placówkach oświatowych i żłobkach Dzielnicy Praga-Południe w 2011 r.</i> • <i>Zasady ubiegania się o wdrażanie programów z zakresu profilaktyki uzależnień i przeciwdziałania przemocy w placówkach oświatowych i żłobkach Dzielnicy Praga-Południe w 2011 r.</i> • 26 wniosków/ofert oraz sprawozdań z realizacji wylosowanych programów profilaktycznych: próba warstwowo-kwotowa, złożona z 16-tu programów szkolnych, 6-ciu programów z zakresu poradnictwa oraz 4-ch dotyczących prowadzenia świetlic środowiskowych • 4 raporty z ewaluacji wewnętrznej ww. programów, w tym trzy dotyczące programów realizowanych przez placówki oświatowe i jeden odnoszący się do programu wdrażanego przez organizację pozarządową (dwa z nich stanowiły załączniki do sprawozdań, a kolejne dwa zostały przekazane przez koordynatorów wylosowanych programów)
Pogłębiony wywiad indywidualny (IDI)	Osoby zaangażowane w realizację programów	Pracownicy Wydziału Spraw Społecznych i Zdrowia Urzędu Dzielnicy Praga Południe (4 osoby – w tym jedna triada, dobór celowy) oraz 26-ciu koordynatorów wylosowanych programów (łącznie 30 osób)
Studium przypadku	Dane zastane oraz pozyskane	Dobór celowy – elementy wybranych programów profilaktycznych, które uzyskały wysokie oceny w odniesieniu do poszczególnych kryteriów ewaluacyjnych
Ankieta internetowa (CAWI)	Koordynatorzy programów profilaktycznych	Próba wyczerpująca – badanie objęło wszystkich koordynatorów programów zrealizowanych w latach 2010-2011 r. na terenie Dzielnicy Praga-Południe (50 programów). Poziom responsywności (odpowiedzi zwrotnych na przesłaną ankietę) wyniósł 94%

5 UZYSKANE WYNIKI

5.1 DOŚWIADCZENIE W REALIZACJI PROGRAMÓW PROFILAKTYCZNYCH

Jednym z elementów, które mają istotny wpływ na stopień spełniania poszczególnych kryteriów ewaluacyjnych jest doświadczenie podmiotu wdrażającego dany program. Aspekt ten ma charakter przekrojowy, ponieważ może odgrywać kluczową rolę w odniesieniu do takich kwestii, jak dostosowanie programu do potrzeb beneficjentów, sprawność w realizacji założonych celów i rezultatów, a także przydatność oraz trwałość osiągniętych efektów.

W badaniu ewaluacyjnym uwzględniono zarówno doświadczenie placówki/organizacji wdrażającej dany program, jak i doświadczenie poszczególnych osób zajmujących się jego realizacją. Informacje te zostały zebrane przy pomocy analizy 16 wniosków o dofinansowanie (sporządzonych przez placówki oświatowe) oraz 10 ofert na realizację zadania publicznego (opracowanych przez organizacje pozarządowe i kościelne).

Dodatkowo dane te zostały uzupełnione poprzez informacje uzyskane podczas pogłębionych wywiadów indywidualnych prowadzonych z koordynatorami 26 wylosowanych programów profilaktycznych.

Analiza dokumentacji wykazała, że połowa spośród badanych placówek oświatowych realizuje podobne programy od 2 do 8 lat, co trzecia prowadziła w ubiegłym roku te same zajęcia, a co piąta nie zawarła we wniosku informacji na ten temat. Natomiast wszystkie organizacje pozarządowe i kościelne wykazały kilku lub kilkunastoletnie doświadczenie w tym zakresie – większość z nich (70%) skrupulatnie wymieniła dotychczas wdrażane projekty (w tym przy współpracy z administracją publiczną oraz kierowane do podobnych grup docelowych), zaś co trzecia pobeżnie potraktowała tę kwestię, nie podając nazw i/lub terminów realizowanych zadań bądź nie zamieszczając informacji na temat źródła ich finansowania.

Większość placówek oświatowych (63%) zleciła prowadzenie programów zewnętrznym wykonawcom. W jednym przypadku koncepcja programu została opracowana przez szkołę, a firmie zewnętrznej zlecono jedynie wydruk materiałów, na których program ten się opierał.

Pełne informacje na temat kadry realizującej program profilaktyczny, zamieściła we wnioskach prawie połowa badanych placówek, co piąta wymieniła jedynie imiona i nazwiska tych osób, a przeszło co trzecia podała wyłącznie ich wykształcenie, bez opisu doświadczeń zawodowych. Warto zaznaczyć, że niemal wszystkie te programy (poza jednym) były realizowane wewnętrznie, głównie przez psychologów i pedagogów szkolnych, którzy mogli uznać tego rodzaju informacje za oczywiste i w efekcie je pominąć.

Na uwagę zasługuje również fakt, iż w dokumentacji przekazywanej przez placówki oświatowe informacje dotyczące wykonawców należy podać zarówno we wnioskach, jak i sprawozdaniach z realizacji programów². W związku z brakiem precyzyjnych wskazówek

² W pkt 4 wniosku „Osoby odpowiedzialne za projekt i jego realizację (ich kwalifikacje oraz dane kontaktowe)” oraz pkt 4 sprawozdania „Realizatorzy zadania”.

odnoszących się do rodzaju danych, które należy zamieścić w poszczególnych dokumentach, są one nagminnie powielane.

Z kolei większość organizacji pozarządowych i kościelnych (70%) szczegółowo opisała kwalifikacje i doświadczenie zawodowe kadry zajmującej się wdrażaniem programu, zaś prawie co trzecia (30%) zamieściła zdawkowe informacje na ten temat.

Należy podkreślić, że w trakcie pogłębionych wywiadów indywidualnych z koordynatorami programów profilaktycznych uzupełniono informacje zamieszczone w dokumentacji i na tej podstawie wysnuto wniosek, że wszystkie podmioty i osoby realizujące programy profilaktyczne miały wcześniejsze doświadczenia w tym zakresie.

5.2 ADEKWATNOŚĆ PROGRAMÓW PROFILAKTYCZNYCH

Kryterium adekwatności programów profilaktycznych realizowanych w latach 2010-2011 r. na terenie Dzielnicy Praga-Południe zostało zdefiniowane jako stopień dostosowania do potrzeb odbiorców. Ograniczenia budżetowe uniemożliwiły objęcie badaniem uczestników programów, tak więc o ich adekwatności wnioskowano na podstawie analizy dokumentacji oraz opinii koordynatorów. W ramach analizy dokumentacji uwzględniono trzy aspekty tego kryterium: sposób zdefiniowania grupy docelowej, badanie jej potrzeb, a także satysfakcji z uczestnictwa w programie.

W pkt 3 wniosku o dofinansowanie wypełnianym przez placówki oświatowe należy przedstawić diagnozę i uzasadnienie realizacji programu profilaktycznego, zaś w pkt 5 m.in. opis jego grupy docelowej i jej charakterystykę. Formularz oferty na realizację zadania publicznego z 2010 r. składany przez organizacje, nie obejmował tych kwestii, jednak formularz z 2011 r. zawiera w rdz. III dwa punkty odnoszące się do nich w bezpośredni sposób - pkt 2 *Opis potrzeb wskazujących na konieczność wykonania zadania publicznego, opis ich przyczyn oraz skutków* oraz pkt 3 *Opis grup adresatów zadania publicznego*. Ponadto programy profilaktyczne są objęte wymogiem prowadzenia ewaluacji³.

Analiza wniosków o dofinansowanie wykazała, że zdecydowana większość placówek oświatowych (81%) precyzyjnie określiła grupę odbiorców, a jedynie co piąty wniosek nie zawierał pełnych informacji na ten temat (np. nie napisano do których klas jest kierowany program, ani ilu uczniów zostanie nim objętych, informacje te podano w sprawozdaniu z realizacji programu). Większość organizacji pozarządowych i kościelnych (70%) również zamieściła pełne informacje na temat grupy docelowej. W jednej ofercie zdefiniowano ją częściowo (nie uwzględniono wszystkich odbiorców, którzy zostali włączeni do programu w późniejszym okresie), kolejna nie zawierała informacji nt. liczby uczestników ani sposobu ich pozyskiwania, a w trzeciej opisano te osoby w bardzo ogólny sposób.

Z analizy wniosków wynika, że jedynie co trzecia placówka oświatowa faktycznie badała potrzeby uczestników programu - wskazuje na to konkretna diagnoza, opis specyficznych trudności, z którymi się boryka oraz dotychczas podejmowanych prób ich przezwyciężenia. Wnioski te opisują sposób badania potrzeb odbiorców: poprzez obserwację zachowań dzieci, rozmowy z uczniami, nauczycielami i rodzicami, ankiety przeprowadzone na zakończenie poprzedniej edycji programu.

W około 40% złożonych wniosków nie odniesiono się bezpośrednio do potrzeb danej placówki, czy grupy docelowej a jedynie ogólnie opisano potrzeby typowych (bliżej niesprecyzowanych) dzieci i rodziców, bądź odwołano się do wyników badań realizowanych na znacznie szerszej populacji (np. na próbie warszawskiej, czy ogólnopolskiej).

Natomiast co czwarty wniosek nie zawierał danych dotyczących potrzeb uczestników, z czego można wnosić, iż nie zostały one zbadane. Wskazują na to informacje zawarte w sprawozdaniach np. podczas jednego z warsztatów okazało się, że duża część osób brała

³ Wymaganie to opisano w rdz. XII Lokalnego Programu Profilaktyki Uzależnień i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie dla Dzielnicy Praga-Południe m.st. Warszawy na rok 2011.

wcześniej udział w analogicznych zajęciach. Gdyby realizator zbadał potrzeby uczestników, mógłby dokonać podziału na grupę początkującą i zaawansowaną, zwiększając adekwatność, użyteczność oraz efektywność swoich działań.

W większości ofert (70%) sporządzonych przez organizacje pozarządowe i kościelne brakuje informacji dotyczących diagnozowania potrzeb odbiorców, a zapisy znajdujące się w 3-ch ofertach wskazują na to pośrednio np. grupa docelowa miała wpływ na wybór niektórych elementów programu, przeprowadzono test wiedzy odbiorców⁴ bądź wspomniano o przeprowadzonym badaniu potrzeb, jednak nie przedstawiono jego wyników.

Niektóre dokumenty konkursowe zawierają wyłącznie stwierdzenia o charakterze deklaracyjnym np. „*cele zadania wynikają z potrzeb odbiorców i ich środowiska*”, „*przebiegane działania są dostosowane do potrzeb i możliwości wychowanków*” lub bazują jedynie na przekonaniach wnioskodawców np.: „*wydaje nam się, że przemoc jest obecna w wielu domach*”. Brakuje w nich jednak dowodów na poparcie tych stwierdzeń, wobec czego obrazują wyłącznie punkt widzenia realizatorów danego programu.

Jednostronne spojrzenie na potrzeby odbiorców może powodować problemy z osiągnięciem zaplanowanych rezultatów np. przeszkolenie mniejszej liczby uczestników z powodu niedogodnego terminu zajęć, braku zainteresowania daną tematyką, czy niechęci przełożonych do oddelegowania na szkolenie wielu pracowników naraz. W przypadku świetlic przejawiało się to w mniejszej od zakładanej liczbie dzieci z danej grupy wiekowej uczęszczających na zajęcia.

Wszystkie te przykłady mogą świadczyć o niedostosowaniu prowadzonych działań do potrzeb odbiorców, wynikającym z zaniechania ich diagnozy. Wiele placówek nie prowadzi badania potrzeb grupy docelowej swoich działań z powodu wieloletniej pracy na jej rzecz i przekonaniu o pełnej znajomości oczekiwań tych osób.

Większość koordynatorów, z którymi przeprowadzono pogłębione wywiady indywidualne wskazała na diagnozowanie potrzeb odbiorców przy pomocy różnych metod, takich jak:

- analiza sytuacji wychowawczej przeprowadzona przez wychowawców i pedagogów, ocena zespołu wspomagającego złożonego z socjoterapeuty, psychologa i pedagoga szkolnego, a także spotkania Rady Pedagogicznej: „*potrzeba została zdefiniowana na podstawie oceny pedagogów, którzy uznali, że projekt jest konieczny. Realizatorzy (nauczyciele z gimnazjum) sami zauważyli, że młodzież ma problem (...) z alkoholem*”,
- obserwacja oraz własna wiedza i wieloletnie doświadczenie: „*skumulowana refleksja nad innymi programami, które realizujemy (...). Pomysł na projekt był związany z zauważeniem pewnej luki*”, „*oceniono to jedynie na bazie swoich doświadczeń i wiedzy. Nie wykonywano żadnych pomiarów zapotrzebowania*”, „*na podstawie własnych przekonań*”,
- badanie opinii odbiorców przy pomocy sondaży, wywiadów i swobodnych rozmów (pojedyncze wskazania): „*uczniowie o tym mówią. Nie jesteśmy dużą szkołą i kontakt*

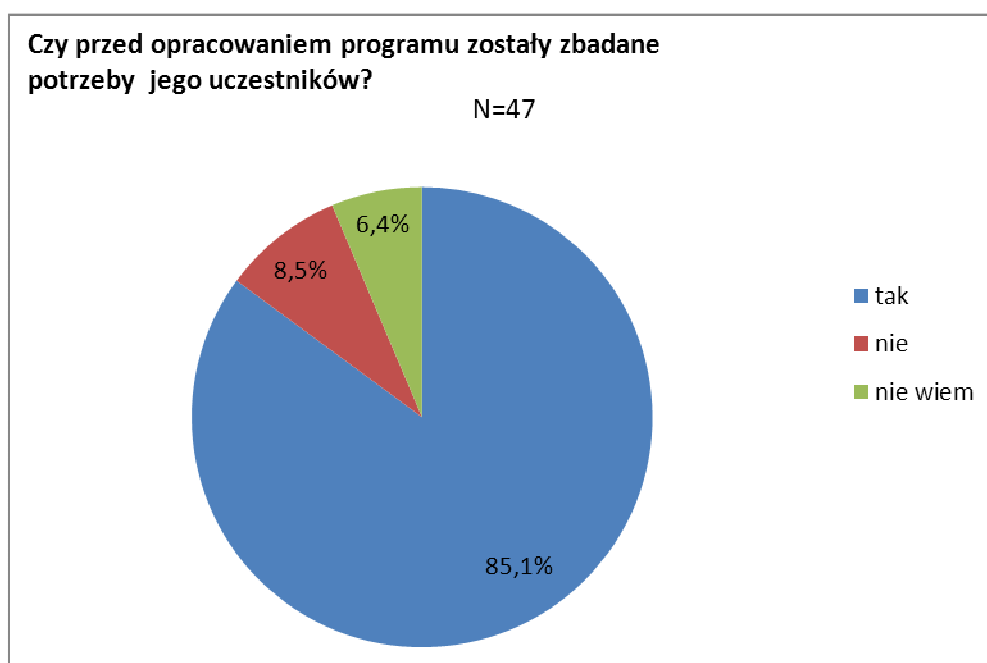
⁴ Nie można utożsamiać testu wiedzy z badaniem potrzeb grupy docelowej - wyniki testu wykazują jedynie braki wiedzy w danym zakresie, co niekoniecznie świadczy o tym, że odbiorcy są zainteresowani jej nabywaniem.

z uczniami jest dość ścisły. Oni nie boją się mówić. W rozmowach pedagoga z klasami pojawia się jakiś problem, z którym trzeba sobie poradzić”, „w ankietach młodzież wskazuje na dużą potrzebę realizacji tego typu oddziaływań”, „ankiety na temat zachowań dzieci podczas zebrań z rodzicami”,

- konsultacje z ekspertami: *„pomysł na projekt zrodził się ze współpracy ze (...) znanym seksuologiem, który nas namówił na to, aby realizować projekty w szkołach i pomógł nam skonstruować pierwszy program edukacyjny”,*
- wyniki szeroko zakrojonych badań społecznych.

Zdecydowana większość respondentów CAWI (85%) również deklaruowała badanie potrzeb uczestników programów. Stwierdzenie to zanegowało 9% osób, zaś 6% nie miało wiedzy na ten temat.

Na uwagę zasługuje fakt, że wynik ten przeczy danym zawartym w dokumentacji, które wskazują na diagnozowanie potrzeb w przypadku co trzeciego programu (31%).

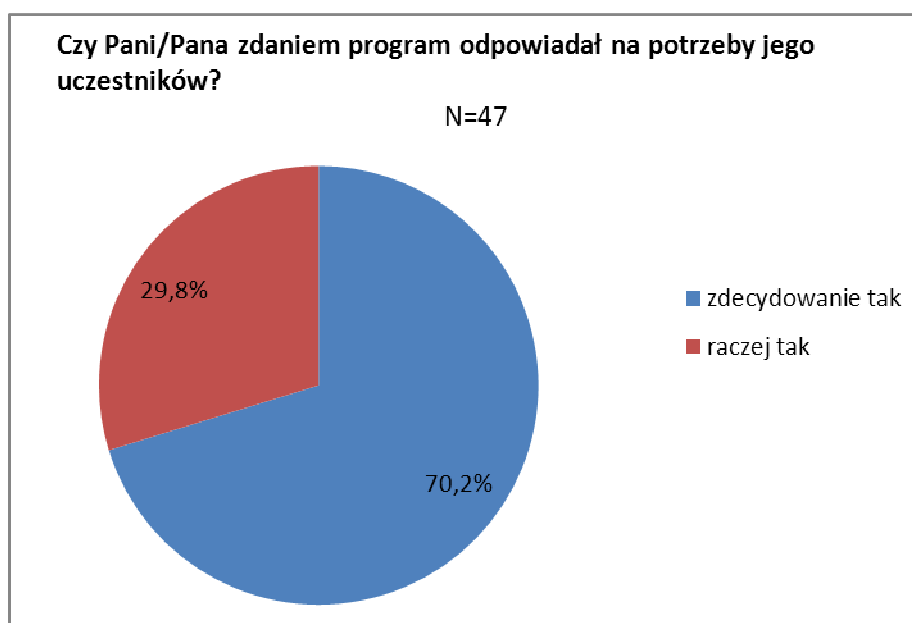

Wśród sposobów diagnozowania potrzeb odbiorców respondenci CAWI wymieniali (analogicznie jak podczas IDI):

- sondaże i rozmowy z uczestnikami programów tj. z dziećmi, młodzieżą, rodzicami (najwięcej wskazań): *„sondaż wśród uczniów kl. V i VI nt. znajomości tego zagadnienia”,*
- diagnozy i analizy środowiska lokalnego, szkolnego i wychowawczego, gł. przy pomocy wywiadów i ankiet: *„informacje od nauczycieli, uczniów i rodziców. Konsultacje pedagoga z wychowawcami klas”, „dokonano analizy sytuacji wychowawczej w poszczególnych klasach i na jej podstawie okazało się, że w czterech klasach występują problemy związane z konfliktami między uczniami, brakami w umiejętnościach komunikacyjnych”, „analiza zachowań uczniów i podejmowanych interwencji”, „ankieta diagnozująca potrzeby środowiska lokalnego w zakresie edukacji pozaszkolnej”,*

- obserwację: „obserwacje nauczycielek odnośnie problemów wychowawczych rodziców związanych z wychowaniem własnych dzieci”, „obserwacja potrzeb i deficytów dzieci”,
- ewaluację uprzednio wdrażanych programów: „ewaluacja programu wychowawczego i programu profilaktyki”, „analiza ewaluacji programów wcześniej realizowanych”,
- konsultacje z różnymi instytucjami np. szkołami, Ośrodkami Pomocy Społecznej, również w ramach zespołów interdyscyplinarnych: „informacje ze szkół, do których uczęszczają wychowankowie”, „konsultacja z OPS, wgląd w dokumentację sądową”,
- wyniki badań naukowych: „(...) na temat agresji i przemocy rówieśniczej”,
- własne doświadczenie wynikające z wieloletniego prowadzenia placówki: „oceniliśmy frekwencję dzieci uczęszczających na zajęcia w poprzednich edycjach (...) programu i wybraliśmy konkretne zajęcia (...)”, „z doświadczenia prowadzenia placówki przez 15 lat wywnioskowano z czego trzeba zrezygnować, a co nowego trzeba wprowadzić”.

Na pytanie czy program odpowiadał na potrzeby uczestników twierdząco odpowiedzieli wszyscy ankietowani, w tym większość „zdecydowanie tak” (70%), a niemal co trzeci „raczej tak” (30%).

Analogiczne przekonanie cechowało również respondentów IDI, choć najczęściej nie byli w stanie poprzeć go tzw. „twardymi danymi”, w znacznym stopniu opierając się na własnym mniemaniu.

Jedna z osób, które wzięły udział w badaniu CAWI argumentowała ten stan rzeczy w następujący sposób: „działania profilaktyczne mają charakter zapobiegawczy wystąpieniu niepożądaných zachowań w przyszłości. Ich planowanie odbywa się na podstawie badań naukowych dotyczących czynników zapobiegających powstawaniu niekorzystnych zachowań u młodzieży. Młody człowiek często sobie nie uświadamia ich potrzeby w momencie uczenia. Później umiejętności te są wykorzystywane często bez ich uświadomienia. Uważamy, że takie programy powinny być standardowym elementem oddziaływań profilaktycznych na

terenie szkoły i nie powinno być wymagane każdorazowe uzasadnianie potrzeby ich przeprowadzenia.”

Choć trudno się nie zgodzić z tą argumentacją, należy podkreślić, że uwzględnienie w programach profilaktycznych punktu widzenia ich odbiorców skutkuje zwiększeniem skuteczności i efektywności prowadzonych oddziaływań⁵. Ponadto wymóg, bądź zalecenie dostosowania programu do potrzeb odbiorców zawiera zarówno lokalny, jak i miejski Program Profilaktyki (vide: zasada partycypacji społecznej oraz zalecenie nr 6 do Lokalnego Programu Profilaktyki Uzależnień i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie dla Dzielnicy Praga-Południe m. st. Warszawy na rok 2011, *Uwzględnianie różnicowania potrzeb i możliwości różnych grup odbiorców*). W Programie Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych m. St. Warszawy na rok 2011 w opisie standardu jakości programów realizowanych w placówkach oświatowych oraz opiekuńczo-wychowawczych w § 3.1. pkt 2 figuruje zapis - „Adekwatność: a) program profilaktyczny powinien być maksymalnie dostosowany do potrzeb i problemów odbiorców, b) decyzja o stosowaniu programu powinna być zawsze poprzedzona wstępną diagnozą w celu dobrej jego implementacji w lokalnych warunkach, c) program powinien mieć wyraźnie określonego adresata”.

O dostosowaniu programu do potrzeb odbiorców koordynatorzy wnoszą również na podstawie frekwencji i dużego zainteresowania udziałem w zajęciach: „dzieci się nie wykruszają”, „chętnych zawsze było więcej niż możliwości przyjęcia. Czekali w kolejce, jeden rodzic drugiego zachęcał”. Choć przesłanka ta rzeczywiście może wskazywać na wysoki stopień adekwatności programu, godną polecenia praktyką jest badanie satysfakcji jego uczestników, umożliwiające lepsze dostosowanie kolejnej edycji danego przedsięwzięcia do oczekiwań odbiorców.

Przeprowadzona analiza dokumentacji wykazała, że prawie co czwarte sprawozdanie (23%) zawiera informacje na ten temat⁶. Poziom satysfakcji badano głównie przy pomocy ankiet, które zawierały pytania oceniające różne aspekty zrealizowanych zajęć (np. sposób ich prowadzenia, tematykę). Choć kwestia ta często jest traktowana dość zdawkowo (ankiety zawierały na ogół 1-2 pytania badające satysfakcję uczestników), uzyskane wyniki mogą świadczyć o tym, że zdecydowana większość odbiorców na ogół jest zadowolona z udziału w zajęciach i wysoko je ocenia.

W ramach analizy dokumentów badano też zgodność programów szkolnych z Programem Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych m. st. Warszawy, którą placówki oświatowe powinny opisać w pkt 6 wniosku (uzasadnieniu wyboru programu)⁷.

W połowie przypadków nie wykazano spójności w tym zakresie, w co piątym odwołano się do celów Programu Profilaktyki, które nie odpowiadały celom programu szkolnego, zaś w co trzecim w pełni wykazano tę zgodność poprzez przytoczenie konkretnych celów programu

⁵ Na konieczność dostosowania programu do potrzeb, możliwości i zainteresowań odbiorców wskazują wyniki badań ewaluacyjnych np. Ostaszewski, K. (2003) *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych*.

⁶ Zarówno satysfakcja, jak i adekwatność do potrzeb należą do najczęściej stosowanych kryteriów ewaluacyjnych. Urząd Dzielnicy Praga-Południe m. st. Warszawy wymaga prowadzenia ewaluacji programów profilaktycznych, które dofinansowuje (zob. przypis nr 4).

⁷ Powinny też wykazać jego zgodność z programem uchwalonym przez Radę Pedagogiczną.

miejskiego, do których odnosił się dany program. Należy podkreślić, że wszystkie badane programy były zgodne z celami zarówno miejskiego, jak i lokalnego Programu Profilaktyki.

Podczas IDI omówiono też kwestię zmian w programie zajęć, która pojawiła się w kilku sprawozdaniach: „schemat zajęć był niekiedy modyfikowany w zależności od indywidualnych potrzeb klasy”. Choć z treści dokumentacji nie wynikało na czym te zmiany polegały, na ogół miały one na celu dostosowanie programu do oczekiwań odbiorców, co dowodzi potrzeby lepszego ich diagnozowania: „ćwiczenia musieliśmy przystosować do szczególnego sposobu komunikacji w tych grupach (...). Nie używać języka książkowego, medycznego, ale dostosować język do potocznego mówienia. (...). Zmodyfikowaliśmy ćwiczenie dotyczące oczekiwań co do partnera/partnerki, uprościliśmy kawałek wiedzy (...). Rozszerzono temat zajęć o substancje psychoaktywne, bo takie zapotrzebowanie zgłaszała młodzież. Z rozmów z uczestnikami wynikało, że ryzykowne zachowania przydarzają się pod wpływem substancji psychoaktywnych”, „wyłaniają się problemy w trakcie warsztatów, którymi trzeba się zająć np. zwiększyć ilość czasu na dane ćwiczenie, czy konkretny temat”, „nie mamy z góry określonych scenariuszy, tylko jakiś pomysł i dostosowujemy go do konkretnych potrzeb (...). Czasami zmieniamy grupy na aktualny dzień, jak dzieci przychodzą patrzymy jak je podzielić. Są takie zajęcia, gdzie są ściśle określone, zamknięte grupy i wtedy nic nie zmieniamy na przykład socjoterapia, gdzie jest pewien proces grupowy, ale często zmieniamy tak, że np. tylko dwójka dzieci, która ma dany problem idzie na zajęcia, a nie ta grupa, która była przemyślana kiedy pisaliśmy wniosek (...). Czasami zmieniamy realizatora, bo stwierdzamy, że nam nie odpowiada (...). Czasem nagle ktoś otrzymuje stałą pracę, cały etat i już nie może brać dodatkowych godzin np. instruktorzy zajęć. Mieliśmy głównie zastrzeżenia czasowe, było to może 2-3 razy i wtedy ktoś inny to przejmował. Jeśli ktoś nie mógł być na zajęciach i przepadały już drugie, to mówiliśmy – proszę się określić”.

Należy przy tym zaznaczyć, że - pomimo wprowadzenia opisanych powyżej modyfikacji - zawartość tematyczna programów nie ulegała zmianie.

Konieczność dostosowania programów do potrzeb ich odbiorców, czy w szerszym ujęciu sens prowadzenia działań profilaktycznych, dobrze oddają słowa jednego z respondentów: „czasami się zapomina o tym, że podmiotem naszej pracy są ludzie i bardzo specyficzne środowisko, ludzie najbardziej potrzebujący i cierpiący. Gdzieś to umyka, ważniejsza jest procedura, podpis, pieczętka, a nie ten człowiek (...). Używanie argumentów, że jak się nie zajmiesz tym dzieckiem teraz, to ono ci za dziesięć lat da pałką w łeb albo cię okradnie do nikogo nie trafi”.

5.3 SKUTECZNOŚĆ W OSIĄGANIU ZAŁOŻONYCH CELÓW I REZULTATÓW

Kryterium skuteczności zostało zdefiniowane jako stopień realizacji zaplanowanych celów oraz rezultatów programów profilaktycznych. Precyzyjne zbadanie tej kwestii wymagało porównania celów i rezultatów, które zakładano na etapie planowania programu („na wejściu”) z tymi, które osiągnięto po zakończeniu jego wdrażania („na wyjściu”).

Analiza wniosków o dofinansowanie i ofert na realizację zadania publicznego wykazała, że większość wnioskodawców ma problemy z poprawnym formułowaniem celów i rezultatów programów profilaktycznych – rzadko spełniają one kryteria SMART tzn. są specyficzne (sprecyzowane, konkretne), mierzalne, adekwatne (ściśle związane z tematyką programu), realne (osiągalne) i terminowe (określone w czasie).

Cele oraz rezultaty opisane w dokumentacji często są formułowane zbyt ogólnie, w sposób niemożliwy do zmierzenia (tzn. nie da się wykazać ich osiągnięcia), są nieosiągalne, nie wynikają z działań podejmowanych w ramach programu bądź nie związane bezpośrednio z jego tematyką.

Ponadto wnioskodawcy często mylą rezultaty programu z jego celami, produktami oraz działaniami, które mają doprowadzić do ich osiągnięcia, a także efektami odroczonymi (oddziaływaniem, wpływem), które ujawniają się dopiero jakiś czas po zakończeniu programu - w przeciwieństwie do rezultatów, które są widoczne bezpośrednio po zrealizowaniu poszczególnych działań (np. wzrost wiedzy w danym zakresie). Poza zapisami umieszczonymi w dokumentach programowych (wnioskach/ofertach oraz sprawozdaniach), wskazują na to również opinie wyrażane w ankietach CAWI: „*czasem na rezultaty trzeba czekać dłużej niż do końca realizacji programu*”, „*trudno ocenić jak duży procent rezultatów udało się osiągnąć w tym momencie tzn. bezpośrednio po przeprowadzonych zajęciach, gdyż mają one charakter długofalowy*”.

Zazwyczaj w dokumentacji brakuje też podziału na rezultaty twarde i miękkie - tylko w jednym przypadku uwzględniono to zróżnicowanie.

Niepoprawne formułowanie celów i rezultatów programu (np. „*tworzenie trwałych norm społecznych*”, „*kształtowanie własnego charakteru*”, „*uwrażliwienie na problemy społeczne*”) przekłada się na brak możliwości wykazania stopnia ich osiągnięcia w sprawozdaniach, które często zawierają jedynie deklaratywne stwierdzenia: „*cele zostały osiągnięte w stopniu satysfakcjonującym*”, „*cel został osiągnięty w ok. 100%*”.

Analiza ilościowa celów zamieszczonych we wnioskach oraz sprawozdaniach z realizacji programów wykazała, że placówki oświatowe zrealizowały 33% celów (stosunek celów zaplanowanych do zrealizowanych wynosił 83:27), zaś organizacje pozarządowe i kościelne 42% (odpowiednio 107:45).

Jedynie co czwarta placówka oświatowa wykazała we wniosku i sprawozdaniu tę samą ilość celów (żadna z organizacji), zaś w większości przypadków (62%) pokrywały się one częściowo (w niemal połowie programów realizowanych przez placówki oświatowe i prawie wszystkich wdrażanych przez organizacje). Natomiast w co czwartym sprawozdaniu

(z wyjątkiem jednego, wszystkie zostały opracowane przez placówki oświatowe) brakowało informacji dotyczących osiągniętych celów.

Sprawozdania najczęściej nie zawierały też informacji na temat sposobu realizacji celów, a jedynie zapisy skopiowane z wniosków/ofert bądź deklaracje bez pokrycia np.: „wszystkie cele realizacji zadania zostały osiągnięte”, „cele zostały zrealizowane zgodnie z założonym programem w stopniu wyczerpującym”. Jedynie w 3-ch sprawozdaniach (12%) – w tym dwóch sporządzonych przez placówki oświatowe - wykazano związek pomiędzy realizacją poszczególnych działań/zadań i osiągnięciem założonych celów, poprzez szczegółowy opis tego procesu.

Stopień skuteczności w osiąganiu założonych rezultatów był jeszcze niższy i wynosił 26% w przypadku placówek oświatowych (81 rezultatów zaplanowanych do 21 wykazanych w sprawozdaniach) i 28% w odniesieniu do organizacji pozarządowych i kościelnych (odpowiednio 129:30).

Tylko dwie placówki oświatowe (13%) wymieniły we wnioskach i sprawozdaniach tę samą ilość rezultatów (żadna z organizacji), a w około 40% programów ilości te częściowo się pokrywały (co trzeci z nich wdrażały placówki oświatowe, a co drugi organizacje). Z kolei w ponad połowie sprawozdań (54%) brakowało jakiegokolwiek odniesienia do założonych rezultatów (ten stan rzeczy miał miejsce w przypadku mniej więcej co drugiego programu realizowanego zarówno przez placówki oświatowe, jak i organizacje).

Warto zaznaczyć, że grantobiorcy na ogół nie wykazywali poziomu osiągnięcia założonych rezultatów tj. nie przedstawili dowodów na to, że zostały one zrealizowane (ani w jakim stopniu), a jedynie wymienili w sprawozdaniu część rezultatów zaczerpniętych z wniosku, czy oferty i/lub deklarowali ich osiągnięcie (analogicznie jak to miało miejsce w przypadku celów), również poprzez wskazanie na realizację założonych działań np.: „przeprowadzono 10 spotkań, podczas których omawiane były zaplanowane tematy. Pozwoliło to na osiągnięcie założonych celów programowych”.

Wydaje się, że duża część grantobiorców nie zdaje sobie sprawy z tego, że realizacja działania nie świadczy o osiągnięciu zakładanych celów/rezultatów (np. przeprowadzenie zajęć na dany temat nie dowodzi, iż uczestnicy przyswoili sobie informacje i nabyli nowe umiejętności) - należy w rzetelny sposób wykazać, że takie zmiany faktycznie miały miejsce oraz sprawdzić ich wielkość/zakres (np. poprzez test wiedzy przeprowadzony przed i po zakończeniu zajęć). Takie podejście zastosowano jedynie w co dziesiątym programie szkolnym, a w pojedynczym przypadku dokonano jedнокrotnego pomiaru wiedzy uczniów (tj. po zakończeniu zajęć), jednak ze względu na brak danych na temat wiadomości jakimi dysponowali oni wcześniej, trudno ocenić przyrost w tym zakresie.

Z kolei w co piątym sprawozdaniu (19%) zamieszczono wyniki ankiet, w których kwestia ta została potraktowana symbolicznie – na ogół zawierały one 1-2 pytania w ogólny sposób odnoszące się do nabytej wiedzy (np. *czego nowego się dowiedziałeś?*) lub badające tę kwestię na poziomie deklaratywnym (np. *czy dzięki tym zajęciom poznałeś nowe sposoby.../wzbogaciłeś swoją umiejętność reagowania?*). Ze względów opisanych powyżej trudno uznać te wyniki za wiarygodne potwierdzenie faktu osiągnięcia założonych rezultatów.

W analogicznym odsetku sprawozdań realizacja zaplanowanych celów i rezultatów została wykazana w pośredni sposób, bez odnoszenia się do nich w formie konkretnych stwierdzeń, ale poprzez omówienie (np. wykonanych zadań), z którego można ten fakt wywnioskować.

Na uwagę zasługuje także fakt, że w co piątym programie w odmienny sposób sformułowano cele i rezultaty we wniosku/ofercie niż w sprawozdaniu, bądź wykazano w nim cele i rezultaty nie zamieszczone w dokumentacji konkursowej (w jednym przypadku wymieniono je wyłącznie w sprawozdaniu).

Co czwarte sprawozdanie złożone przez placówki oświatowe nie zawierało liczby uczestników, którzy brali udział w zajęciach. W przypadku organizacji miało to miejsce w co piątym programie, jednak wyłącznie w odniesieniu do pojedynczych zajęć (wskazano tylko ogólną liczbę uczestników). W niektórych sprawozdaniach figurowała mniejsza liczba odbiorców, niż to zakładano we wniosku, bez uzasadnienia przyczyn tego stanu rzeczy.

Niespójności te mogą stanowić efekt braku zachowania należytej staranności w sporządzaniu dokumentacji. Bardzo zdawkowe sprawozdania złożyło przeszło co trzeci grantobiorca (w tym 30% placówek oświatowych oraz 40% organizacji), a niemal co czwarte sprawozdanie końcowe (23%) stanowiło kopie wniosków lub sprawozdań częściowych (cyklicznie opracowywanych przez organizacje realizujące programy wieloletnie polegające na prowadzeniu świetlic środowiskowych). Tego typu praktykę stwierdzono w odniesieniu do jednego programu wdrażanego przez placówkę oświatową; pozostałe powielające się sprawozdania zostały sporządzone przez organizacje.

Ponadto w dokumentacji znajdowały się różne nieścisłości np. inna nazwa realizatora zewnętrznego programu podana we wniosku i w sprawozdaniu, inne nazwy imprez, w których miała uczestniczyć/uczestniczyła młodzież, różne liczby uczestników podane w sprawozdaniach z realizacji programów wieloletnich tj. częściowych oraz końcowym, które ma charakter podsumowujący.

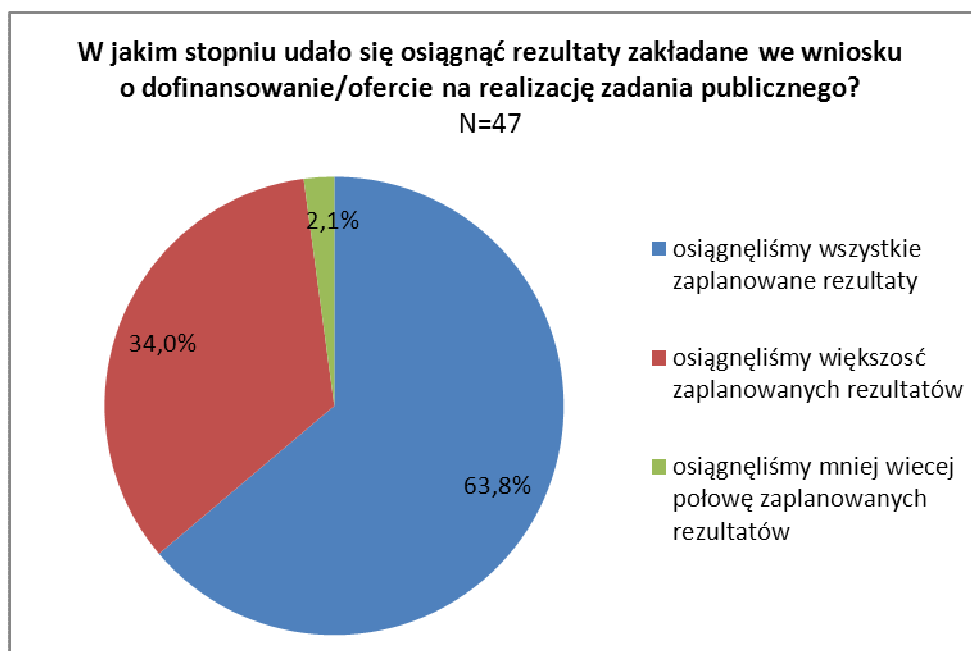
Dokonywane zmiany nie zostały uzasadnione w jednym sprawozdaniu opracowanym przez placówkę oświatową. W przypadku jednego programu wieloletniego nie podano wymiaru godzinowego prowadzonych zajęć (w żadnym z trzech sprawozdań częściowych), zaś w kolejnym sprawozdaniu z realizacji analogicznego zadania brakowało szczegółowego opisu zajęć wymienionych w ofercie (odniesiono się do nich jedynie w ogólny sposób).

W przeciwieństwie do celów i rezultatów, zaplanowane działania na ogół były realizowane, co zwykle szczegółowo opisywano w dokumentacji. W co czwartym sprawozdaniu nie odniesiono się do wszystkich zaplanowanych zadań, tak więc nie wiadomo, czy zostały one wdrożone (nie podano też przyczyny zaniechania ich realizacji).

Odnosząc się do wyników analizy dokumentacji należy podkreślić, że większość grantobiorców planuje zbyt dużo celów oraz rezultatów (rekordziści wśród placówek oświatowych wymienili ich kilkanaście, a z organizacji pozarządowych około 30). Tymczasem podmioty, które wykazały w sprawozdaniu realizację wszystkich celów i rezultatów zwykle planowały ich niewiele - najwyżej pięć.

Kwestia skuteczności w osiąganiu zaplanowanych rezultatów została też poruszona w ramach badania CAWI. Na pytanie o poziom realizacji zakładanych rezultatów 64%

respondentów ankiety CAWI odpowiedziało, że osiągnięto wszystkie, 34% wskazało na uzyskanie większości z nich, a tylko 2% na realizację mniej więcej połowy.

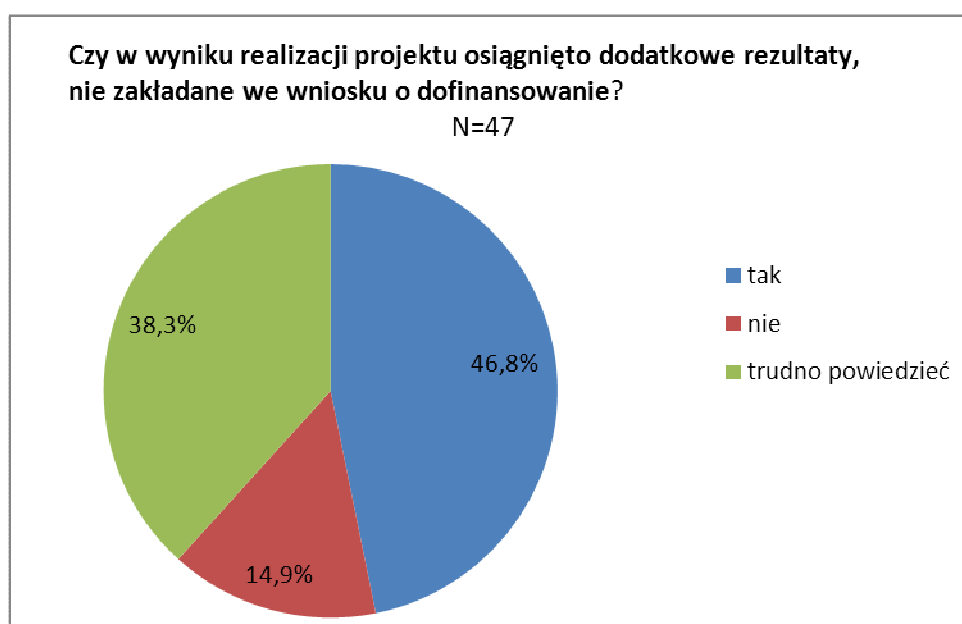
Wyniki te wyraźnie przeczą wnioskowi, do których prowadzi analiza dokumentacji programów profilaktycznych. Zestawienie danych zawartych we wnioskach/ofertach oraz sprawozdaniach świadczy o osiągnięciu wszystkich zaplanowanych rezultatów w 8% programów, większości w 15%, a mniej niż połowy w 19% (ogółem zrealizowano 24% założonych rezultatów).

Brak spójności pomiędzy danymi zawartymi w dokumentacji oraz opiniami koordynatorów może świadczyć o tym, że osoby te nie są świadome konieczności „rozliczenia się” z zaplanowanych rezultatów (tj. wykazania stopnia ich osiągnięcia) i/lub nieprzywiązywania dostatecznej wagi do tej kwestii przez grantodawcę. Istotną przesłanką tej tezy jest fakt, że tylko w jednej spośród badanych dokumentacji konkursowych podano wskaźniki rezultatów. Pomimo to, w sprawozdaniu odniesiono się do nich w zdawkowy i deklaracyjny sposób: „ilość zachowań ryzykownych uległa znacznemu pomniejszeniu”, „zmniejszyła się ilość zachowań problemowych” - brakowało natomiast szczegółowych informacji na jakiej podstawie to stwierdzono, np. jaka była ilość tych zachowań przed rozpoczęciem i po zakończeniu programu.

Jednocześnie wydaje się, że koordynatorzy dysponują danymi, które mogłyby potwierdzić osiągnięcie przynajmniej części spośród założonych rezultatów. Na pytanie o sposób monitorowania procesu wdrażania programów respondenci wymienili następujące wskaźniki: listy obecności, harmonogramy, konspekty, dzienniki, sprawozdania i notatki z zajęć, indywidualne plany pracy, karty uczestników, wykonane przez nich prace, cyklicznie prowadzone diagnozy dzieci obrazujące zaistniałe zmiany, a także informacje zebrane w drodze obserwacji, gromadzenia opinii nauczycieli, pedagogów, rodziców oraz uczniów (wywiady, ankiety). Wydaje się jednak, że w głównej mierze monitorowane są twarde rezultaty programów profilaktycznych, natomiast znacznie mniejszą wagę przywiązuje się do dokumentowania rezultatów miękkich.

Odrębną kwestią stanowią dodatkowe rezultaty osiągnięte w efekcie realizacji programu (nie zakładane we wniosku o dofinansowanie). Uzyskanie tego typu rezultatów potwierdziło 47% respondentów, zanegowało 15%, a 38% wybrało opcję „trudno powiedzieć”.

Wśród dodatkowych rezultatów wymieniano jednak głównie efekty odroczone tj. zmiany na poziomie jednostkowym („istotne zmiany w zakresie funkcjonowania społecznego i kształtowania umiejętności społecznych”), a także w środowisku rodzinnym, szkolnym oraz lokalnym (np. „zacieśnienie więzi rodzic-dziecko”), prowadzące do większej integracji i aktywizacji oraz ściślejszej współpracy (np. „wzrost zaufania do wychowawców placówki”, „lepsze rozpoznanie środowiska uczniowskiego”). Ponadto do rezultatów tych zaliczono dodatkowe, nie planowane wcześniej działania podejmowane w trakcie wdrażania programu, w tym dofinansowane z innych źródeł np. wycieczki zagraniczne, kolonie letnie, zajęcia rekreacyjne, organizację turniejów itp.

W sprawozdaniach z realizacji programów brakowało informacji na temat dodatkowych rezultatów (w co piątym przypadku rezultaty wymienione we wniosku/ofercie i sprawozdaniu różniły się, jednak nie wyjaśniono przyczyn tego stanu rzeczy).

Z kolei w trakcie pogłębionych wywiadów indywidualnych koordynatorzy wymienili wśród dodatkowych rezultatów:

- **integrację i współpracę** w klasie i wśród rodziców, nawiązanie znajomości, bardziej partnerskie, przyjacielskie relacje z młodzieżą,
- **wzrost świadomości**, zdobycie informacji o sobie (np. mocnych i słabych stronach), a także o innych uczestnikach zajęć (np. ich zainteresowaniach): „młodzież lepiej się poznaje, częściej proszą się wzajemnie o pomoc, gdy ktoś ma problem, przychodzą do mnie i mówią, że coś się dzieje”),
- **diagnozę problemów** przez pedagoga, który następnie może pracować nad nimi z daną klasą, czy poszczególnymi osobami: „w czasie dyskusji w grupie różne osoby się otwierają, zaczynają mówić o swoich rodzicach, o tym co się w domu dzieje”,

-
- **efekty terapeutyczne**, a także kształtowanie postaw i kompetencji psychospołecznych: „uczenie relacji, budowania związków, odpowiedzialności za siebie i partnera”, „nauka cierpliwości, wzrost samooceny, wiary w siebie”.

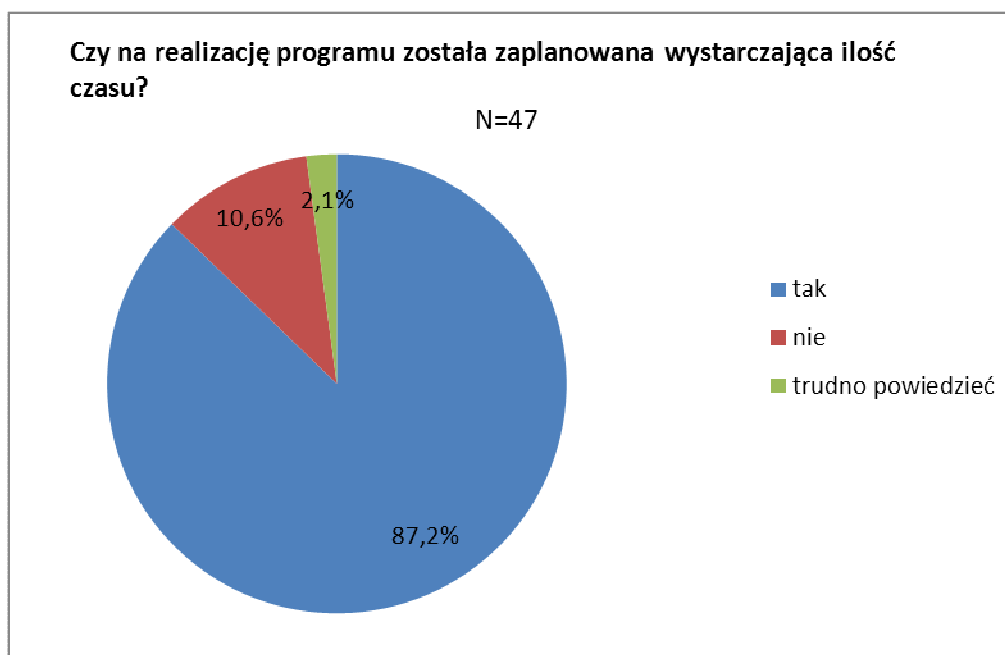
5.4 EFEKTYWNOŚĆ PODEJMOWANYCH DZIAŁAŃ

W trakcie prowadzenia analizy dokumentacji okazało się, że niemal nie zawiera ona informacji odnoszących się do efektywności podejmowanych działań np. ich dostosowania do posiadanych zasobów (finansowych, ludzkich i czasowych), czy elementów ułatwiających vs utrudniających wdrażanie programu.

Jedynie informacje w tym zakresie dotyczyły zbyt małej ilości czasu przeznaczanej na realizację zajęć profilaktycznych, na którą wskazali odbiorcy 2-ch programów (w jednym z tych przypadków ewidentnie zaplanowano zbyt szeroki zakres tematyczny w stosunku do czasu realizacji zajęć).

W żadnym z analizowanych wniosków, ani ofert nie opisano też potencjalnych zagrożeń dla realizacji programów i osiągania założonych rezultatów oraz strategii przeciwdziałania tego typu ryzykom.

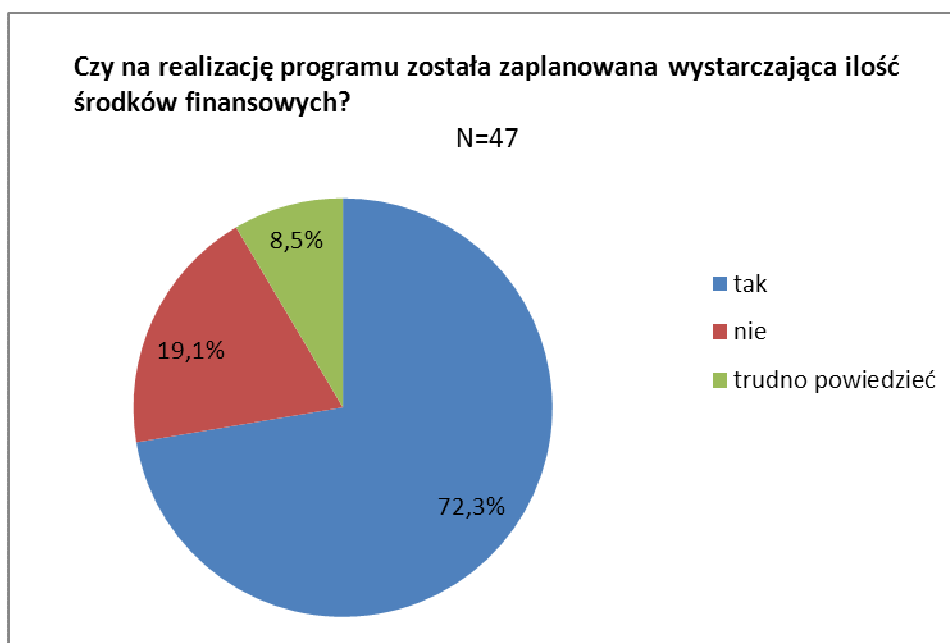
Ogromna większość respondentów ankiety CAWI (87%) stwierdziła, że na realizację programów profilaktycznych przeznaczono wystarczającą ilość czasu, przeszło co dziesiąty zaprzeczył temu stwierdzeniu (11%), a kolejne 2% nie miało zdania w tej kwestii.

Niektórzy koordynatorzy wymieniali niedostateczną ilość czasu poświęconego na wdrażanie programów wśród elementów utrudniających, bądź uniemożliwiających osiągnięcie zaplanowanych rezultatów: „brak czasu na realizację dodatkowych działań profilaktycznych w placówkach oświatowych”, „zbyt późne uzyskanie informacji o możliwości realizowania programu”.

Podczas pogłębionych wywiadów indywidualnych w kilku przypadkach również wskazano na ten problem: „czasem nam brakuje czasu, żeby się ze wszystkim wyrobić”, „za mało czasu na to poświęcono. Zajęcia trwały cztery godziny, ale na przykład jakby były trzy bloki po dwie godziny, by to było skuteczniejsze”.

Kolejne pytanie ankiety CAWI miało analogiczny do poprzedniego charakter i odnosiło się do środków finansowych. Większość ankietowanych potwierdziła, że na realizację programu przeznaczono odpowiednią ilość tych środków (72%), co piąty orzekł, że były one niewystarczające (19%), a co dziesiąty wstrzymał się z odpowiedzią (9%).

Analiza dokumentacji wykazała, że redukcja dotacji objęła 42% programów, w tym niemal co trzeci realizowany przez placówki oświatowe (31%) i większość (60%) wdrażanych przez organizacje tj. co trzeci program z zakresu poradnictwa i wszystkie programy wieloletnie, polegające na prowadzeniu świetlic środowiskowych. W przypadku placówek oświatowych kwota redukcji wynosiła od kilkuset do ok. 1.500 zł i nie przekraczała 30% dotacji⁸, zaś w odniesieniu do organizacji wahała się od ok. 2-ch do kilkuset tysięcy zł. Dotacja na jeden program z zakresu doradztwa została zredukowana o ok. 70%, a programy świetlicowe na ogół o ok. 40%-50%.

Koordinatorzy zatrudnieni w placówkach oświatowych twierdzili podczas IDI, że redukcja wnioskowanych środków nie miała większego wpływu na skuteczność i efektywność programów, zarówno w przypadku zajęć prowadzonych przez zewnętrznych wykonawców, jak realizowanych wewnątrz: „przycięto nam dotację, ale realizatorowi zewnętrznemu to nie przeszkadzało”, „kwoty były mniejsze niż wnioskowaliśmy, ale nie na tyle, by się nie dało programu przeprowadzić. Robi się skromniej to, co się da”, „zajęcia odbyły się w tym samym kształcie i liczbie, jak planowano. Patrząc na te idee, nie mogliśmy z tego zrezygnować”.

Z kolei respondenci reprezentujący organizacje mieli zróżnicowane opinie na ten temat. Część z nich podzielała opinie koordinatorów programów szkolnych, wskazując na pozyskanie dodatkowych środków od sponsorów, czy w ramach równolegle realizowanych projektów: „nie zrezygnowaliśmy z żadnych działań, uzupełniliśmy brakujące środki z innych źródeł”.

⁸ Zazwyczaj redukowano koszt prowadzenia zajęć do 50 zł za godzinę dydaktyczną, zgodnie z taryfikatorem ustalonym przez Biuro Polityki Społecznej Urzędu m. st. Warszawy.

Innym rozwiązaniem była racjonalizacja prowadzonych działań polegająca na przykład na przesyłaniu dokumentacji drogą mailową przez podopiecznych przed planowanym spotkaniem ze specjalistą - do wcześniejszego wglądu, ze względu na ograniczenie godzin jego pracy: *„staramy się, żeby to się nie odbywało kosztem uczestników, ale wiadomo, że jeśli ktoś może przyjść do nas po pracy a pracuje np. do 19-tej, to my jesteśmy czynni do 15-16-tej (...). Staramy się omijać te trudności (...) jak najbardziej te działania skondensować”*. Kolejny przykład radzenia sobie z trudnościami wynikającymi ze zmniejszenia kwoty przyznanej dotacji może stanowić zatrudnienie psychologa, którego etat został zlikwidowany, w ramach innych zajęć (np. muzykoterapii) w celu zapewnienia mu bieżącego kontaktu z uczestnikami programu.

Niektóre osoby wspominały jednak o trudnościach związanych z redukcją dotacji, która wiązała się z koniecznością oszczędzania np. na materiałach biurowych. Deficyty będące skutkiem zmniejszenia kwoty dofinansowania wymieniano również wśród elementów utrudniających wdrażanie programu np. brak środków na zakup papieru i tonerów do drukarki, brak psychologa na etacie (tylko na godziny) oraz superwizji dla osób prowadzących zajęcia: *„jakoś sobie radzimy, robimy zebrania zespołu i staramy się udzielać sobie informacji zwrotnych, ale jest to trudne. Jak się spotykamy w zespole, to najważniejsze są plany na najbliższy tydzień, wszystkie bieżące sprawy, których jest dużo i których czasami nawet na zebraniu nie zdążymy omówić”*. W kilku przypadkach wspomniano, że zwiększenie kwoty dotacji umożliwiłoby wzbogacenie oferty zajęć, szczególnie tych, które są kierowane do młodzieży.

Wśród elementów, które ułatwiały osiągnięcie założonych rezultatów respondenci wymieniali:

- **kompetencje i doświadczenie** osób realizujących dany program (najwięcej wskazań),
- **znajomość odbiorców**, ich potrzeb i problemów,
- **dobrą współpracę** z uczestnikami (np. ich motywację, zaangażowanie, aktywność, zainteresowanie programem, uwagi i refleksje na temat programu), rodzicami, środowiskiem lokalnym i różnymi instytucjami np. Ośrodkiem Pomocy Społecznej, kuratorami, WSSiZ, realizatorami, wolontariuszami,
- ciekawą **tematykę**, aktywne **metody i formy prowadzenia zajęć**, dobrą atmosferę,
- **kwestie organizacyjne** np. regularne spotkania, kontynuowanie zajęć, realizowanie programu w godzinach zajęć lekcyjnych, właściwa ilość czasu przeznaczonego na realizację programu, prowadzenie zajęć przez dwie osoby, praca w małych grupach,
- **aspekt finansowy** np. poinformowanie z wyprzedzeniem o przyznanej dotacji, szybki przelew środków z dotacji, otrzymanie 100% finansowania,
- **jasne zasady** uczestnictwa w programie oraz wytyczone cele,
- **konsultowanie** i omawianie zaistniałych trudności w zespole realizującym program (pojedyncze wskazanie).

Podczas IDI dodatkowo wskazano **dobrą współpracę ze szkołą i relacje pomiędzy kadrą** wdrażającą program: *„uczniowie nie muszą odrabiać prac domowych na zajęcia prowadzone następnego dnia”, „mają możliwość zdobycia dobrych ocen za aktywność w czasie zajęć np. dobre opowiadanie może zostać ocenione przez polonistę”, „znamy się i wspólnie pracujemy od wielu lat, jest to nieocenione w sytuacjach kryzysowych i nieprzewidywalnych”*.

Do czynników utrudniających/uniemożliwiających osiągnięcie rezultatów zaliczono:

- **kwestie organizacyjne** np. problemy lokalowe, kadrowe (najwięcej wskazań),
- brak lub niedostateczną **współpracę z rodzicami**,
- **kwestie finansowe** np. redukcja dotacji, niedostateczne środki,
- trudności związane ze **zmianą postaw i nawyków**,
- zbyt małą ilość **czasu**,
- niepełną **frekwencję**,
- niewłaściwe **podejście** części **uczestników** np. brak zaangażowania, opór,
- problemy we **współpracy ze szkołą i innymi instytucjami**,
- inne np. błędna diagnoza potrzeb, inna grupa odbiorców, problemy środowiska lokalnego, brak superwizji, niedostateczna promocja, konieczność występowania o dotację dwa razy w ciągu roku i związana z tym trzymiesięczna przerwa w realizacji programu (problem z utrzymaniem grupy), opóźniona informacja o przyznaniu dotacji, zmęczenie uczestników (pojedyncze wskazania).

Podczas pogłębionych wywiadów indywidualnych koordynatorzy z placówek oświatowych najczęściej wymieniali problemy organizacyjne związane z **koniecznością realizowania programu w czasie zajęć lekcyjnych i dostosowania się do rytmu pracy szkoły**: *„problemem jest często wybranie terminu zajęć. Staramy się jak najbardziej ograniczać zabieranie lekcji na zajęcia profilaktyczne, bo potem należy nadrobić ten materiał. Z kolei zmotywowanie dzieci do udziału w zajęciach po lekcjach jest bardzo trudne”, „w czerwcu frekwencja klas III jest inna, są już po egzaminach, dotarcie do tej grupy było znikome”.*

Wśród trudności organizacyjnych wskazano też: brak wolnych sal, braki sprzętowe, zbyt liczne grupy, problemy z frekwencją uczestników: *„niektórzy uczniowie poszli sobie do domu, uznali, że udział w zajęciach jest dowolny, a lista była sprawdzana”.*

W Podstawach Programowych nie przewidziano dodatkowych godzin na realizację zajęć o charakterze profilaktycznym, w związku z czym najczęściej są one realizowane podczas mniej istotnych lekcji takich jak np. muzyka, plastyka, czy Godzina Wychowawcza.

Do innych utrudnień respondenci IDI zaliczyli: problemy z dyscypliną i koncentracją uczniów podczas zajęć, zmęczenie uczestników: *„trudno zaktywizować uczniów, by byli uważni, pracujący”,* brak zainteresowania niektórych osób danym tematem⁹, niskie stawki za prowadzenie zajęć, niedobór materiałów biurowych, niedoszacowane koszty eksploatacji placówki i naprawy sprzętu, możliwość wycofania się placówek z programu bez konsekwencji, a także inne elementy: *„okazało się, że program nie jest uniwersalny, w obecnej postaci nie pasuje do każdego typu placówek”.*

⁹ W opinii jednego z koordynatorów: *„dla nich to nie było atrakcyjne. Nie wiem z czego to wynika, nie chce im się, czy już wiedzą na tyle dużo, że jest im to zbędne albo uważają, że wiedzą lepiej”.* W celu rozstrzygnięcia tej kwestii warto byłoby badać opinie uczniów na temat odbytych zajęć.

Na pytanie w jaki sposób radzono sobie z trudnościami respondenci wskazali:

- **rozwiązania organizacyjne** np. podział na mniejsze grupy, obecność wychowawcy na zajęciach, przekazanie nieobecnym osobom materiałów szkoleniowych, wydłużenie czasu zajęć, organizowanie dodatkowych zajęć i spotkań, zwiększenie ilości uczestników (najwięcej wskazań),
- **wsparcie współpracowników** poprzez omawianie problemów na zebraniach zespołu, superwizję, zatrudnienie nowej kadry, dodatkową pracę wolontariuszy,
- **oszczędzanie środków finansowych, korzystanie z innych zasobów** np. dodatkowych sponsorów, negocjowanie cen,
- **indywidualne podejście**, konsultacje,
- **zacieśnienie współpracy** z rodzicami, szkołą,
- **ustalenie jasnych zasad** i ich konsekwentne egzekwowanie, motywowanie uczestników, zachęcanie do większej aktywności,
- większe **dostosowanie programu do potrzeb odbiorców**,
- podjęcie **działań promocyjnych**.

Na efektywność podejmowanych działań w dużym stopniu wpływała również jakość współpracy z realizatorami zewnętrznymi oraz Wydziałem Spraw Społecznych i Zdrowia Urzędu Dzielnicy Praga-Południe (WSSiZ).

Większość programów była realizowana przez zewnętrzną firmę, organizację lub osoby zatrudnione do przeprowadzenia zajęć (ok. 65%). W opinii niemał wszystkich ankietowanych współpraca ta układała się bardzo dobrze, tylko jedna osoba oceniła ją dobrze.

Respondenci podkreślali kompetencje, dobre przygotowanie merytoryczne oraz pedagogiczne, rzetelność, terminowość/punktualność, a także profesjonalizm i elastyczność prowadzących: „znają realia szkoły i bez problemu dostosowują się do nich”.

Niejednokrotnie współpraca ta ma charakter wieloletni i obejmuje diagnozę środowiska szkolnego, pomoc w doborze tematyki programu, opracowanie sprawozdania z przeprowadzonych zajęć oraz ich ewaluację. Koordynatorzy i wychowawcy otrzymują wskazówki w zakresie dalszej pracy z uczniami: „kiedy organizatorzy dowiedzieli się, że w którejś klasie występuje jakiś szczególny problem, uwzględniali to w realizacji warsztatów (...). Prowadzący byli otwarci na wszelkie wskazówki, po zakończeniu programu dostarczyli sprawozdanie z realizacji warsztatów w każdej klasie. Dodatkowo sprawozdania zawierały wskazówki do dalszej pracy z klasą”, „realizatorki (...) przeprowadziły szczegółowy wywiad na temat poszczególnych grup klasowych, umożliwiając dobór odpowiednich ćwiczeń i metod pracy. W czasie zajęć podążały za potrzebami grupy, dzieliły się spostrzeżeniami i wnioskami po każdym spotkaniu”.

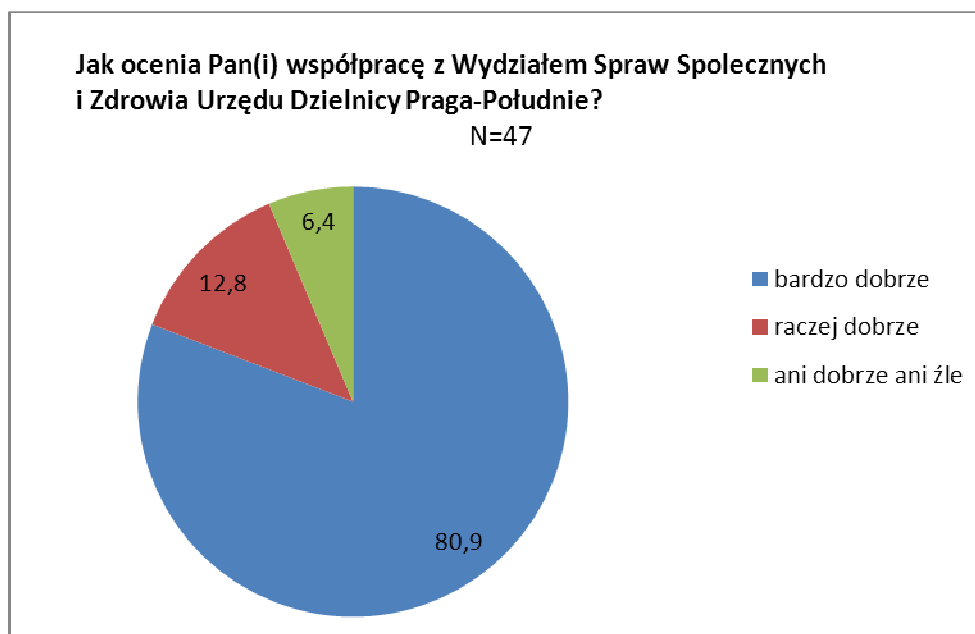
Współpraca z realizatorem była też wysoko oceniana przez respondentów IDI. Wskazywano, że realizatorzy na ogół wykazywali dużą elastyczność, dostosowując program i terminy zajęć do potrzeb szkoły. Wybór realizatorów jest nieprzypadkowy: „są to osoby zaprzyjaźnione ze szkołą, sprawdzone, prowadzące ten program od kilku lat”, „staramy się, by były to zawsze programy sprawdzone, polecane przez kogoś. Współpracujemy

z pedagogami i psychologami z dzielnicy, takie przekazywane pocztą pantoflową polecenia są dla nas istotne”.

Wartością dodaną tej współpracy są profesjonalnie opracowane wyniki ankiet oraz informacje przekazywane wychowawcom: „po zajęciach dostają informację zwrotną o danej grupie z którą współpracowali i są to konkrety, które ja mogę przekazać wychowawcy klasy, aby on też wiedział i uwzględnił to w swojej pracy”.

Na pytanie dlaczego szkoły nie realizują w większym zakresie programów profilaktycznych własnymi siłami wskazywano na nadmiar obowiązków, brak czasu oraz większą „siłę rażenia” osób z zewnątrz: „pedagog w naszej szkole zajmuje się mnóstwem innych rzeczy i byłoby trudno jednej osobie udźwignąć takie zajęcia”.

Współpraca z Wydziałem Spraw Społecznych i Zdrowia została bardzo dobrze oceniona przez zdecydowaną większość koordynatorów (81%), raczej dobrze przez 13% osób, a kolejne 6 % oceniło ją neutralnie wybierając odpowiedź „ani dobrze ani źle”.

Respondenci podkreślali, że współpracę z WSSiZ cechuje dobra komunikacja, otwartość i wsparcie: „dobry przepływ informacji, miła, kompetentna ekipa. Można liczyć na pomoc”, „życzliwość pracowników Wydziału, otwartość na udzielanie wyjaśnień”, „możliwość skonsultowania i uzyskania na bieżąco pomocy”, „miła współpraca i bardzo profesjonalny kontakt”, „w razie jakichkolwiek wątpliwości, osoby pracujące w Wydziale udzielały wszelkich niezbędnych informacji”, „są nie tylko zainteresowane współpracą z organizacjami pozarządowymi, ale także otwarte na nasze problemy i prośby, a przede wszystkim biurokracja i wszelkie formalne kwestie nie zasłaniają celu, do jakiego wspólnie dążymy”, „służą pomocą w rozwiązywaniu niezrozumiałych kwestii, przekazywane są na bieżąco informacje odnośnie ważnych wydarzeń w dzielnicy oraz na temat konkursów”, „WSSiZ ma pełną wiedzę na temat problematyki i potrzeb osiedla, wszelkie nasze propozycje były przyjmowane ze zrozumieniem”, „ze strony Wydziału możemy liczyć na natychmiastową pomoc i wsparcie w najdrobniejszych nawet trudnościach wynikających w trakcie realizacji programu. Nieograniczony kontakt telefoniczny”.

Jedynie trzy ankietowane osoby wskazały na brak bezpośredniego kontaktu z pracownikami Wydziału Spraw Społecznych i Zdrowia Urzędu Dzielnicy Praga-Południe.

W opiniach respondentów IDI na temat współpracy z WSSiZ pojawiały się określenia „wspaniała”, „wzorkowa”, „jak nie w urzędzie” – podobnie jak w badaniu ilościowym wypowiedziano się na ten temat w superlatywach: „kontakt jest doskonały. Nie ma żadnego problemu, gdy trzeba się umówić na spotkanie. Jest kontakt mailowy, telefoniczny. Bardzo miłe, otwarte i komunikatywne, serdecznie panie. Czasami się wchodzi do urzędu i nie ma się ochoty rozmawiać z urzędnikami, tutaj tak nie jest”, „współpraca jest wyjątkowa w porównaniu do wszystkich innych urzędów, a poznaliśmy ich już wiele (...). Mam wrażenie, że tu pracują osoby dla których idea jest czymś pierwotnym i najważniejszym - dobro dziecka, tym się kierują. To nie są tacy typowi urzędnicy, którzy mają jakieś tabele, wykresy i nie wyściubiają poza nie nosa. Naprawdę się tym interesują i są elastyczni, by bardziej się ukierunkować na potrzeby nasze i dzieci. Czujemy wielką pomoc i wsparcie z Urzędu i jest to ważne. Współpraca jest fantastyczna, nie ma żadnych problemów komunikacyjnych. Życzyłabym sobie, żeby wszędzie tak było, to nam bardzo pomaga”.

Ponadto wskazywano na elastyczność i chęć pomocy ze strony Wydziału podczas składania wniosku i zdobywaniu dodatkowych środków w sytuacji redukcji przyznanej dotacji: „nie ma strasznie dużo biurokracji (...) ludzkie podejście do sprawy”, „nawet jak zostały nam przyznane pieniądze, ale nieco inaczej rozdysponowane niż zamierzaliśmy, to my od razu za telefon i panie nam pomogły uzyskać dodatkowe środki”, „jeśli mamy pomysł, a nie ma środków, to zawsze możemy liczyć na pomoc”, „współpraca bardzo dobra, panie bardzo pomocne, udzielały ważnych wskazówek, co zmienić, żeby było dobrze, jak ten wniosek powinien być prawidłowo złożony; pomoc przy składaniu sprawozdań. Mieliśmy już kontrolę, więc jest stały kontakt. (...) Wszystkie informacje, które były nam potrzebne, uzyskaliśmy”.

Zarówno w ankiecie CAWI, jak i podczas IDI podkreślano brak trudności w odniesieniu do kwestii organizacyjnych i formalnych: „dobrze opracowany wzór wniosku, jasne procedury przyznawania dofinansowania do programów, brak zbędnej biurokracji, miły i pomocny personel w Wydziale”, „jasne i z odpowiednim wyprzedzeniem przekazane zasady ubiegania się o dofinansowanie. Niezmienny schemat wniosku ułatwiający przygotowanie go przez szkołę”, „jasne oczekiwania, możliwość współpracy mailowej, możliwość wyjaśnienia sytuacji nieprzewidywalnych na etapie pisania wniosku”, „kompetentni pracownicy, fachowa pomoc, szybkie i sprawne załatwienie wszystkich formalności związanych ze złożeniem wniosku, jego realizacją czy rozliczeniem programu”, „terminowe rozpatrzenie wniosku i rozliczenie programu”, „pracownicy WSSiZ (...) zawsze gotowi byli służyć nam radą i wsparciem. Jest to otwarty i dobrze skomunikowany Zespół. Komunikacja z Wydziałem zawsze była szybka, bezproblemowa. System rozliczania dotacji był transparentny i sprawny. Pracownicy zawsze wykazywali się wysoką kulturą osobistą oraz gotowością i otwartością do współpracy”, „pracownicy WSSiZ są dla nas konsultantami, można liczyć na wskazówki i pomoc podczas składania wniosków oraz przy sprawozdawczości. Otrzymujemy materiały reklamowe”, „kiedyś dostaliśmy decyzję 15 listopada, a projekt musiał być zrealizowany do 15 grudnia i realizator powiedział, że nie jest w stanie go zrealizować, bo nie ma ludzi i robią inny projekt gdzie indziej. Prosił o przesunięcie na drugi semestr, ale okazało się, że nie ma takiej możliwości, bo pieniądze muszą być wydane do końca roku. Teraz to się znacznie poprawiło. Wnioski składamy wcześniej, w czerwcu, i mamy czas na realizację programu. Jest dużo lepszy przepływ informacji, wcześniej dostaję telefon, że dostaliśmy pieniądze”.

Należy dodać, że WSSiZ od 3-ich lat zarządza realizacją programów profilaktycznych po czteroletniej przerwie, w trakcie której zadanie to zostało zlecone Ośrodkowi Pomocy Społecznej. Wydaje się, że przywrócenie WSSiZ funkcji instytucji wdrażającej było trafną decyzją, co najmniej z dwóch powodów. Pierwszym jest ryzyko specyficznych skojarzeń z działalnością OPS: „działania profilaktyczne nie mogą mieć cech stygmatyzacji. Działalność OPS jest ukierunkowana na osoby w jakiś sposób niewydolne. Część osób z rodzin wydolnych, które powinny być objęte programem, w momencie kiedy wiedzą, że projekt jest finansowany, czy realizowany przez OPS mówią «nie». Są jeszcze stereotypy, OPS kojarzy się z takim nieciekawym wizerunkiem, a nie z pracą społeczną i socjalną, poza tym część klientów, która jest w OPS zawęża ich patrzanie”.

Drugi powód ma charakter ekonomiczny i sprowadza się do bardziej racjonalnego gospodarowania środkami finansowymi: „staramy się tych pieniędzy w ogóle nie przejadać (...). Czasem realizujemy pewne projekty z tych środków ale (...) nie bierzemy z tego żadnych grantów, gratyfikacji (...). To jest fundusz na rzecz mieszkańców. Staramy się te środki właśnie w ten sposób przeznaczać, żeby one szły jak najbardziej na zewnątrz (...). Jesteśmy administratorem, «dozorcą» tych pieniędzy, a nie ich konsumentem”.

Procedura przyznawania dotacji ma wieloetapowy i transparentny charakter: „staramy się, by te projekty były (...) opiniowane jak najbardziej transparentnie, bo zawsze tam, gdzie są pieniądze, są jacyś pokrzywdzeni (...). Jest procedura, gdzie zaprasza się organizacje pozarządowe, żeby widziały jakie są projekty, jak te pieniądze przechodzą, żeby współuczestniczyły. Natomiast przy programach dla placówek oświatowych mamy ciało wieloetapowe, jesteśmy my, Dzielnicowy Zespół Realizacji Programu Profilaktyki, metodyk, Wydział Oświaty, pod który te placówki podlegają, Komisja Rady Dzielnicy i na końcu Zarząd Dzielnicy dostaje to w formie zaopiniowanej przez te wszystkie ciała i czasem też mówi «ten program nie, a ten tak» (...). Każde z ciał opiniujących posługuje się własnymi kryteriami. To, co my robimy to przygotowujemy (...) tabelkę z nazwą placówki, danymi kontaktowymi, kwotą o którą aplikuje, nazwą i opisem projektu i krótką naszą opinią np. że jest to zgodne z Programem albo zawiera błędy w kosztorysie, jakieś braki i naszą wstępną propozycją (...) przyznania lub nie, bądź zmniejszenia (...). Każde z tych ciał ma prawo do zapoznania się z tymi projektami, my dokonujemy wstępnej obróbki, najbardziej żmudnej pracy (...) i to puszczamy w wersji roboczej do ciał opiniujących (...), które czasami zgadzają się z nami, a czasem mają inne preferencje i uzasadniają dlaczego. My to zbieramy i przedstawiamy Zarządowi Dzielnicy, który uchwałą te najlepsze programy nagradza poprzez finansowanie”. W przypadku rozbieżności opinii różnych ciał (która raczej rzadko ma miejsce), ostateczną decyzję w sprawie przyznania dofinansowania podejmuje Zarząd Dzielnicy.

Tryb przyznawania dotacji na programy wdrażane przez organizacje jest inny: „miasto określa procedurę, my nie mamy na to wpływu, zgodnie z Ustawą o Pożytku Publicznym i Wolontariacie oraz miejskim programem współpracy z organizacjami pozarządowymi (...). Wstępna, formalna obróbka tych projektów następuje u nas. Sprawdzamy, czy proceduralnie nadają się one do oceny merytorycznej (...). Staramy się (...) też robić tabelkę, ale już nie piszemy swojej opinii, tylko zastawiamy miejsce dla komisji merytorycznej (...). Przygotowanie takiego narzędzia roboczego plus danie materiałów usprawnia jej pracę”.

Wśród elementów, które mogłyby się przyczynić do sprawniejszej realizacji programów profilaktycznych wymieniono:

- **zwiększenie kwoty** dofinansowania (najwięcej wskazań),
- **zapewnienie ciągłości** programu poprzez jego wdrażanie w ciągu całego roku kalendarzowego, a nie jednego semestru (w przypadku placówek oświatowych), czy w perspektywie wieloletniej (w odniesieniu do rocznych programów z zakresu poradnictwa realizowanych przez organizacje): *„korzystniej byłoby gdyby programy mogły trwać cały rok kalendarzowy, bez przerw”, „jeśli konkurs jest ogłaszany na początku roku, to powoduje, że przednówek jest trudny dla organizacji, bo przez pierwszy kwartał nie mają pieniędzy. To, że jest to np. w listopadzie, powoduje zachowanie cyklu kalendarzowego i tego, że finansowanie jest od początku roku i to jest dobre rozwiązanie”,*
- **usprawnienie komunikacji z WSSiZ**, w tym kontaktu zdalnego: *„informacja zwrotna dotycząca składanych wniosków, szczególnie w przypadku odmowy (np. uwagi, sugestie, uzasadnienie odmowy)”, „szybsza informacja o przyznanych funduszach”, „wiele czynności można dokonać drogą internetową”.* Warto jednak zaznaczyć, że zdania na ten temat były podzielone; niektórzy respondenci oceniali ten element pozytywnie: *„dużo rzeczy było ustalanych drogą mailową, co nam ułatwiało życie”,*
- **poprawę współpracy** z innymi podmiotami np. szkołą, kuratoriami, rodzicami, innymi organizacjami: *„większe wsparcie ze strony rodziców uczniów”, „większe zainteresowanie placówek oświatowych tą problematyką”, „lepsza współpraca z kuratorami, zmiana ich nastawienia do podopiecznych rodzin, większa aktywność i rzetelność w wykonywaniu swoich zadań i większe zwrócenie się ku dobru dziecka”, „wiedza, gdzie odbywają się jakie zajęcia, która placówka realizuje jaki program”,*
- zatrudnienie **dotychczasowych specjalistów** (np. psychologa, logopedy, reeducatora, instruktorów zajęciowych) i/lub zwiększenie ilości prowadzonych przez nich zajęć, zapewnienie pracownikom superwizji,
- **większą elastyczność** np. możliwość zapłacenia za usługę ze środków dotacji, bez konieczności prefinansowania ze środków własnych, **kwestie organizacyjne:** *„neutralne miejsce realizacji warsztatów”, **formę rozliczenia:** „jako osoby zatrudnione w placówce, w której realizowałyśmy program, byłyśmy inaczej rozliczane niż realizator z zewnątrz, co było dla nas i dla szkoły mniej korzystne”, **zwiększenie częstości** realizowanych zajęć.*

Podczas pogłębionych wywiadów indywidualnych wskazano też na potrzebę:

- **zwiększenia zakresu tematycznego programów:** *„szersze spektrum tego, na co możemy wydać pieniądze. Żeby było bardziej elastycznie, by można było dostosować program do potrzeb młodzieży”,*
- **wymiany informacji nt. wdrażanych programów i ich realizatorów:** *„zależy nam, by dowiedzieć się jakie programy są sprawdzone. Przydałaby się baza takich projektów, ofert ze stawkami, informacją czego one dotyczą. Moglibyśmy wtedy łatwiej wybrać realizatora zewnętrznego”, „co jakiś czas trzeba przewietrzyć umysł, czyli wpuścić do szkoły innego realizatora”, „mamy małe rozeznanie, z czego możemy korzystać (...), może zrobić spotkanie w gminie dla pedagogów szkolnych, na którym realizatorzy by się zaprezentowali, teraz to się rozchodzi pocztą pantoflową”,*

-
- **przypominania o terminie konkursu** oraz dostosowania go do rytmu pracy szkół: *„przydałaby się informacja ze strony Urzędu dla placówek, które cyklicznie współpracują, że jest nowy konkurs rozpisany”, „czerwiec to kiepski moment na pisanie wniosku - Rady pedagogiczne, klasyfikacja, dużo dokumentacji do przygotowania, zamknięcie roku szkolnego. Odsuwa to profilaktykę na tor boczny”,*
 - **większej elastyczności w wydatkowaniu środków i organizacji zajęć:** *„żeby była możliwość wydania większej sumy pieniędzy w jednym miesiącu, np. grudniu, kosztem innego miesiąca”, „trzy godziny lekcyjne programu pod rząd to za dużo. Nauczyciele muszą oddać swoje godziny przedmiotowe”,*
 - **uproszczenia procedury przyznawania i rozliczania wniosków oraz podpisywania umów:** *„rozliczanie programów to mitręga biurokratyczna (...). Dzielnicowe Biuro Finansów Oświaty to jeszcze jedno ogniwo. Nie mają tego wpisane w swoje zadania, robią to dodatkowo i nie cieszą się tym, bo rozliczanie jest w czerwcu i grudniu, a to są dwa najgorsze momenty, kiedy trzeba zamknąć rok szkolny i kalendarzowy”.*

Ponadto proponowano: wydłużenie czasu składania wniosków, zwiększenie stawek dla osób prowadzących zajęcia, zmiany w procedurze przyznawania dotacji (możliwość odwołania się od błędów formalnych, wniesienia wkładu własnego w postaci niefinansowej np. pracy wolontariuszy, zmniejszenie ilości wymaganych załączników do oferty i składanie dodatkowych dokumentów na etapie podpisywania umowy, aktualizowanie - w przypadku programów realizowanych cyklicznie - tylko tych dokumentów, które uległy zmianie), a także szybsze podejmowanie decyzji dotyczących przyznania dotacji: *„jak się złoży ofertę konkursową, to później trwa to długo, 2-3 miesiące, zanim program zostanie wdrożony (...). Placówka ma wtedy martwy okres (przeważnie od stycznia do marca, kwietnia), w którym działania są zawieszane. Dobrze by było od stycznia znowu zacząć działania, które zakończyły się w grudniu, by nie mieć takiej długiej przerwy. Można rozpiąć nowy konkurs w październiku, żeby zdążyć go rozstrzygnąć do grudnia i zacząć prowadzenie programów od stycznia.*

5.5 UŻYTECZNOŚĆ PROGRAMÓW DLA ICH ODBIORCÓW

Ze względu na ograniczenia budżetowe nie było możliwe zbadanie odbiorców programów, którzy stanowią kluczowe źródło informacji w ocenie przydatności osiągniętych rezultatów. O użyteczności programów wnioskowano na podstawie wyników ankiet poszkoleniowych przedstawionych w sprawozdaniach z realizacji programów oraz opinii koordynatorów.

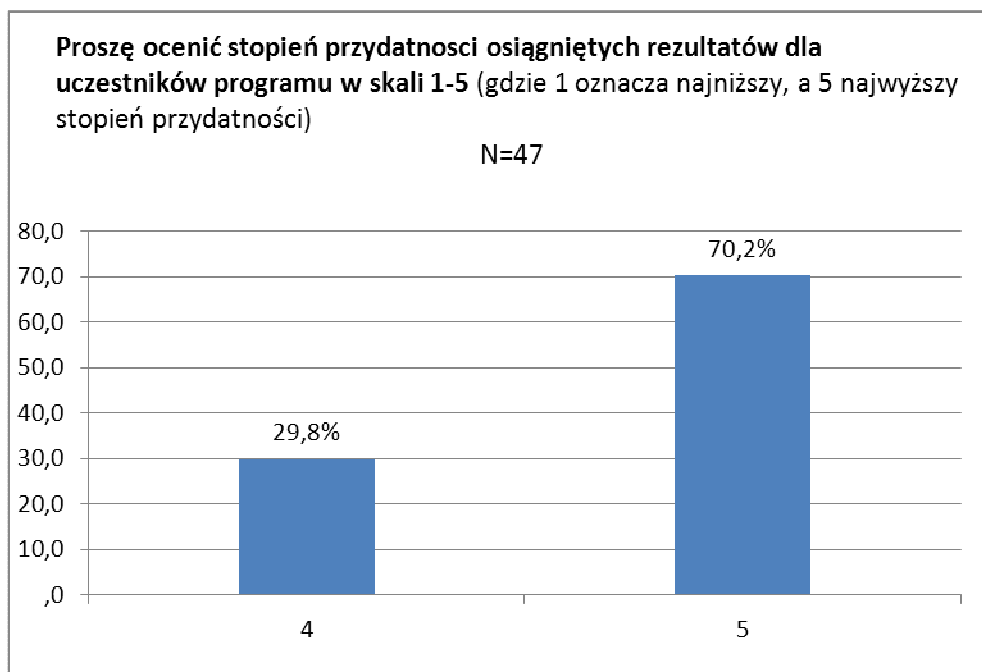
Analiza sprawozdań wykazała, że tylko 5 z nich (19%) zawierało informacje na temat przydatności programów dla odbiorców (wszystkie zostały sporządzone przez placówki oświatowe). Dane te pochodzą z ankiet poszkoleniowych, za pomocą których badano głównie satysfakcję odbiorców z przeprowadzonych zajęć oraz ocenę nabytej przez nich wiedzy (szczegółowe informacje na ten temat znajdują się w rdz. 5.2 i 5.3).

W ankietach zamieszczono od 1 do 3-ch pytań bezpośrednio odnoszących się do przydatności programów. Choć przytoczone wyniki nie pozwalają na sformułowanie wiarygodnych wniosków, wskazują jednak na zróżnicowany stopień użyteczności przeprowadzonych zajęć. W przypadku czterech programów przydatność ta była duża:

- niemal wszyscy rodzice uczestniczący w zajęciach, który miały na celu doskonalenie kompetencji wychowawczych wysoko ocenili odniesione korzyści osobiste (a co drugi również zawodowe),
- około 90% gimnazjalistów biorących udział w programie z zakresu profilaktyki uzależnień stwierdziło, że takie warsztaty są potrzebne i deklarowało możliwość wykorzystania w codziennym życiu nabytej wiedzy i umiejętności,
- porównywalny odsetek gimnazjalistów uczestniczących w zajęciach na temat komunikacji bez przemocy przyznał, że miały one sens,
- prawie wszyscy uczniowie objęci programem z zakresu profilaktyki uzależnień oraz komunikowania się bez przemocy orzekli, że zajęcia te były potrzebne, zdecydowana większość wyraziła chęć udziału w kolejnych, a także uznała, że omawiane problemy mogły ich dotyczyć.

Z kolei wyniki ankiet wypełnianych przez uczestników programu poświęconego rozwiązywaniu konfliktów nie były jednorodne. Chociaż większość uczniów przyznała, że wiedza i umiejętności zdobyte podczas zajęć będą im przydatne w przyszłości, co czwarty miał trudności z udzieleniem odpowiedzi na to pytanie. W niektórych klasach tylko 40-50% osób uznało zajęcia za użyteczne, połowa respondentów wybrała opcję „trudno powiedzieć”, a co czwarty nie chciał brać udziału w podobnych warsztatach na inny temat. Niewątpliwie kwestia ta wymaga wyjaśnienia - być może ten program nie był dostosowany do potrzeb części klas.

Badani koordynatorzy wysoko ocenili użyteczność programów profilaktycznych dla ich odbiorców. Respondenci CAWI wskazali wyłącznie dwie najwyższe wartości w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało najniższy, a 5 najwyższy stopień przydatności osiągniętych rezultatów. Większość ankietowanych oceniła ją bardzo wysoko (70%), a co trzeci wysoko (30%).

Jedna z ankietowanych osób wyraziła przekonanie podzielane przez wielu koordynatorów: *„wiedza i umiejętności nabyte w trakcie udziału w edukacyjno-profilaktycznych zajęciach warsztatowych niewątpliwie zostaną wykorzystane przez uczestników/ki w ich życiu osobistym oraz poprawią ich funkcjonowanie w środowisku rówieśniczym i szkolnym”.*

Uczestnicy IDI również byli przekonani o dużej użyteczności realizowanych programów, w odniesieniu do różnych odbiorców i grup wiekowych: *„z rozmów z młodzieżą wynika, że czas przeznaczony na warsztaty został dobrze wykorzystany”, „pracowali na konkretnych przykładach, na bazie konfliktów, które dzieją się w klasie”, „młodzież po wyjeździe wymyśliła i zorganizowała spotkanie, utrzymują ze sobą kontakt”, „nie powiem, że się zmniejszył odsetek palących papierosy, ale mam takie poczucie, że młodzież jest bardziej uważna (...). Jak się z nimi rozmawia, to widać, że są wobec siebie bardziej tolerancyjni”, „młodzież ma bardzo dużą wiedzę temat używek, substancji psychoaktywnych. Realizatorzy kładą nacisk na obalanie pewnych mitów, które krążą wśród młodzieży”, „w trakcie gali wręczania certyfikatów uczestnicy (przedstawiciele placówek) opowiadali ile dał im program. Mam wrażenie, że dla niektórych placówek to było ważne, coś wniosło”, „coś, co obserwujemy to wspomnienia dzieci (...). Siadamy, oglądamy zdjęcia, wspominamy, jest miła atmosfera, ciepło i radość, czyli coś, czego niektórzy z nich w ogóle w domu nie mają”, „na obozie mogą być dziećmi (...). Nie ma alkoholu, nie ma rodziców, którzy się kłócą. Mają swoje łóżko, które jest czyste, a nie wszystkie dzieci mają w domu swoje łóżko. Mają cztery posiłki dziennie, mogą się bawić, wygłupiać”, „dzieci mogły doświadczyć różnych sytuacji, uczyły się zaradności, radzenia sobie w nowej sytuacji, takie doświadczenia dodatkowo połączone ze wspomnieniami mają dużą szansę przełożyć się na codzienne życie. Poczucie sprawczości, osiągnięcia celu przekłada się na zwiększenie wiary w siebie, i dalej na inne obszary życia dziecka”, „w każdym dziecku są zmiany, tylko w każdym inne. Wiemy to z obserwacji zmian w ich zachowaniu”.*

Część koordynatorów wskazywała jednak na przypadki osób, w odniesieniu do których nie można mówić o dużej przydatności programów: *„jest niewielka grupa, która wymaga innego rodzaju pracy, bardziej o charakterze socjoterapeutycznym - program nie przyniósł im*

wielkiej poprawy”, „w niektórych przypadkach coś tylko drgnęło, wyszło na grupie ale niekoniecznie w terapii indywidualnej. Nie wszystkim udało się wejść w pracę nad sobą”.

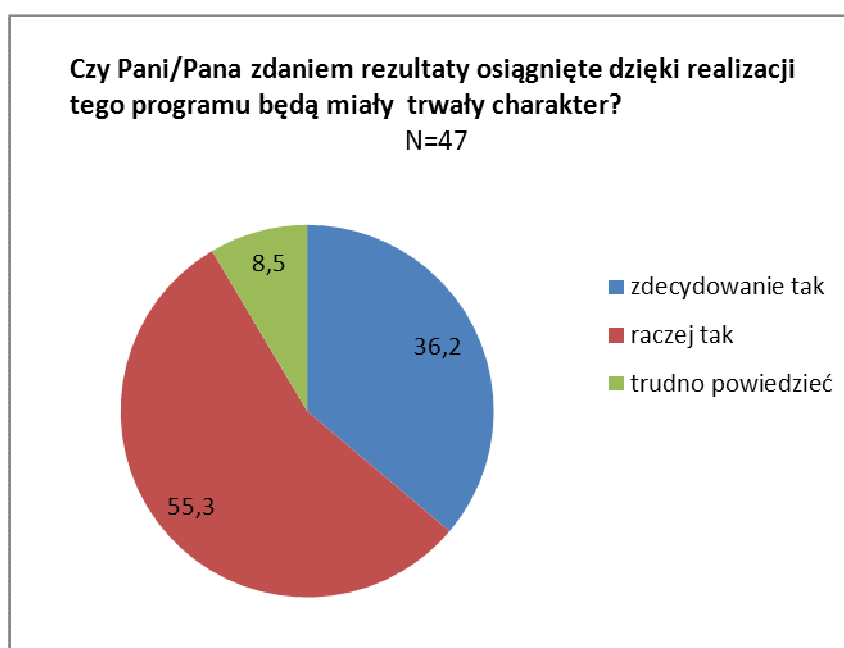
Niektóre spośród badanych osób były świadome tego, że należy przedstawić wiarygodne dowody świadczące o użyteczności wdrażanych programów: „efekty są na pewno, ale nie mamy narzędzi do sprawdzenia tego w miarodajny sposób, to wynika z naszych obserwacji np. klasy są mniej «problematyczne», większość problemów udaje się rozwiązać w szkole”. Warto jednak zaznaczyć, że dowody, które mogłyby jednoznacznie i rzetelnie wskazywać na użyteczność zrealizowanych programów są niewystarczające.

5.6 TRWAŁOŚĆ OSIĄGNIĘTYCH REZULTATÓW

W przypadku programów profilaktycznych kluczową kwestię stanowi trwałość osiągniętych efektów. W oparciu o przeprowadzoną analizę dokumentacji można było jedynie pośrednio wnioskować o trwałości rezultatów, gdyż element ten nie był uwzględniany we wnioskach i sprawozdaniach z realizacji programów.

Niemal wszyscy respondenci ankiety CAWI (92%) są przekonani, że rezultaty osiągnięte dzięki realizacji programów profilaktycznych będą miały trwały charakter – w ponad połowie przypadków udzielono na to pytanie odpowiedzi „raczej tak” (55%), a w przeszło co trzecim „zdecydowanie tak” (36%), a 9% koordynatorów nie miało w tej sprawie ugruntowanej postawy i wybrało opcję „trudno powiedzieć”.

Proszeni o uzasadnienie swoich opinii respondenci wskazywali na zdobycie przez uczestników programów wiedzy i umiejętności, nabycie umiejętności społecznych, wzmocnienie poczucia własnej wartości. Ponadto zwracali uwagę na konieczność utrwalania uzyskanych rezultatów w codziennej pracy wychowawczej: „wynika to ze specyfiki pracy warsztatowej oraz rozwoju dziecka. W trakcie realizacji takich programów prowadzący otwierają pewne problemy, uczulają na nie dzieci, uczą również w jaki sposób mogą sobie oni radzić w trudnych sytuacjach, a dorośli towarzyszący dzieciom w codziennym życiu (nauczyciele, rodzice) powinni w swojej pracy wychowawczej utrwalac tę wiedzę”.

W opinii respondentów o trwałości uzyskanych rezultatów może świadczyć:

- **integracja uczestników, włączenie do współpracy rodziców i profesjonalistów:** „z metodami zapoznani zostali również rodzice, aby trenować je w domu ze swoimi dziećmi. Dlatego jest duża szansa na to, że nasi podopieczni, przy pomocy swoich rodziców, będą lepiej radzić sobie w przyszłości”, „zawiązały się przyjaźnie, jest kontakt

z profesjonalistami, rodzice włączają się w pracę z kalendarzem - oglądają go z dzieckiem, chwają kolorowanki, powtarzają wierszyk oraz rozmawiają na temat z obrazka”,

- **wzrost świadomości i aktywności beneficjentów:** „jeśli ktoś przeszedł przez cały warsztat zupełnie inaczej rozmawia (...) o swoim dziecku, a często i rodzinie w trudnych sprawach. Są rozbudzeni, przychodzą chętnie na inne proponowane szkolenia z tego zakresu. Nawet jeśli popełniają błędy, mówią do mnie, że teraz zapala im się zielona lampka”,
- **nauka poprzez doświadczanie (wykorzystanie aktywnych form pracy z grupą):** „mieli okazję ćwiczyć konkretne zachowania w sytuacjach dla nich niebezpiecznych”, „poznanie przez własne przeżycia daje dużą szansę na zapamiętanie dostarczonej wiedzy”, „zajęcia odpowiadały na ważne pytania (...). Młodzi ludzie sami szukali odpowiedzi na te pytania”, „aktywne funkcjonowanie grupy podczas warsztatów daje nadzieję na długotrwały efekt nabytej wiedzy i umiejętności”,
- **utrwalanie treści, pozytywne wzmocnienie:** „osiągnięte rezultaty w części I programu są utrwalane w części II”, „obecnie obserwujemy już drobne zmiany jakie dzięki programowi zaszły u beneficjentów (...). Dlatego uważamy, że jeśli będziemy pozytywnie wzmocniać nowo wypracowane postawy utrwalać się one”, „wracanie do tematu głównego oraz innych tematów powiązanych podczas innych działań i zajęć lekcyjnych”, „podczas prowadzenia programu przez trzy lata dzieci nie tylko poznają nowe prospołeczne metody oraz style zachowania ale również mogą je cały czas ćwiczyć i powtarzać, co służy ich wdrukowaniu, zapamiętaniu i posłużeniu się w danej sytuacji trudnej”,
- **kontynuacja pracy w formie wieloletnich programów:** „obóz utrwalił postawy i zachowania, nad którymi nasze podopieczne dzieci i młodzież pracowały już wcześniej. Po zakończeniu zadania uczestniczyły w programach mających na celu kontynuację podjętych działań wychowawczych”, „byli podopieczni, obecnie już dorosłe osoby, chętnie odwiedzają naszą placówkę (...) nawet zostają wolontariuszami”, „zdecydowana większość uczestników pozostaje pod naszą opieką od dłuższego czasu (...), prowadzone przez nas zadania wzmocniają i utrwalają postawy, umiejętności, sposób myślenia, działania podopiecznych”,
- **długotrwała obserwacja efektów:** „program jest realizowany w naszej szkole od kilku lat. Jego uczestnikami są najczęściej uczniowie klas I i II, których mamy okazję obserwować jeszcze przez jakiś czas. Widzimy pozytywne zmiany w ich zachowaniu, łatwiejsze radzenie sobie w sytuacjach trudnych”,
- **przekazanie materiałów szkoleniowych:** „uczestnicy (...) dostali materiały z konspektami zajęć oraz inne publikacje. Mogą też korzystać z naszego wsparcia merytorycznego”.

Niektórzy respondenci ostrożnie wypowiadali się na temat trwałości osiągniętych rezultatów, wskazując na konieczność jej udowodnienia: „ponieważ nie mamy możliwości monitorowania efektów treningu w szerszej perspektywie, trudno nam kategorycznie wypowiadać się na temat wpływu warsztatu na trwały charakter zmian”.

Kilka osób podkreślało też wpływ odbiorców na trwałość efektów: „nie mamy tu pewności. Jeśli człowiek co jakiś czas nie powraca do wiedzy nabytej na warsztatach, wracają stare nawyki, dlatego wszystko zależy od uczestników”, „zawsze jest pewna grupa odbiorców, która ze względu na różne czynniki będzie miała mniejszą przyswajalność treści programu, tym samym rezultaty płynące z programu będą mniejsze, czy też mniej trwałe”. Choć trudno

się z tym nie zgodzić, z pewnością warto podejmować działania mające na celu utrwalenie efektów programów profilaktycznych.

Do czynników zwiększających trwałość osiągniętych rezultatów zaliczono:

- zapewnienie ciągłości programu (najwięcej wskazań),
- cykliczne powtarzanie programu, przypominanie nabytych treści ,
- współpracę z rodzicami, dalszą pracę z dzieckiem w domu ,
- współpracę z innymi instytucjami i specjalistami ,
- funkcjonowanie grupy wsparcia, współpracę między odbiorcami ,
- stałą kadre, angażowanie dodatkowych specjalistów ,
- inne np. zwiększenie środków finansowych, dodatkowe działania profilaktyczne realizowane przez wykonawców zewnętrznych, motywacja i aktywność uczestników, czynniki osobowościowe i środowiskowe (pojedyncze wskazania).

Z kolei wśród czynników osłabiających trwałość osiągniętych rezultatów wymieniono:

- brak kontynuacji działań profilaktycznych (najwięcej wskazań), a także brak systematyczności w realizacji poszczególnych zagadnień: „*nie pogłębianie wiedzy w następujących klasach*”, incydentalne i „doraźne” podejście do kwestii profilaktyki: „*traktowanie tematu jako jednorazowej akcji*”,
- niesprzyjające środowisko lokalne, w tym rodzinne i rówieśnicze. Podczas IDI do elementów zmniejszających trwałość rezultatów zaliczono też złą atmosferę w szkole i brak zaufania nauczycieli do uczniów,
- brak współpracy z rodzicami,
- brak wsparcia, pomocy,
- brak motywacji do aktywnego udziału w zajęciach, zaangażowania,
- nie odwoływanie się do nabytych treści oraz osiągniętych przez beneficjentów umiejętności,
- zmienność składu grupy uczestników, zmiany kadrowe, czynniki osobowościowe oraz inne elementy: „*ograniczona samodzielność nauczycieli w realizacji zadań profilaktycznych, brak czasu w szkole na prowadzenie profilaktyki*”, „*brak wiary w skuteczność metod*”, „*zdarzają się wśród uczestników osoby z głębszymi problemami, które po programie nadal wymagają wsparcia lub nawet terapii*” (pojedyncze wskazania).

Podczas IDI podkreślano konieczność prowadzenia wczesnej interwencji oraz wieloletnich programów z zakresu poradnictwa: „*to oddziaływanie jest takie incydentalne. Dobrze by było abyśmy mogli to zaplanować i rozszerzyć*”, „*trwałość rezultatów zależy od wieku dziecka. Jeśli jest to dziecko w szkole podstawowej, efekty pracy wychowawczej mogą być trwałe. Jeśli dziecko jest starsze np. już w gimnazjum, ogranicza to jego podatność na wpływ ze strony tego otoczenia*”, „*nasza wieloletnia praca z dziećmi i młodzieżą wyraźnie wskazuje na to, że tylko długoterminowa praca może przynieść trwałe, wymierne rezultaty*”.

Wielu koordynatorów ma świadomość, że incydentalne oddziaływanie o charakterze profilaktycznym nie przynosi trwałych efektów, dlatego należy podjąć dotychczasowe działania

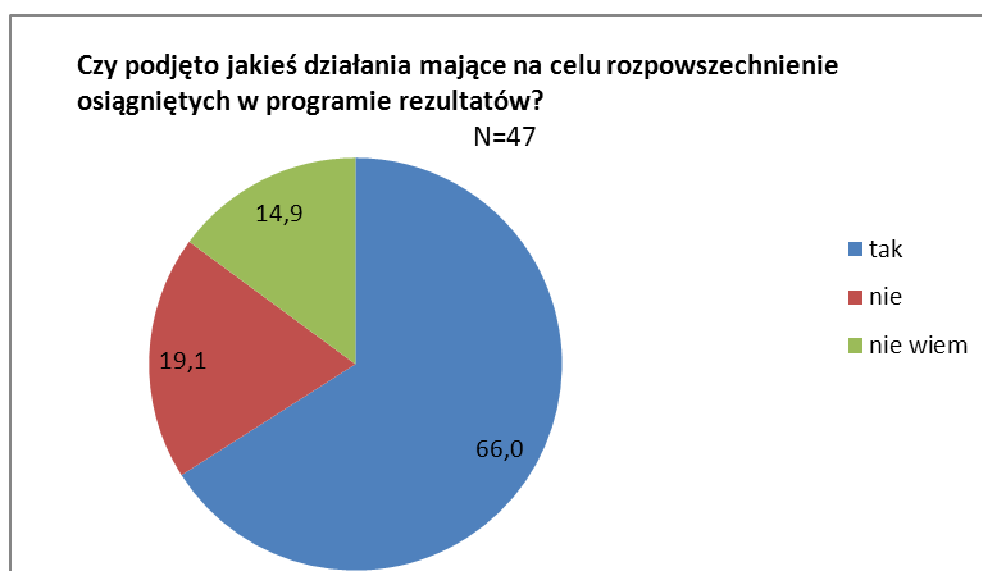
w celu ich przedłużenia: „co roku sprawdzamy co uczestnicy zapamiętali z poprzednich zajęć, prowadzonych w I-iej klasie”, „wracamy na niektórych zajęciach do rzeczy, które były przerabiane, kolejne programy są kontynuacją poprzednich, tematy się zazębiają, jeden pociąga za sobą drugi”, „akcyjne działania nie mają większego sensu, potrzebne jest przypominanie, wracanie do tematu, współpraca z rodzicami”, „jeśli będziemy im pokazywać, w jaki sposób powinniśmy się skutecznie komunikować bez przemocy, a potem będziemy przymykać oczy na to, jak oni się porozumiewają, używając wulgaryzmów, czy bijąc się, to wiadomo – czyli modelowanie ze strony dorosłych”.

W przypadku trzech programów wieloletnich, polegających na prowadzeniu świetlic środowiskowych, odnosząc się do kwestii trwałości osiągniętych efektów przytaczano przykłady byłych wychowanków, z którymi obie placówki nadal utrzymują kontakt: „teraz oni nam pomagają poprzez pomoc rzeczową lub szukanie sponsorów”. Jedną spośród tych osób aktualnie uczestniczy w realizacji działań profilaktycznych jako wolontariusz, kolejna zamierza sprawdzić się w tej roli w grupie młodszych dzieci, a jeszcze inna jest etatowym pracownikiem i pełni funkcję koordynatora jednego z wdrażanych programów.

Respondenci wskazywali również na potrzebę zwiększenia ilości materiałów profilaktycznych (ulotek, broszur) w kontekście oddziaływania i trwałości efektów wdrażanych programów: „od dawna nic nowego nie dostaliśmy na temat profilaktyki uzależnień, czy przemocy. Na przykład jako zakładka do książki, coś co się ma pod ręką, na co można spojrzeć i sobie przypomnieć. To by wzmocniło trwałość”.

5.7 ODDZIAŁYWANIE OSIĄGNIĘTYCH REZULTATÓW

Jednym z czynników zwiększających oddziaływanie osiągniętych rezultatów jest ich rozpowszechnienie. Większość ankietowanych (66%) potwierdziła, że podjęto działania mające na celu rozpowszechnienie wypracowanych rezultatów, niemal co piąty (19%) zanegował to stwierdzenie, a kolejne 15% osób nie miało wiedzy na ten temat.

Koordynatorzy wymieniali następujące działania mające na celu rozpowszechnienie osiągniętych rezultatów:

- informowanie rodziców (najwięcej wskazań),
- realizacja kolejnych programów (jw.),
- omawianie danej tematyki w ramach innych zajęć np. na godzinie wychowawczej, podczas spotkań z pedagogiem szkolnym,
- publiczna prezentacja prac, osiągnięć i umiejętności odbiorców w formie wystaw, podczas pikników i różnego rodzaju imprez, zamieszczanie informacji na stronach internetowych,
- promowanie programów poprzez ich omawianie na posiedzeniu rady pedagogicznej, udzielenie wywiadu w TV, organizację konferencji podsumowującej program, prezentację wyników badań zrealizowanych w ramach programu podczas seminarium zorganizowanego przez WSSiZ dla dyrektorów i pedagogów szkół ponadpodstawowych z terenu dzielnicy Praga-Południe (pojedyncze wskazania).

Podczas IDI koordynatorzy podali też przykład wykorzystania rezultatów wypracowanych w ramach jednego programu w kolejnym, skierowanym do innej grupy docelowej.

Zwiększeniu oddziaływania programów może służyć m.in. zamieszczanie informacji na stronach internetowych realizujących je podmiotów. Przeprowadzona analiza wykazała, że jedynie co trzecia placówka oświatowa podała na swojej stronie internetowej część danych na temat realizowanych programów, zwykle bez wskazania ich nazwy (podano ją tylko

w dwóch przypadkach) ani informacji o dofinansowaniu ze środków Urzędu Dzielnicy Praga-Południe m. st. Warszawy.

Warto też podkreślić, że informacje te zazwyczaj figurowały w Szkolnych Programach Profilaktyki (zamiast w bardziej eksponowanych miejscach, w których łatwiej byłoby je odnaleźć) i mają bardzo ogólny charakter.

Spośród badanych organizacji tylko cztery na dziesięć zamieściły pełne dane w tym zakresie tj. nazwę programu, informację o jego dofinansowaniu i współpracy z Urzędem. Dwie organizacje podały niepełne dane - wymieniły Urząd wśród partnerów, ale nie poinformowały jaki program dofinansowano lub zamieściły te dane w sprawozdaniu za poprzedni rok, nie wspominając o aktualnie realizowanym zadaniu - zaś kolejne cztery nie podały na swoich stronach internetowych żadnych informacji na ten temat.

Na uwagę zasługuje fakt, że - z wyjątkiem jednej - żadna spośród organizacji realizujących wieloletnie programy polegające na prowadzeniu świetlic środowiskowych (które otrzymały największe dotacje) nie zamieściła na swojej stronie internetowej informacji o dofinansowaniu tych przedsięwzięć ze środków m.st. Warszawy.

Należy dodać, że Urząd Dzielnicy Praga-Południe zapewnia grantobiorcom możliwość promowania wdrażanych programów na swojej stronie internetowej, poprzez umieszczenie danych informacji w specjalnej zakładce, a także w informatorze, który został wydany w formie papierowej¹⁰.

Kwestia oddziaływania programów profilaktycznych wiąże się też z ilością wdrażających je podmiotów. Choć niektóre placówki oświatowe realizowały w latach 2010-2011 po 2-3 programy, duża ich część nie włączyła się w te działania - około 90% przedszkoli, 70% zespołów szkół, po 40% szkół podstawowych i liceów, a także 50% gimnazjów.

Należy podkreślić, że objęcie programami większej ilości placówek oświatowych, szczególnie szkół podstawowych (starszych klas), gimnazjów i liceów jest bardzo istotne z punktu widzenia osiąganych efektów. Świadczą o tym wyniki badań przeprowadzonych w środowisku praskich szkół wskazujące na skokowy wzrost odsetka uczniów III klas gimnazjów, którzy palą papierosy, upijają się i eksperymentują z narkotykami¹¹.

¹⁰ Chodzi o „Południowopraski przewodnik po placówkach i instytucjach zajmujących się profilaktyką, rozwiązywaniem problemów uzależnień, przemocy oraz dających wsparcie osobom znajdującym się w sytuacji kryzysu”.

¹¹ Vide: raport „Profilaktyka szkolna i domowa w oczach praskich nastolatków”, Warszawa 2010.

6 PODSUMOWANIE

Warto podkreślić, że wnioski opierające się na technikach badawczych, takich jak analiza dokumentacji oraz pogłębione wywiady indywidualne ograniczają się wyłącznie do przebadanych przypadków i nie mogą być uogólniane na populację wszystkich programów profilaktycznych realizowanych na terenie Dzielnicy Praga-Południe w latach 2010-2011, ani na populację osób, które zajmowały się ich koordynacją. Ograniczenie to jest związane z jakościowym charakterem ww. metod, uniemożliwiającym generalizowanie otrzymanych wyników.

Analogiczne zastrzeżenie odnosi się do konkluzji wypływających z analizy danych zastanych, której poddano 26 losowo wybranych programów profilaktycznych. Pomimo ilościowego charakteru tych analiz oraz warstwowo-kwotowego doboru próby badanych programów, jej liczebność jest zbyt mała, by sprostać wymogowi reprezentatywności¹².

Na podstawie wyników przeprowadzonego badania sformułowano szereg wniosków, które zostały pogrupowane według poszczególnych kryteriów ewaluacyjnych.

6.1 Adekwatność badanych programów do potrzeb ich uczestników.

- Na podstawie dostępnych informacji trudno jest rzetelnie ocenić programy profilaktyczne pod tym kątem. Z analizy dokumentacji konkursowej (tj. wniosków o dofinansowanie oraz ofert na realizację zadania publicznego) wynika, że jedynie co trzecia placówka oświatowa i organizacja faktycznie badała potrzeby odbiorców wdrażanego przez siebie programu. W części wniosków (ok. 40%) w ogólny sposób odniesiono się do tej kwestii, opisując potrzeby typowych odbiorców, zamiast konkretnych dzieci, czy rodziców, do których kierowany jest dany program. Natomiast co czwarty wniosek nie zawiera informacji na temat diagnozowania potrzeb grupy docelowej. Skala tego problemu jest znacznie większa w przypadku organizacji, gdyż obejmuje 70% ofert.
- Jednocześnie zdecydowana większość koordynatorów deklaruje badanie potrzeb uczestników programów profilaktycznych w drodze diagnozowania środowiska lokalnego, czy szkolno-wychowawczego przy pomocy takich metod jak ankiety, wywiady, obserwacje, analiza danych zastanych (pochodzących z ewaluacji uprzednio wdrażanych programów, a także badań naukowych i społecznych) oraz konsultacje z różnymi instytucjami i ekspertami. Niemniej jednak, diagnoza oczekiwań uczestników dużej części programów nie znajduje odzwierciedlenia w dokumentacji konkursowej. Część grantobiorców opiera się też na własnych

¹² W przypadku populacji liczącej 50 programów, przy założeniu szacowanej wielkości frakcji na poziomie 0,5, błędzie maksymalnym 0,05 i poziomie ufności 0,95%, próba reprezentatywna powinna liczyć co najmniej 44 programy (zaś przy błędzie 0,03 aż 48 programów). Wymóg ten nie był jednak możliwy do spełnienia ze względu na ograniczenia budżetowe.

doświadczeniach zdobytych dzięki wieloletniej praktyce. Choć trudno podważać wartość tego źródła wiedzy o beneficjentach, należy również gromadzić informacje o ich potrzebach w bardziej obiektywny i bezpośredni sposób, pozwalający uniknąć ryzyka uwzględnienia wyłącznie własnego punktu widzenia. Przejawem jednostronnego postrzegania oczekiwań odbiorców i niedostosowania do nich prowadzonych działań mogą być problemy z frekwencją, z którymi boryka się część grantobiorców.

- Pomimo tego, że wszyscy koordynatorzy deklarują dostosowanie programów do oczekiwań odbiorców, brakuje na to „twardych” dowodów, nie tylko w postaci badania potrzeb uczestników, ale również ich satysfakcji z udziału w programie oraz jego przydatności. Informacje te powinny być gromadzone w ramach ewaluacji, która ma obligatoryjny charakter, tymczasem dane na ten temat zawiera jedynie co czwarte sprawozdanie. Najczęściej informacje te mają zdawkowy charakter, duża część danych jest nierzetelna, a pełne raporty ewaluacyjne zostały opracowane w przypadku tylko 4-ch programów (15%). Niemniej jednak podkreślić, że wyniki zamieszczone w sprawozdaniach wskazują na zadowolenie zdecydowanej większości odbiorców z udziału w zajęciach, które na ogół są przez nich wysoko oceniane.
- Choć wszystkie badane programy szkolne były zgodne z celami zarówno miejskiego, jak i lokalnego Programu Profilaktyki (tj. Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych m. St. Warszawy na rok 2011 oraz Lokalnego Programu Profilaktyki Uzależnień i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie dla Dzielnicy Praga-Południe m. st. Warszawy na rok 2011), tylko w co trzecim wniosku o dofinansowanie w pełni wykazano spójność w tym zakresie.
- Modyfikacje, które miały miejsce podczas realizacji programów, służyły ich większemu dostosowaniu do oczekiwań uczestników, co może wskazywać na potrzebę lepszego diagnozowania tych potrzeb na etapie planowania danych działań.

6.2 Skuteczność grantobiorców w osiągnięciu założonych celów i rezultatów.

- Ocena skuteczności grantobiorców w osiągnięciu zaplanowanych celów oraz rezultatów nastrocza poważne problemy, ze względu na fakt, iż w zdecydowanej większości przypadków elementy te nie zostały określone w poprawny sposób (tj. spełniający kryteria SMART). Zarówno cele, jak i rezultaty sformułowane są zbyt ogólnie, bez możliwości dokonania ich pomiaru, są nieosiągalne, nie wynikają z podejmowanych działań, bądź nie powiązane bezpośrednio z tematyką danego programu. Wnioskodawcy często mylą rezultaty programu z jego celami, produktami oraz działaniami, a także efektami odroczonymi. Tylko w jednym przypadku uwzględniono podział na rezultaty miękkie i twarde oraz podano wskaźniki ich osiągnięcia.
- Niewłaściwe sformułowanie oraz nadmierna ilość ww. elementów skutkuje brakiem możliwości wykazania stopnia ich osiągnięcia. Sprawozdania z realizacji programów

najczęściej zawierają deklaratywne stwierdzenia bez pokrycia w postaci konkretnych dowodów świadczących o uzyskaniu zakładanych celów i rezultatów.

- Ilościowa analiza porównawcza celów wymienionych w dokumentacji programowej (wnioskach/ofertach oraz sprawozdaniach) wskazuje na to, że osiągnięto 38% z nich - w przypadku placówek oświatowych 33%, zaś organizacji 42%. Ilość celów zaplanowanych oraz zrealizowanych pokrywała się w co czwartym programie szkolnym, natomiast w żadnym wdrażanym przez organizację. W większości przypadków cele te osiągnano częściowo, a w co czwartym sprawozdaniu (na ogół opracowanym przez placówki oświatowe) brakowało informacji na temat tej kwestii. Jedynie w co dziesiątym sprawozdaniu wykazano związek pomiędzy realizacją poszczególnych działań/zadań i osiągnięciem założonych celów.
- W odniesieniu do rezultatów analogiczny wskaźnik skuteczności wynosił 24% - w przypadku programów szkolnych 26%, zaś realizowanych przez organizację 28%. Tylko co dziesiąta placówka oświatowa wymieniła we wnioskach i sprawozdaniach tę samą ilość rezultatów (żadna z organizacji), w około 40% programów ilości te częściowo się pokrywały, a w ponad połowie sprawozdań brakowało jakiegokolwiek odniesienia do założonych rezultatów.
- Grantobiorcy na ogół nie wykazywali poziomu osiągnięcia założonych celów i rezultatów (tj. nie przedstawili dowodów na to, w jakim stopniu zostały one zrealizowane), a jedynie zamieszczali w sprawozdaniach zapisy zaczerpnięte z dokumentacji konkursowej, deklarując osiągnięcie ww. elementów. W co piątym sprawozdaniu uzyskanie zaplanowanych celów i rezultatów wykazano jedynie pośrednio, bądź zostały one sformułowane w odmienny sposób, niż we wniosku/ofercie (ewentualnie w obu tych dokumentach wymieniano zupełnie inne cele, czy rezultaty).
- Niespójności i braki danych w dokumentacji (np. dotyczące liczby uczestników) mogą stanowić efekt braku należytej staranności w jej sporządzaniu. W przypadku co trzeciego programu opracowano bardzo zdawkowe sprawozdanie, a niemal co czwarte stanowiło kopię wniosku lub sprawozdania częściowego (z realizacji programów wieloletnich).
- Kwestia skuteczności programów profilaktycznych zwykle nie jest też badana w ramach ich ewaluacji wewnętrznej. Tylko w co dziesiątym przypadku posłużono się procedurą testu wiedzy realizowanego przed i po zakończeniu programu, a w co piątym sprawozdaniu zrelacjonowano wyniki ankiet odnoszące się do nabytej przez uczestników wiedzy (na ogół zawierających 1-2 pytania o charakterze deklaracyjnym).
- W przeciwieństwie do celów i rezultatów, zaplanowane w badanych programach działania na ogół były realizowane i szczegółowo opisywane w dokumentacji. Jednakże w co czwartym sprawozdaniu nie odniesiono się do wszystkich zaplanowanych zadań, w związku z czym trudno stwierdzić, czy zostały one wdrożone. Wydaje się, że większość grantobiorców utożsamia skuteczność programu z przeprowadzeniem założonych działań, nie zdają sobie sprawy z tego, że ich realizacja nie świadczy o osiągnięciu zakładanych celów i rezultatów.

-
- Wyniki uzyskane przy pomocy ankiety CAWI wyraźnie przeczą wnioskowi wyciągniętemu na podstawie analizy dokumentacji, ponieważ większość respondentów stwierdziła, że osiągnięto wszystkie zakładane rezultaty, co trzeci wskazał na realizację większej ich części, a tylko 2% na uzyskanie mniej więcej połowy. Z kolei dane zamieszczone w analizowanych dokumentach świadczą o osiągnięciu wszystkich zaplanowanych rezultatów w mniej niż co dziesiątym programie, większości w mniej więcej co siódmym przypadku, a mniej niż połowy w niemal co piątym.
 - Brak spójności w tym zakresie może wskazywać na to, że realizatorzy programów profilaktycznych nie są świadomi konieczności rzetelnego rozliczenia się z zaplanowanych rezultatów i/lub nieprzywiązywanie dostatecznej wagi do tej kwestii przez grantodawcę. Tymczasem z relacji koordynatorów wynika, że dysponują oni danymi, które mogłyby potwierdzić uzyskanie przynajmniej części założonych efektów (monitorowane są głównie produkty oraz rezultaty o twardym charakterze, natomiast znacznie mniejszą wagę przywiązuje się do dokumentowania procesu osiągania rezultatów miękkich).
 - Uzyskanie dodatkowych rezultatów, nie zakładanych na etapie planowania programu potwierdziła niemal połowa respondentów, zaś czterech na dziesięciu miało trudności z udzieleniem odpowiedzi na to pytanie. W sprawozdaniach na ogół brakowało informacji na ten temat, choć w co piątym przypadku zamieszczone w nich rezultaty różniły się w stosunku do podanych we wniosku/ofercie (był to jednak raczej efekt niedopatrzenia). Z kolei w trakcie pogłębionych wywiadów indywidualnych koordynatorzy wymienili jako dodatkowe rezultaty integrację oraz nawiązanie współpracy pomiędzy uczestnikami, wzrost ich świadomości, możliwość zdiagnozowania różnych problemów, a także efekty terapeutyczne.

6.3 Efektywność podejmowanych działań.

- W trakcie prowadzenia analizy dokumentacji okazało się, że niemal nie zawiera ona informacji odnoszących się do efektywności działań podejmowanych w toku wdrażania programów, w związku z czym w ocenie tego kryterium bazowano głównie na opiniach koordynatorów.
- Ogromna większość ankietowanych przyznała, że na realizację programów profilaktycznych przeznaczono wystarczającą ilość czasu, a większość osób podzielała to zdanie w odniesieniu do środków finansowych (jedynie co piąta stwierdziła, że były one niewystarczające).
- Redukcja dotacji objęła około 40% programów, w tym niemal co trzeci realizowany przez placówki oświatowe i większość wdrażanych przez organizacje (co trzeci program z zakresu poradnictwa i wszystkie programy wieloletnie, polegające na prowadzeniu świetlic środowiskowych).
- Koordynatorzy zatrudnieni w placówkach oświatowych orzekli, że redukcja wnioskowanych środków nie miała większego wpływu na skuteczność i efektywność

podejmowanych działań, natomiast osoby koordynujące programy wdrażane przez organizacje miały zróżnicowane opinie na ten temat. Część z nich podzielała zdanie koordynatorów programów szkolnych, wskazując na pozyskanie dodatkowych finansów z innych źródeł (w tym w ramach równoległe prowadzonych projektów) oraz wykorzystanie racjonalnych rozwiązań umożliwiających realizację założonych działań (np. zdalnego kontaktu z odbiorcami we wstępnej fazie współpracy). Niektóre osoby wspominały jednak o trudnościach związanych z redukcją dotacji, która wiązała się z koniecznością oszczędzania np. na materiałach biurowych. Deficyty będące skutkiem zmniejszenia kwoty dofinansowania wymieniano również wśród elementów utrudniających wdrażanie programu.

- Wśród elementów, które ułatwiały osiągnięcie założonych rezultatów respondenci wymieniali: kompetencje, doświadczenie, współdziałanie i wspieranie się kadry, dobrą współpracę z uczestnikami, ich rodzicami, szkołą, środowiskiem lokalnym i różnymi instytucjami, a także realizatorami zewnętrznymi, znajomość odbiorców, ciekawą tematykę programu oraz aktywne metody prowadzenia zajęć, kwestie organizacyjne i finansowe (pełna kwota dotacji, szybki przelew środków), jasne zasady udziału w programie.
- Z kolei do czynników utrudniających, bądź uniemożliwiających osiągnięcie założonych rezultatów koordynatorzy zaliczyli: problemy organizacyjne (lokalowe, kadrowe, techniczne, a także konieczność realizowania programów szkolnych w czasie zajęć lekcyjnych oraz dostosowania się do rytmu pracy szkoły), niedostateczną współpracę z rodzicami, szkołą i innymi instytucjami, ograniczenia czasowe i finansowe (niedostateczne środki), niepełną frekwencję na zajęciach, brak zaangażowania niektórych uczestników, objęcie programem tylko części dzieci, trudności związane ze zmianą postaw i nawyków odbiorców, a także odmienne zasady i normy społeczne panujące w danej placówce i środowisku rodzinnym.
- Koordynatorzy radzili sobie z ww. trudnościami poprzez stosowanie różnych rozwiązań organizacyjnych (np. podział na mniejsze grupy, wydłużenie czasu zajęć, organizowanie dodatkowych zajęć i spotkań, zwiększenie ilości uczestników), udzielanie wsparcia współpracownikom poprzez omawianie zaistniałych problemów oraz superwizję, a także zatrudnienie nowej kadry i dodatkową pracę wolontariuszy, oszczędzanie środków finansowych i negocjowanie cen, korzystanie z innych zasobów (np. dodatkowych sponsorów), indywidualne podejście do wymagających tego odbiorców, zacieśnienie współpracy z rodzicami i szkołą, ustalenie jasnych zasad i ich konsekwentne egzekwowanie, motywowanie uczestników, zachęcanie ich do większej aktywności, dostosowanie programu do potrzeb odbiorców oraz podejmowanie działań promocyjnych.
- Na efektywność realizowanych działań w dużym stopniu wpływała też jakość współpracy z realizatorami zewnętrznymi oraz Wydziałem Spraw Społecznych i Zdrowia Urzędu Dzielnicy Praga-Południe.
- W opinii niemal wszystkich ankietowanych współpraca z wykonawcą zewnętrznym układała się bardzo dobrze. Respondenci podkreślali kompetencje, dobre przygotowanie merytoryczne oraz pedagogiczne, rzetelność, terminowość, a także profesjonalizm i elastyczność prowadzących. Współpraca ta ma najczęściej

charakter wieloletni i obejmuje diagnozę środowiska szkolnego, pomoc w doborze tematyki programu, opracowanie sprawozdania z przeprowadzonych zajęć oraz ich ewaluację, a także przekazanie wskazówek w zakresie dalszej pracy z uczniami.

- Współpraca z Wydziałem Spraw Społecznych i Zdrowia została bardzo dobrze oceniona przez zdecydowaną większość koordynatorów. Respondenci wskazywali na otwartość, wsparcie, życzliwość, profesjonalizm, elastyczność i chęć pomocy ze strony pracowników Wydziału podczas składania wniosku i rozliczania dotacji, a także zdobywania dodatkowych środków, podkreślając brak trudności w komunikowaniu się oraz w odniesieniu do kwestii formalnych.
- Wśród elementów, które mogłyby się przyczynić do sprawniejszej realizacji programów profilaktycznych wymieniono: zwiększenie kwoty dofinansowania, zapewnienie ciągłości realizacji programu poprzez jego wdrażanie w ciągu całego roku kalendarzowego (a nie jednego semestru w przypadku placówek oświatowych), czy w perspektywie wieloletniej (w odniesieniu do organizacji realizujących roczne programy z zakresu poradnictwa), dalsze usprawnienie współpracy z WSSiZ poprzez zdalny kontakt (przypominanie o terminie konkursu, szybsze udzielanie informacji o przyznaniu, bądź odmowie udzielenia dotacji), poprawę współpracy z innymi podmiotami (np. szkołą, kuratorami, rodzicami, innymi organizacjami), wymianę informacji na temat wdrażanych programów i ich realizatorów, zatrudnienie dodatkowych specjalistów (np. psychologa, logopedy, reedukatora, instruktorów zajęciowych), a także zwiększenie zakresu tematycznego programów.

6.4 Użyteczność badanych programów dla ich odbiorców.

- Ze względu na brak możliwości badania uczestników ewaluowanych programów, o ich przydatności wnioskowano jedynie na podstawie wyników ankiet znajdujących się w sprawozdaniach oraz raportach ewaluacyjnych, a także opinii koordynatorów.
- Analizowana dokumentacja zawiera jednak znikome dane na ten temat - jedynie w co piątym sprawozdaniu zamieszczono informacje dotyczące użyteczności programów dla ich odbiorców (wszystkie zostały opracowane przez placówki oświatowe). Na ogół są to wyniki ankiet poszkoleniowych, za pomocą których badano głównie satysfakcję uczestników z przeprowadzonych zajęć oraz ocenę nabytej przez nich wiedzy, zaś w mniejszym stopniu przydatność programów (ankiety zawierały zwykle 1-3 pytania bezpośrednio odnoszące się do tej kwestii).
- Choć przytoczone wyniki nie pozwalają na sformułowanie wiarygodnych wniosków, wskazują na zróżnicowany stopień użyteczności przeprowadzonych zajęć - przydatność czterech spośród tych programów była duża, natomiast w jednym przypadku uzyskane dane różniły się w poszczególnych klasach. Niejednorodne wyniki mogą stanowić przejaw niedostosowania tego programu do potrzeb niektórych grup docelowych.
- Koordynatorzy wysoko ocenili użyteczność wdrażanych programów dla ich beneficjentów (zarówno podczas IDI, jak i w ramach CAWI). Większość

ankietowanych bardzo wysoko oszacowała przydatność osiągniętych rezultatów, a niemal co trzeci wysoko. Część respondentów przytaczała jednak przykłady osób, w odniesieniu do których nie można mówić o dużej przydatności oddziaływań stricte profilaktycznych, zaliczając je do tzw. trudnych przypadków wymagających indywidualnego podejścia oraz bardziej zaawansowanych form pomocy (np. o charakterze terapeutycznym).

- Na podkreślenie zasługuje fakt, że niektórzy koordynatorzy odnosząc się do użyteczności, czy trwałości osiągniętych rezultatów starali się ostrożnie formułować swoje opinie, wskazując na konieczność przedstawienia obiektywnych dowodów świadczących o uzyskaniu deklarowanych efektów. Aktualnie dostępne dane, które mogłyby je wykazać w jednoznaczny i rzetelny sposób, nie są jednak wystarczające.

6.5 Trwałość uzyskanych w programach rezultatów.

- Kwestia ta nie została uwzględniona w dokumentacji programowej (w tym raportach z ewaluacji wewnętrznej), toteż została zbadana przy pomocy ankiety internetowej oraz pogłębionych wywiadów indywidualnych. Należy zaznaczyć, że sformułowane na tej podstawie wnioski obrazują wyłącznie punkt widzenia koordynatorów programów profilaktycznych (ewaluacja nie obejmowała badania beneficjentów).
- Niemal wszyscy respondenci byli przekonani, że osiągnięte przez nich rezultaty będą miały trwały charakter, na który może wskazywać: integracja oraz wzrost świadomości i aktywności uczestników, włączenie do współpracy rodziców oraz profesjonalistów, nauka poprzez doświadczanie (stosowanie aktywnych metod pracy z beneficjentami), utrwalanie nabytych treści, pozytywne wzmacnianie, kontynuacja pracy w formie wieloletnich programów, długotrwała obserwacja efektów, a także przekazanie materiałów szkoleniowych.
- Niektóre osoby akcentowały też wpływ odbiorców na trwałość efektów, wskazując na brak możliwości ich monitorowania.
- Do elementów zwiększających trwałość rezultatów zaliczono: zapewnienie ciągłości programu, jego cykliczne powtarzanie, przypomnianie nabytych treści, współpracę z rodzicami (gwarantującą dalszą pracę z dzieckiem w domu), z innymi instytucjami i specjalistami, a także pomiędzy odbiorcami (np. w formie grup wsparcia), stałość kadry i angażowanie dodatkowych specjalistów. Pojedyncze wskazania obejmowały też zwiększenie środków finansowych, dodatkowe działania profilaktyczne realizowane przez wykonawców zewnętrznych, motywację i aktywność uczestników oraz czynniki o charakterze osobowościowym i środowiskowym.
- Z kolei wśród elementów osłabiających trwałość osiągniętych rezultatów wymieniono: brak kontynuacji działań profilaktycznych, niesprzyjające środowisko lokalne (w tym rodzinne i rówieśnicze), brak współpracy z rodzicami, brak dalszego wsparcia i pomocy, brak motywacji do aktywnego udziału w zajęciach oraz zaangażowania, nie odwoływanie się do nabytych treści, zmienność składu grupy uczestników i zmiany kadrowe oraz czynniki osobowościowe.

-
- W opinii koordynatorów, istotne znaczenie dla trwałości prowadzonych oddziaływań może mieć prowadzenie wczesnej interwencji oraz wieloletnich programów, podejmowanie dodatkowych działań w celu przedłużenia uzyskanych efektów, a także zwiększenie ilości materiałów profilaktycznych (ulotek, broszur itp.).

6.6 Oddziaływanie badanych programów profilaktycznych.

- W ramach kryterium oddziaływania badano stopień rozpowszechnienia uzyskanych w programach rezultatów. Wnioski odnoszące się do tego zagadnienia opierają się na opiniach koordynatorów, a także na analizie treści stron internetowych grantobiorców.
- Większość respondentów stwierdziła, że podjęto działania mające na celu rozpowszechnienie wypracowanych rezultatów polegające na informowaniu rodziców, realizacji kolejnych programów, omawianiu danej tematyki w ramach innych zajęć (np. godziny wychowawczej, spotkań z pedagogiem szkolnym), publicznej prezentacji prac, osiągnięć i umiejętności beneficjentów w formie wystaw, ekspozycji na stronie internetowej oraz przedstawień podczas pikników i różnych imprez, a także promowanie programów podczas zebrań, seminariów i konferencji.
- Jednym z bardziej dostępnych sposobów rozpowszechniania rezultatów jest umieszczanie informacji na stronach internetowych podmiotów wdrażających programy profilaktyczne. Przeprowadzona analiza wykazała, że jedynie co trzecia placówka oświatowa podała na swojej stronie internetowej część danych na temat realizowanych programów (na ogół bez wskazania ich nazwy oraz informacji o dofinansowaniu ze środków Urzędu Dzielnicy Praga-Południe m. st. Warszawy). Informacje te zazwyczaj figurowały w Szkolnych Programach Profilaktyki, zamiast w bardziej eksponowanych miejscach i miały bardzo ogólny charakter. W przypadku organizacji tylko cztery na dziesięć zamieściło pełne dane na ten temat (tj. nazwę programu, informację o jego dofinansowaniu i współpracy z Urzędem), a kolejne cztery nie zawierały na swoich stronach internetowych żadnych informacji na ten temat. Szczególnie uderzający jest fakt, że znajdowały się wśród nich podmioty prowadzące programy wieloletnie tj. świetlice środowiskowe, które otrzymały najwyższe dotacje.
- Kwestia oddziaływania programów profilaktycznych wiąże się też z ilością wdrażających je podmiotów. Choć niektóre placówki oświatowe realizowały w latach 2010-2011 po 2-3 programy, duża ich część nie włączyła się w te działania (około 90% przedszkoli, 70% zespołów szkół, po 40% szkół podstawowych i liceów, a także 50% gimnazjów). Objęcie profilaktyką większej ilości placówek oświatowych, szczególnie szkół podstawowych (starszych klas), gimnazjów i liceów może mieć istotne znaczenie z punktu widzenia osiąganych efektów.

6.7 Mocne i słabe strony badanych programów.

W oparciu o przedstawione powyżej wnioski, do mocnych stron programów profilaktycznych realizowanych w latach 2010-2011 na terenie Dzielnicy Praga-Południe można zaliczyć:

- doświadczenie placówek oświatowych i organizacji we wdrażaniu analogicznych programów (najczęściej kilku, bądź kilkunastoletnie),
- wieloletnie doświadczenie Wydziału Spraw Społecznych i Zdrowia w zarządzaniu realizacją programów profilaktycznych (brak ryzyka stygmatyzacji kojarzącej się z działaniami podejmowanymi przez Ośrodek Pomocy Społecznej, który poprzednio pełnił rolę instytucji wdrażającej, bardziej ekonomiczny sposób gospodarowania finansami),
- kwalifikacje i doświadczenie zawodowe oraz współdziałanie kadry realizującej programy profilaktyczne,
- precyzyjne określenie grupy docelowej poszczególnych programów przez zdecydowaną większość grantobiorców,
- ciekawą tematykę programów oraz stosowanie aktywnych form prowadzenia zajęć,
- jasne zasady udziału w programie,
- realizację niemal wszystkich zaplanowanych działań oraz ich szczegółowe relacjonowanie w większości sprawozdań,
- na ogół wystarczającą ilość czasu i środków finansowych przeznaczonych na realizację programów profilaktycznych,
- podejmowanie przez grantobiorców różnorodnych działań mających na celu radzenie sobie z napotkanymi trudnościami, w tym służących kompensowaniu redukcji przyznanej dotacji,
- bardzo dobrze ocenianą przez grantodawców profesjonalną i elastyczną współpracę z realizatorami zewnętrznymi oraz z Wydziałem Spraw Społecznych i Zdrowia (brak problemów w komunikowaniu się, a także w odniesieniu do kwestii formalnych, życzliwość, wsparcie na etapie składania wniosku oraz rozliczania dotacji, pomoc w uzyskaniu dodatkowych środków z innych źródeł),
- dobrą współpracę z uczestnikami, rodzicami, szkołą i innymi instytucjami w przypadku części programów,
- wysoki stopień przydatności czterech programów profilaktycznych (w odniesieniu do pozostałych programów brakuje danych na ten temat),
- podejmowanie działań mających na celu zwiększenie oddziaływania i trwałości uzyskanych rezultatów (np. zapewnienie kontynuacji programu, utrwalanie nabytych treści, włączanie do współpracy rodziców oraz różne instytucje, prezentacja efektów prac uczestników, promowanie programów podczas spotkań oraz imprez).

Z kolei wśród słabych stron tych programów należy wskazać:

- globalną ocenę merytorycznej części wniosku, bez premiowania jego poszczególnych elementów (tj. przyznawania określonej ilości punktów za właściwy sposób opisu danych kwestii),
- istotne braki danych w dokumentacji sporządzanej przez grantobiorców w zakresie opisu dotychczasowych doświadczeń podmiotów oraz kadry we wdrażaniu programów profilaktycznych (szczególnie w przypadku placówek oświatowych), a przede wszystkim kwestii związanych z monitoringiem i ewaluacją:
 - potrzeb grup docelowych (głównie w odniesieniu do organizacji) oraz adekwatności wdrażanych programów do oczekiwań ich odbiorców,
 - satysfakcji uczestników z udziału w danym programie oraz jego przydatności,
 - stopnia osiągnięcia zaplanowanych celów i rezultatów oraz efektywności w realizacji programów,
 - oddziaływania i trwałości uzyskanych rezultatów,
- trudności organizacyjne (głównie lokalowe i kadrowe, a także związane z koniecznością realizacji programów szkolnych podczas zajęć lekcyjnych),
- niedostateczną współpracę z rodzicami, szkołą i innymi instytucjami w przypadku części programów,
- problemy z frekwencją uczestników niektórych programów wynikające z braku badania potrzeb odbiorców oraz niedostatecznego zaangażowania realizatorów,
- brak ciągłości w realizacji dłuższych programów realizowanych przez placówki oświatowe, a także rocznych programów z zakresu poradnictwa (tzw. „martwy okres” w ich wdrażaniu w pierwszym kwartale roku kalendarzowego),
- niski stopień rozpowszechnienia informacji na temat realizowanych programów za pośrednictwem stron internetowych wdrażających je podmiotów,
- brak wymiany informacji na temat poszczególnych programów i ich realizatorów pomiędzy koordynatorami,
- nie włączenie się w realizację programów profilaktycznych ogromnej większości przedszkoli i mniej więcej połowy szkół podstawowych, gimnazjów i liceów z terenu Dzielnicy Praga-Południe,
- długotrwałą procedurę zatwierdzania przez Urząd m.st. Warszawy dofinansowania programów wdrażanych przez placówki oświatowe oraz nieefektywny podział zadań związanych z rozliczaniem programów i zatwierdzaniem sprawozdań z ich realizacji przez Wydział Spraw Społecznych i Zdrowia oraz Dzielnicowe Biuro Finansów Oświaty, a także brak możliwości odwoływania się od decyzji odrzucenia wniosku ze względów formalnych.

7 STUDIA PRZYPADKU - DOBRE PRAKTYKI

W niniejszym rozdziale zamieszczono przykłady programów profilaktycznych, które zostały poddane szczegółowej analizie w ramach przeprowadzonego badania. Przykłady te ilustrują godne naśladowania praktyki odnoszące się do poszczególnych kryteriów ewaluacyjnych oraz innych aspektów uwzględnionych w ewaluacji.

Ze względu na brak możliwości wyłonienia programu, który w pełni spełniałby wszystkie założone kryteria ewaluacyjne, w ramach studium przypadku opisano wybrane elementy różnych programów profilaktycznych, realizowanych zarówno przez placówki oświatowe, jak i przez organizacje.

7.1 BADANIE POTRZEB ODBIORCÓW

- Przedszkole nr 411 „Akademia Króla Stasia” uzasadniło potrzebę realizacji programu „Modyfikowanie niepożądanych zachowań u małych dzieci poprzez wspieranie umiejętności wychowawczych rodziców” odwołując się do obserwacji poczynionych przez nauczycielki. Wskazano na związek pomiędzy zachowaniami dzieci sprawiających trudności wychowawcze a postawami ich rodziców, a także opisano konsekwencje takiego podejścia, zarówno z punktu widzenia funkcjonowania placówki, jak i przyszłości jej wychowanków. Przedstawiono też dotychczas podejmowane próby przezwyciężenia tego problemu (np. prowadzenie pogadanek oraz indywidualnych rozmów z rodzicami, zachęcanie do kontaktu z psychologiem) wskazując na brak ich skuteczności i wynikającą z tego potrzebę zorganizowania cyklicznych spotkań grupowych dla rodziców.
- Fundacja Dzieci Niczyje, planując realizację pilotażowego programu profilaktyki krzywdzenia dzieci polegającego na certyfikacji placówek edukacyjnych i opiekuńczych w Dzielnicy Praga-Południe, przeprowadziła diagnozę potencjalnych odbiorców. Długofalowym celem tego przedsięwzięcia jest ochrona dzieci przed przemocą i wykorzystywaniem oraz zapewnienie im ochrony i wsparcia w sytuacjach krzywdzenia. Podjęcie się tego zadania stanowiło efekt dostrzeżenia luki w systemie profilaktyki. Choć placówki oświatowe realizują programy dotyczące przemocy rówieśniczej, brakuje inicjatyw służących ochronie dzieci przed krzywdzeniem ze strony dorosłych, w tym personelem danej instytucji: *„to bardzo trudny temat dla placówek, bo jest to jakby przyznanie się do winy – szkolimy się, bo mamy personel, który jest zagrażający, ale tu nie o to chodzi. To, że się wiesz gaśnicę, nie znaczy, że ma się wadliwą konstrukcję budynku, ale to standard, że jest gaśnica. Ten program też powinien być standardem”*. Ze względu na trudną i drażliwą tematykę, a także w celu lepszego przygotowania się do próbnego wdrożenia systemu nadawania placówkom certyfikatów „Chronimy dzieci”, realizatorzy postanowili zbadać potrzeby tych instytucji: *„mieliśmy koncepcję i zarys programu, a badania służyły temu, żeby przetestować ten pomysł. Zapytać pedagogów, dyrektorów, nauczycieli, jak to widzą, jak oceniają zarówno sam pomysł, jak i jego poszczególne elementy. Czy obecnie są realizowane jakieś programy, czy jest luka w ofercie placówek w tym zakresie”*. Przed złożeniem oferty na realizację zadania publicznego, przeprowadzono cztery pogłębione wywiady indywidualne, w tym dwa

z dyrektorkami przedszkoli, zaś kolejne z dyrektorką i pedagogiem szkolnym. Ponadto zrealizowano sondaż, który miał na celu zebranie opinii osób reprezentujących środowisko lokalnych placówek oświatowych i opiekuńczych, rodziców oraz członków Praskiego Klubu Profesjonalistów (interdyscyplinarnej grupy branżowej pomagającej dzieciom krzywdzonym, prowadzonej przez Fundację). W badaniu ankietowym wzięło udział około 30 respondentów, którzy wypowiedzieli się m.in. na temat potrzeby realizacji takiego programu na terenie Dzielnicy Pradze-Południe: „to była wstępna diagnoza, czy to w ogóle ma sens, czy mamy się nastawiać na jakiś opór i konieczność przekonywania, czy też jest to program, na który wszyscy czekają. Badanie potwierdziło, że wiele z tego, co planowaliśmy jest luką, to się po prostu nie dzieje. Wyniki prawie jednomyślnie wskazywały na potrzebę realizacji programu, ale ta jednomyślność została zaburzona w przypadku wykorzystywania seksualnego. W badaniu ilościowym 99% osób odpowiadało, że to wszystko jest potrzebne, a w przypadku wykorzystywania seksualnego to było około 70%. Badanie potraktowaliśmy jako spotkanie z ekspertami, którzy mieliby być później realizatorami programu. Prosiłszy o rady i komentarze do tego, co przygotowaliśmy. To było użyteczne i wiele wniosło”¹³.

7.2 REALIZACJA ZAKŁADANYCH CELÓW I REZULTATÓW

- Program „Bezpieczne dzieciaki” został zrealizowany w Szkole Podstawowej nr 163 im. Batalionu „Zośka” przez specjalistów ze Stowarzyszenia „Bliżej Dziecka”. Głównym celem programu był wzrost bezpiecznych zachowań dzieci w kontaktach z dorosłymi poprzez wyćwiczenie różnych sposobów obrony w niebezpiecznych sytuacjach, a także uwrażliwienie rodziców na problem krzywdzenia dzieci oraz zabezpieczenia przed podejmowaniem przez nie ryzykowanych zachowań. Program był realizowany dwutorowo – jedna ścieżka była przeznaczona dla dzieci, a druga dla ich rodziców. Wśród planowanych rezultatów wymieniono m.in. wzrost wiedzy nt. bezpiecznych zachowań wśród uczniów klas II oraz wzrost świadomości rodziców na temat programu i gotowość włączenia się w jego realizację. Ocena stopnia osiągnięcia zaplanowanych rezultatów została przeprowadzona przy pomocy ankiety sprawdzającej poziom przyswojenia przez dzieci przekazywanej wiedzy. Schemat badawczy obejmował pomiar początkowy tzw. pre-test, prowadzony przed zajęciami, oraz końcowy (post-test), realizowany po ich zakończeniu. Z uwagi na wiek dzieci ankieta miała formę komisową. Uczniowie mieli za zadanie dwukrotnie wypełnić tekstem „dymki” towarzyszące postaciom dzieci przedstawionych na rysunkach, które ilustrowały sytuacje zagrożenia (np. obca osoba puka do drzwi, za którymi znajduje się dziecko przebywające samotnie w domu, prosząc o wpuszczenie do środka; mężczyzna zaczepia na dworze dziecko, zachęcając do pójścia do jego samochodu w zamian za czekoladę). Procedura ta umożliwiła wykazanie przyrostu wiedzy dzieci w odniesieniu do poszczególnych zagadnień omawianych podczas zajęć. W sprawozdaniu opisano też sposób osiągania założonych celów poprzez wskazanie zadań służących ich realizacji (w odniesieniu do dzieci oraz rodziców). Przytoczone wyniki ankiety dla rodziców świadczą o tym, że wszyscy zaakceptowali

¹³ Wykorzystane w tekście cytaty zaczerpnięto z pogłębionego wywiadu indywidualnego, który został przeprowadzony z koordynatorką programu w ramach badania ewaluacyjnego.

program i byli gotowi włączyć się w jego realizację poprzez rozmowę z dzieckiem. Dwutorowe prowadzenie programu mogło znacząco zwiększyć jego użyteczność, trwałość i oddziaływanie. Na uwagę zasługuje też wyczerpujący opis kwalifikacji i uprawnień (w tym ukończonych kursów, szkoleń, staży) oraz doświadczenia osób prowadzących zajęcia, zamieszczony we wniosku o dofinansowanie.

- „Przywrócić dzieciństwo” Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Ulicy im. K. Lisieckiego „Dziadka” zrealizowało zajęcia ograniczające agresję, które były prowadzone podczas obozów letnich zorganizowanych na Pomorzu dla dzieci ze środowisk zagrożonych - Ognisk „Dudziarska”, „Goćław” oraz „Grochów”. Cele programu obejmowały: zapewnienie dzieciom wypoczynku w zmienionym środowisku, prowadzenie zajęć zmierzających do obniżenia zachowań agresywnych wśród dzieci, zwiększenie znajomości zachowań społecznych i umiejętności ich stosowania, nabycie umiejętności wglądu we własne zachowania i powstałe sytuacje konfliktowe, dążenie do zmiany postawy dzieci z nastawionych na zaspokajanie własnych potrzeb na postawy zorientowane na zaspokajanie potrzeb grupy, modelowanie nowych zachowań życia codziennego, naukę sposobów spędzania czasu wolnego i dbałości o higienę, kształtowanie nawyków prawidłowego żywienia oraz zapobieganie wykluczeniu społecznemu. Należy zaznaczyć, że cele te spełniały kryteria SMART: były sprecyzowane i konkretne, możliwe do zmierzenia, adekwatne do tematyki programu, realne tj. możliwe do osiągnięcia oraz implícite określone w czasie. Na uwagę zasługuje zamieszczony w sprawozdaniu z realizacji programu szczegółowy opis sposobu osiągania zaplanowanych celów za pomocą określonych działań podejmowanych w trakcie obozu. Praca z dziećmi i młodzieżą przebiegała wielotorowo. Prowadzone zajęcia miały charakter turystyczno-krajoznawczy (organizowanie wycieczek i zwiedzanie okolic), rekreacyjno-sportowy (nauka pływania nad morzem, zajęcia prowadzone na terenie ośrodka np. turniej ping-ponga, rozgrywki bilardowe, piłka siatkowa i koszykowa, nauka gry w tenisa), towarzysko-integracyjny (dyskoteki z udziałem innych grup przebywających w tym samym ośrodku, konkursy umożliwiające zaprezentowanie własnych umiejętności i uzdolnień) oraz korekcyjny tj. terapeutyczno-wychowawczy (oparty na Treningu Zastępowania Agresji). Ustalono system obowiązujących na obozie zasad, obejmujący określone konsekwencje zachowań niepożądanych oraz nagród za wykazywanie zachowań prospołecznych. Prowadzono naukę poprawnego komunikowania się oraz rozwiązywania konfliktów bez stosowania przemocy. Pojawiające się spory traktowano jako sytuacje edukacyjne, a każdy akt użycia agresji powodował uruchomienie procedury umożliwiającej jego przepracowanie. Starsza młodzież opiekowała się młodszymi dziećmi. Po powrocie z obozu, na podstawie rozmów rodzicami i uczestnikami oraz obserwacji ich zachowań, stwierdzono wymierne efekty przeprowadzonego programu w postaci zmniejszonej ilości zachowań agresywnych oraz wzrostu umiejętności społecznych. W celu utrwalenia i wzmocnienia korzystnych zmian w funkcjonowaniu beneficjentów, podjęto decyzję o kontynuowaniu programu podczas całorocznej pracy Ognisk oraz zorganizowaniu spotkania z rodzicami, służącego edukacji w zakresie profilaktyki zachowań agresywnych. Ponadto ustalono plan dalszych działań wobec dzieci szczególnie zaniedbanych opiekuńczo i wychowawczo, postanowiono kontynuować pracę z podopiecznymi przejawiającymi skłonności autoagresywne (z wykorzystaniem specjalistycznej pomocy), a także podjąć interwencję terapeutyczną w rodzinach dzieci wykazujących silnie destrukcyjne zachowania. Wszystkie te działania powinny wpłynąć na wzrost użyteczności, oddziaływania i trwałości osiągniętych rezultatów.

7.3 UŻYTECZNOŚĆ, TRWAŁOŚĆ I ODDZIAŁYWANIE PROGRAMU

- Wykonawca zewnętrzny programu „Wsparcie emocjonalne i społeczne rodziców w procesie budowania relacji z dzieckiem” realizowanego przez Przedszkole nr 51 opracował pakiet materiałów szkoleniowych rozwijających kompetencje wychowawcze. Każdy uczestnik otrzymał kopie dwóch zeszytów metodycznych oraz artykułów dla rodziców, wykaz polecanej literatury, „ściagi” prezentujące omawiane podczas zajęć metody wychowawcze, autorskie opracowanie literatury dziecięcej wspomagającej rozwój emocjonalny dziecka (wybór wierszy, bajek i zabaw do wykorzystania w domu). Choć brakuje informacji na temat ich przydatności dla odbiorców, duży wybór oraz kierowanie materiałów zarówno do rodziców, jak i dzieci, mogą przyczynić się do zwiększenia trwałości uzyskanych efektów. Możliwość wykorzystania materiałów szkoleniowych przez inne osoby, nieuczestniczące w programie, zwiększa zasięg jego oddziaływania.
- Program „Kalendarz profilaktyczny” realizowany przez Szkołę Podstawową nr 143 im Stefana Starzyńskiego opiera się na pomysłe pani pedagog, która we współpracy z grafikiem opracowała kalendarz obejmujący okres od 1.09 do 31.08 (jest to jego 6-ta edycja). Kalendarz składający się z przypisanej do każdego miesiąca rymowanki na temat danego zagadnienia z zakresu profilaktyki oraz towarzyszącej jej ilustracji stanowi narzędzie realizacji Szkolnego Programu Profilaktyki w klasach 0-1. Nauczyciele omawiają podczas zajęć poszczególne tematy związane z różnymi zagrożeniami, a dzieci utralają sobie te treści ucząc się na pamięć wierszyków (których treść nawiązuje do danego miesiąca) oraz kolorując w domu właściwe obrazki. W ten sposób rodzina dziecka zostaje włączona w działania szkoły (rodzice podczas zebrań są proszeni o współpracę w tym zakresie). Prace uczniów służą jako dekoracje i są prezentowane na wystawach. Kalendarz wydrukowano w nakładzie 1.500 egzemplarzy i dystrybuowano przy pomocy Wydziału Oświaty w stołecznych szkołach, dla których może stanowić „ściągakę” w zakresie profilaktyki. Został też wykorzystany w ramach programu „Pracuj z wnuczką” skierowanego do seniorów. Poza rolę edukacyjną i użytkową, kalendarz spełnia funkcję promocyjną, ponieważ opatrzone go logotypami oraz informacjami na temat sponsora oraz środków, z których został sfinansowany. We wniosku wykazano pełną zgodność tej inicjatywy z Programem Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.
- Zjednoczenie na Rzecz Żyjących z HIV/AIDS „Pozytywni w Tęczy” realizowało program pod nazwą „Kochaj bezpiecznie” – działania w zakresie zwiększenia wykrywalności zakażeń HIV oraz ograniczenia rozmiaru ryzykownych zachowań, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży. Cele tego zadania obejmowały m.in.: edukację na temat zagrożeń HIV/AIDS, ograniczenie nowych zakażeń, propagowanie zdrowego stylu życia oraz bardziej bezpiecznych form zachowań seksualnych, uwrażliwienie młodzieży na problemy związane z problematyką HIV/AIDS, dystrybucję materiałów edukacyjno-profilaktycznych, a także propagowanie bezpłatnego i anonimowego testowania w kierunku HIV. Program był adresowany do młodzieży trzech szkół ponadgimnazjalnych. Podjęte działania polegały na opracowaniu i wdrożeniu zmodyfikowanego programu zajęć edukacyjno-profilaktycznych, który został stworzony kilka lat wcześniej przez Zespół Programowy Społecznego Komitetu ds. AIDS. Zajęcia dla młodzieży prowadzono w formie warsztatowej. Przed ich rozpoczęciem zorganizowano spotkania informacyjne z Radami

Pedagogicznymi, a także przeprowadzono warsztaty dla nauczycieli i wychowawców wybranych klas. Ponadto program obejmował spotkania superwizyjne dla zespołu trenerów, których celem było omówienie trudności powstałych w trakcie pracy z młodzieżą oraz dopracowanie programu zajęć. Przed ich rozpoczęciem, a także po zakończeniu, przeprowadzono test wiedzy, który posłużył zbadaniu wiedzy i świadomości uczniów w zakresie omawianych zagadnień. Wyniki pre-testu wykazały braki podstawowych informacji na temat HIV/AIDS posiadanych przez młodzież. Natomiast na podstawie post-testu można wysnuć wniosek, że choć duża część uczniów początkowo nie znających odpowiedzi na poszczególne pytania, po zakończeniu zajęć udzieliła poprawnych wskazań, to jednak odsetek osób wybierających błędne opcje zmalał nieznacznie (o około 4%). Niewątpliwie grupa ta wymaga dalszej edukacji ze względu na stereotypowe postrzeganie kwestii związanych z HIV/AIDS (był to mniej więcej co piąty uczeń). Po zakończeniu zajęć ich uczestnikom zostały przekazane materiały uzupełniające przekaz (broszury i ulotki), które mogą przyczynić się do zwiększenia oddziaływania i trwałości osiągniętych rezultatów.

8 ZAŁĄCZNIKI

8.1 SCENARIUSZ POGŁĘBIONEGO WYWIADU INDYWIDUALNEGO Z OSOBAMI ZAANGAŻOWANYMI W REALIZACJĘ LOKALNEGO PROGRAMU PROFILAKTYKI UZALEŻNIEŃ I PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE DLA DZIELNICY PRAGA-POŁUDNIE

I. Rola w programie

1. Na czym polegała Pani/Pana rola w Lokalnym Programie Profilaktyki Uzależnień i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie?
2. Czy miał(a) Pan(i) wcześniejsze doświadczenia w tym zakresie? Na czym one polegały?
3. Jakie zadania Pani/Panu powierzono? Które z nich były najtrudniejsze? Jakie były przyczyny tych trudności?
4. Czy brakowało Pani/Panu jakichś zasobów, dzięki którym realizacja tych zadań byłaby łatwiejsza?

II. Proces wyboru programów

5. W jaki sposób ustalono kryteria oceny wniosków? Kto zajmował się ich oceną?
6. Jaka część wniosków spełniała założone kryteria? Jakie były najczęstsze przyczyny odrzuceń wniosków?
7. Ile organizacji złożyło odwołania? Z jakim skutkiem?
8. Na jakiej podstawie oceniane jest dostosowanie danego programu do potrzeb jego uczestników?
9. W jaki sposób określana jest zgodność danego programu z Lokalnym Programem Profilaktyki Uzależnień i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie dla Dzielnicy Praga-Południe?
10. Czy wnioskodawcy składali jakieś zapytania - jeśli tak, to jakie?
11. Czy wnioskodawcom/realizatorom programów oferuje się wsparcie na etapie przygotowania wniosku, a następnie wdrażania programu? Na czym ono polega (proszę podać konkretne przykłady)?
12. Jakie inne formy wsparcia można zaoferować wnioskodawcom/realizatorom programów profilaktycznych?

III. Proces realizacji programów profilaktycznych

13. Czy proces wdrażania programów był monitorowany? Przez kogo i w jaki sposób? Jakie wskaźniki mierzono podczas monitoringu? Jakie wnioski wyciągnięto na tej podstawie?
14. Czy koordynatorzy programów otrzymują informację zwrotną na temat stanu ich realizacji?
15. Jak się układała współpraca z koordynatorami programów profilaktycznych?
16. Czy napotkano na jakieś problemy/utrudnienia w tym zakresie? Na czym one polegały? W jaki sposób je rozwiązywano?
17. Czy i na jakie trudności napotykali koordynatorzy programów? Czy oferowano im jakieś wsparcie? Jeśli tak, to na czym ono polegało?
18. Jakie czynniki mogą zwiększać a jakie zmniejszać efektywność działań koordynatorów programów profilaktycznych?

IV. Ocena osiągniętych efektów

19. Czy rezultaty osiągnięte dzięki realizacji programów profilaktycznych mają trwały charakter?
20. Jakie czynniki mogłyby zwiększyć ich trwałość?
21. Jakie zmiany mogłyby się przyczynić do podniesienia skuteczności i efektywności procesu osiągania zaplanowanych w Programie rezultatów?
22. Proszę wymienić mocne i słabe strony Lokalnego Programu Profilaktyki Uzależnień i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie dla Dzielnicy Praga-Południe.
23. Proszę wskazać mocne i słabe strony programów profilaktycznych realizowanych przez placówki oświatowe oraz organizacje pozarządowe i kościelne.

8.2 SCENARIUSZ POGŁĘBIONEGO WYWIADU INDYWIDUALNEGO Z KOORDYNATORAMI PROGRAMÓW PROFILAKTYCZNYCH ZREALIZOWANYCH NA TERENIE DZIELNICY PRAGA-POŁUDNIE W ROKU 2010 ORAZ 2011

I. Rola w programie

1. Czy Pan(i) i/lub reprezentowana przez Panią/Pana instytucja/organizacja miał(a) wcześniejsze doświadczenia w realizacji programów profilaktycznych? Jeśli tak, to proszę je opisać.
2. Jakie zadania Pani/Panu powierzono? Które z nich były najtrudniejsze?
3. Jakie były przyczyny tych trudności? W jaki sposób usiłowano im przeciwdziałać i z jakim skutkiem?
4. Czy brakowało Pani/Panu zasobów, dzięki którym realizacja tych zadań byłaby łatwiejsza? Proszę je wymienić.

II. Proces planowania programu

5. W jakim stopniu realizowany program odpowiada na potrzeby uczestników?
6. Kiedy i w jaki sposób potrzeby te były badane? Czy dostosowano do nich zakładane w programie działania?
7. *(jeśli przyznano dotację w mniejszej niż wnioskowana wysokości)* Czy redukcja dotacji miała wpływ na skuteczność i efektywność realizowanego programu?

III. Proces realizacji programu profilaktycznego

8. Czy proces wdrażania programu był monitorowany? Jakie wskaźniki mierzono? Jakie wnioski wyciągnięto na tej podstawie?
9. *(w przypadku realizatora zewnętrznego)* Jak się układała współpraca z realizatorem programu profilaktycznego?
10. Czy napotkano na jakieś problemy/utrudnienia w tym zakresie? Na czym one polegały? W jaki sposób je rozwiązywano?
11. Jak się układała współpraca z Wydziałem Spraw Społecznych i Zdrowia Urzędu Dzielnicy Praga-Południe?
12. Czy napotkano na jakieś problemy/utrudnienia w tym zakresie? Na czym one polegały? W jaki sposób je rozwiązywano?
13. Czy w trakcie wdrażania programu niezbędne były jakieś modyfikacje? Czym były one spowodowane?
14. Na czym konkretnie polegały te zmiany? Jakie były ich efekty?

15. Jakie elementy ułatwiały osiąganie zakładanych w programie celów i rezultatów?

16. Jakie elementy utrudniały osiąganie zakładanych w programie celów i rezultatów?

IV. Ocena osiągniętych efektów

17. W jakim stopniu udało się osiągnąć zakładane w programie cele oraz rezultaty (w podziale na twarde i miękkie)? Które z nich osiągnięto częściowo i dlaczego?

18. Czy osiągnięto jakieś dodatkowe rezultaty, nieprzewidziane we wniosku o dofinansowanie?

19. W jakim stopniu osiągnięte rezultaty są przydatne dla uczestników programu? Co może wskazywać na tę przydatność?

20. Czy rezultaty osiągane dzięki realizacji programów profilaktycznych mają/mogą mieć trwały charakter?

21. Jakie czynniki mogą zwiększać trwałość tych rezultatów?

22. Jakie czynniki mogą zmniejszać tę trwałość?

23. Jakie zmiany mogłyby się przyczynić do sprawniejszej realizacji programu?

24. Czyje wsparcie byłoby najbardziej przydatne podczas jego wdrażania?

25. Proszę wymienić mocne i słabe strony zrealizowanego programu profilaktycznego.

8.3 KWESTIONARIUSZ ANKIETY CAWI DLA KOORDYNATORÓW PROGRAMÓW PROFILAKTYCZNYCH

Szanowni Państwo,

niniejsza ankieta jest realizowana w ramach badania ewaluacyjnego prowadzonego na zlecenie Wydziału Spraw Społecznych i Zdrowia Urzędu Dzielnicy Praga Południe m. st. Warszawy. Badanie ankietowe obejmuje wszystkie programy profilaktyczne zrealizowane na terenie Dzielnicy Praga Południe w latach 2010-2011.

Celem ankiety jest poznanie ocen i opinii koordynatorów na temat procesu wdrażania oraz rezultatów tych programów. Serdecznie prosimy o wzięcie udziału w badaniu poprzez wypełnienie ankiety internetowej, której wyniki zostaną przedstawione w zbiorczej formie, uniemożliwiającej identyfikację poszczególnych respondentów.

Dziękujemy za pomoc w realizacji badania.

1. Czy przed opracowaniem programu zostały zbadane potrzeby jego uczestników?

- nie
- tak – proszę wskazać w jaki sposób.....
- nie wiem

2. Czy Pani/Pana zdaniem program odpowiadał na potrzeby jego uczestników?

- zdecydowanie tak
- raczej tak
- raczej nie
- zdecydowanie nie
- trudno powiedzieć

3. W jakim stopniu udało się osiągnąć rezultaty zakładane we wniosku o dofinansowanie/ofercie na realizację zadania publicznego?

- osiągnęliśmy wszystkie zaplanowane rezultaty

-
- osiągnęliśmy większość spośród zaplanowanych rezultatów
 - osiągnęliśmy mniej więcej połowę zaplanowanych rezultatów
 - osiągnęliśmy tylko niektóre spośród zaplanowanych rezultatów
 - nie osiągnęliśmy żadnego spośród zaplanowanych rezultatów

4. Dlaczego nie udało się osiągnąć wszystkich zaplanowanych rezultatów?.....

5. Czy w wyniku realizacji programu osiągnięto dodatkowe rezultaty, nie zakładane we wniosku o dofinansowanie?

- nie
- tak – proszę wymienić te rezultaty.....
- trudno powiedzieć

6. Czy na realizację programu została zaplanowana wystarczającą ilość czasu?

- tak
- nie
- trudno powiedzieć

7. Czy na realizację programu została zaplanowana wystarczającą ilość środków finansowych?

- tak
- nie
- trudno powiedzieć

8. Proszę wymienić elementy, które ułatwiały osiągnięcie zakładanych rezultatów

9. Proszę wskazać elementy, które utrudniały bądź uniemożliwiały ten proces

10. (odnośnie odpowiedzi 8 b – jeśli brak wskazań, przejdźcie do pytania nr 8)

W jaki sposób radziliście sobie Państwo z tymi trudnościami?.....

11. (jeśli we wniosku nie deklarowano współpracy z realizatorem zewnętrznym, przejdźcie do pyt. nr 10)

Jak układała się współpraca z realizatorem zewnętrznym programu?

- bardzo dobrze
- raczej dobrze
- ani dobrze ani źle
- raczej źle
- bardzo źle

12. **Proszę uzasadnić swoją opinię**

13. **Jak ocenia Pan(i) współpracę z Wydziałem Spraw Społecznych i Zdrowia Urzędu Dzielnicy Praga-Południe?**

- bardzo dobrze
- raczej dobrze
- ani dobrze ani źle
- raczej źle
- bardzo źle

14. **Co mogłoby się przyczynić do sprawniejszej realizacji tego programu?**

15. **Proszę ocenić stopień przydatności osiągniętych rezultatów dla uczestników programu w skali od 1 do 5 (gdzie wartość 1 oznacza najniższy, a 5 najwyższy stopień przydatności):**

1 2 3 4 5

16. Czy Pani/Pana zdaniem rezultaty osiągnięte dzięki realizacji tego programu będą miały trwały charakter?

- zdecydowanie tak
- raczej tak
- raczej nie
- zdecydowanie nie
- trudno powiedzieć

17. Proszę uzasadnić swoją opinię

18. Jakie elementy mogą wzmacniać trwałość osiągniętych rezultatów?.....

19. Jakie
elementy mogą osłabiać ich trwałość?

20. Czy podjęto jakieś działania mające na celu rozpowszechnienie osiągniętych w programie rezultatów?

- tak
- nie
- nie wiem

21. Jeśli tak, to
proszę wymienić te działania.....

22. Czy ma
Pan(i) jakieś dodatkowe uwagi?.....

Serdecznie dziękujemy za udział w badaniu.

8.4 KWESTIONARIUSZ ANKIETY DLA UCZESTNIKÓW PROGRAMÓW PROFILAKTYCZNYCH (OSOBY DOROSŁE)

Szanowni Państwo,

Niniejsza ankieta ma na celu poznanie opinii osób, które w bieżącym roku brały udział w programach profilaktycznych realizowanych na terenie Dzielnicy Praga-Południe. Ankieta jest anonimowa a uzyskane dzięki niej informacje posłużą doskonaleniu jakości tych programów.

Będziemy bardzo wdzięczni za pomoc w realizacji badania.

1. Czy uczestniczył(a) Pan(i) w tym programie jako:

- osoba indywidualna
- przedstawiciel(ka) organizacji bądź instytucji

2. W jakim stopniu udział w programie zaspokajał Pani/Pana potrzeby z nim związane:

- w pełni
- w dużym stopniu
- w średnim stopniu
- w małym stopniu
- wcale nie zaspokajał

3. Czy w tym programie zabrakło jakiś elementów?

- nie
- tak – jakich?.....

4. Czy na realizację tego programu przeznaczono wystarczającą ilość czasu?

- tak
- nie

5. Co Pani/Panu ułatwiało udział w tym programie?.....

6. Co Pani/Panu utrudniało uczestniczenie w nim?.....

7. W jakim stopniu ten program był dla Pani/Pana przydatny? Proszę udzielić odpowiedzi na skali od 1 do 5, gdzie wartość 1 oznacza brak przydatności, a 5 najwyższy stopień przydatności programu, w którym Pan(i) uczestniczył(a).

1 2 3 4 5

8. Co mogłoby zwiększyć przydatność tego programu?

9. Czy udział w programie przyczynił się do poprawy Pani/Pana sytuacji?

- zdecydowanie tak
- raczej tak
- raczej nie
- zdecydowanie nie
- trudno powiedzieć

10. Proszę uzasadnić swoją opinię.....

11. Czy poprawa Pani/Pana sytuacji utrzymywała się także po zakończeniu tego programu?

- zdecydowanie tak
- raczej tak
- raczej nie
- zdecydowanie nie
- trudno powiedzieć

12. Co mogłoby przedłużyć poprawę Pani/Pana sytuacji?.....

13. Czy udział w tym programie miał wpływ na inne osoby z Pani/Pana otoczenia?

- tak
- nie – proszę przejść do pytania nr 16
- trudno powiedzieć - proszę przejść do pytania nr 16

14. (jeśli w pytaniu nr 14 wskazano odpowiedź „tak”) Na kogo innego, poza Panią/Panem, ten program miał wpływ?.....

15. Na czym ten wpływ polega(ł)?.....

16. Czy wzięby/wzięłaby Pan(i) ponownie udział w podobnym programie?

- zdecydowanie tak
- raczej tak
- raczej nie
- zdecydowanie nie
- trudno powiedzieć

17. Czy polecił(a)by Pan(i) ten program innym osobom, będącym w podobnej do Pana/Pani sytuacji?

- zdecydowanie tak
- raczej tak
- raczej nie
- zdecydowanie nie
- trudno powiedzieć

18. Czy Pani/ Pana zdaniem należy coś zmienić w tym programie?

tak

nie – proszę przejść do pytania nr 21

nie wiem - proszę przejść do pytania nr 21

19. (jeśli w pytaniu nr 18 wskazano odpowiedź „tak”)

Na czym ta zmiana powinna polegać?

20. Czy ma Pan(i) jakieś dodatkowe uwagi?.....

Dziękujemy za wypełnienie ankiety.

8.5 FISZKA PROGRAMU PROFILAKTYCZNEGO

PROJEKT NR..... OBSZAR.....

TYTUŁ.....

REALIZATOR.....

NR UMOWY.....

CELE		DZIAŁANIA		REZULTATY					Uwagi (np. przyczyny trudności w osiągnięciu celów i rezultatów)
ogólne	szczegółowe	zaplanowane	zrealizowane	twarde		miękkie		dodatkowe (wartość dodana)	
				założone	osiągnięte	założone	osiągnięte		

1. DOŚWIADCZENIE GRANTOBIORCY ORAZ REALIZATORA PROGRAMU

1.1. Dotychczas realizowane programy profilaktyczne:

2. ADEKWATNOŚĆ

2.1. **Grupa docelowa** (do kogo skierowany był projekt?):

2.2. **Potrzeby beneficjentów** (czy i w jaki sposób je badano?)

3. UŻYTECZNOŚĆ (na podstawie informacji zawartych w sprawozdaniu)

3.1. Co może wskazywać na **dużą** przydatność rezultatów dla beneficjentów?

3.2. Co może wskazywać na **małą** przydatność rezultatów dla beneficjentów?

4. SKUTECZNOŚĆ

4.1. Stosunek ilości działań założonych do osiągniętych:

4.1.1. Ilość działań zrealizowanych częściowo.....

4.2. Stosunek ilości rezultatów założonych do osiągniętych:

4.2.1. Ilość rezultatów osiągniętych częściowo.....

5. EFEKTYWNOŚĆ (na podstawie informacji zawartych w sprawozdaniu)

5.1. Czynniki **ułatwiające** osiąganie rezultatów:

5.2. Czynniki **utrudniające** osiąganie rezultatów:

6. TRWAŁOŚĆ REZULTATÓW (na podstawie informacji zawartych w sprawozdaniu)

6.1. Czynniki , które mogą ją **zwiększać**:

6.2. Czynniki , które mogą ją **zmniejszać**:

7. PARTNERZY/REALIZATORZY ZEWNĘTRZNI

7.1. Kto nim jest? Jaka jest jego rola w programie?

7.2. Jak się układała ta współpraca?

8. ZAGROŻENIA

8.1. Czy i jakie zagrożenia dla realizacji programu zostały przewidziane?

8.2. Czy opracowano strategię przeciwdziałania tym zagrożeniom?

9. DODATKOWE UWAGI.....

8.6 LISTA WYŁOSOWANYCH PROGRAMÓW PROFILAKTYCZNYCH

Lp.	Obszar zadania	Placówka oświatowa/organizacja	Nazwa projektu
1.	I	Przedszkole nr 51 „Misia Czarodzieja” ul. Chrzanowskiego 7	„Wsparcie emocjonalne i społeczne rodziców w procesie budowania relacji z dzieckiem - rozwijanie kompetencji wychowawczych”
2.	I	Przedszkole nr 411 ul. Stanisława Augusta 77	„Modyfikowanie niepożądanych zachowań u małych dzieci poprzez wspieranie umiejętności wychowawczych rodziców”
3.	I	Szkoła Podstawowa nr 143 Al. Stanów Zjednoczonych 27	„Kalendarz profilaktyczny IX 2011-VIII 2012”
4.	I	Szkoła Podstawowa nr 163 i. Batalionu „Zośka” ul. Osiecka 28/32	„Bezpieczne dzieciaki”
5.	I	Szkoła Podstawowa nr 141 im. Majora Henryka Sucharskiego ul. Szaserów 141	„Potrafię się klócić-potrafię się godzić - czyli jak konstruktywnie rozwiązywać konflikty i radzić sobie z kryzysami”
6.	I	Szkoła Podstawowa nr 255 im. Cypriana Kamila Norwida ul. Kamionkowska 36/44	„Wiem co zrobić – czyli jak nie poddać się złym mocom” (dla klas I-III) oraz „Komunikacja bez przemocy” dla klas IV-V
7.	I	Szkoła Podstawowa nr 215 im. Piotra Wysockiego ul. Kwatery Głównej 13	„Sposoby radzenia sobie z konfliktem”
8.	I	Gimnazjum z Oddziałami Dwujęzycznymi nr 18 im. I.J. Paderewskiego ul. Angorska 2	„Komunikacja bez przemocy”
9.	I	Gimnazjum nr 23 im. Ireny Sendlerowej ul. Tarnowiecka 4	„Powiedz STOP narkotekom i NIE presji rówieśniczej”
10.	I	Gimnazjum nr 27 z Oddziałami Dwujęzycznymi im. Orłąt Lwowskich ul. Abrahama 10	„Bezpieczniej. Środowiskowy program warsztatów profilaktyki uzależnień dla gimnazjalistów”
11.	I	Zespół Szkół nr 37 im. Agnieszki Osieckiej Al. Stanów Zjednoczonych 24	„Co wybierasz, czyli profilaktyka uzależnień”
12.	I	Zespół Szkół nr 37 im. Agnieszki Osieckiej Al. Stanów Zjednoczonych 24	„Młodzi Siłacze 2011”
13.	I	XCIX Liceum Ogólnokształcące z Oddziałami Dwujęzycznymi im. Z. Herberta ul. Umińskiego 12	„Masz wolny wybór”

Lp.	Obszar zadania	Placówka oświatowa/organizacja	Nazwa projektu
14.	I	Ognisko Pracy Pozaszkolnej nr 3 ul. Dwernickiego 29A	„Jak to kiedyś było PUCHEROKI i DZIADY ŚMIGUSTNE - tradycje i obyczaje naszych przodków, zagospodarowanie czasu wolnego jako działanie profilaktyczne w zakresie wyrównywania szans edukacyjnych”
15.	I	Ognisko Pracy Pozaszkolnej nr 1 „Jordanek”, ul. Kwatery Głównej 11	„Spójrz mam talent - rozwój poprzez teatr pantomimy”
16.	I	Ognisko Pracy Pozaszkolnej nr 1 „Jordanek”, ul. Kwatery Głównej 11	„Warsztaty kreatywności program dla dzieci i młodzieży”
17.	II	„Przywrócić Dzieciństwo” TPD Ulicy im. Kazimierza Lisieckiego „Dziadka”	Zajęcia ograniczające agresję prowadzone na obozach wyjazdowych dla dzieci ze środowisk zagrożonych Ognisk „Dudziarska”, „Goćław”, „Grochów”
18.	II	„Pozytywni w Tęczy” Zjednoczenie na Rzecz Żyjących z HIV/AIDS	„Kochaj bezpiecznie” - działania w zakresie zwiększenia wykrywalności zakażeń HIV oraz ograniczenia rozmiaru ryzykownych zachowań, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży
19.	II	SZAFA – oddział terenowy przy Stowarzyszeniu Pomocy Osobom z Problemami Emocjonalnymi SPOZA	„Letnie wietrzenie szafy”
20.	II	Stowarzyszenie „Wspólne podwórko”	„Działania w zakresie zwiększenia wykrywalności zakażeń HIV oraz ograniczenia rozmiaru ryzykownych zachowań, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży”
21.	II	Fundacja „Pomoc Kobietom i Dzieciom”	„Pomoc i wsparcie dla ofiar przemocy w rodzinie” – pierwszy kontakt, porady prawne, grupy wsparcia, warsztaty asertywności, kreatywność, emisja głosu
22.	II	Fundacja „Dzieci Niczyje”	„Chronimy dzieci” – pilotażowy program profilaktyki krzywdzenia dzieci: certyfikacja placówek edukacyjnych i opiekuńczych w Dzielnicy Praga-Południe
23.	III	Towarzystwo Przyjaciół Dzieci ul. Grochowska 259 a	„Ognisko TPD alternatywną formą spędzania wolnego czasu”
24.	III	Stowarzyszenie Ruch Antynarkotyczny KARAN ul. Prochowa 49	Świetlica socjoterapeutyczna – całoroczny program profilaktyczno-terapeutyczny dla dzieci i młodzieży realizowany w specjalistycznej placówce wsparcia dziennego
25.	III	Caritas Diecezji Warszawsko-Praskiej, ul. Garwolińska 4 a	„Centrum Pomocy Dzieciom i Młodzieży” – Caritas Diecezji Warszawsko-Praskiej

Lp.	Obszar zadania	Placówka oświatowa/organizacja	Nazwa projektu
26.	III	Fundacja Św. Jana Jerozolimskiego, ul. Królowej Aldony 13	„Blżej siebie i innych”

